KLERICI I VOJNA SLUŽBA

DISERTACIJA ZA DOKTORAT NA BOGOSLOVSKOM FAKULTETU U ZAGREBU

NAPISAO

O. HUGOLIN MAKVIĆ

FRANJEVAC

ZAGREB 1940

NARODNA TISKARA, KAPTOL 27.

KLERICI I VOJNA SLUŽBA

DISERTACIJA ZA DOKTORAT NA BOGOSLOVSKOM FAKULTETU U ZAGREBU

NAPISAO

O. HUGOLIN MAKVIĆ

FRANJEVAC

ZAGREB 1940

NARODNA TISKARA, KAPTOL 27.

DEKANAT RKT. BOGOSLOVSKOG FAKULTETA SVEUČILIŠTA KR. JUGOSLAVIJE U ZAGREBU

Broj: 1467-1940.

U smislu propisa čl. 40. Uredbe katoličkog bogoslovskog fakulteta u Zagrebu i Ljubljani P. br. 19793 od 17. svibnja 1935. g. izdaje se od strane dekanata Rkt. bogoslovskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu dozvola (imprimatur) za štampanje disertacije »Klerici i vojna služba«.

U Zagrebu, dne 5. prosinca 1940.

Dr. Stjepan Bakšić v. r.
o. g. dekan

(Pečat fakulteta)

NIHIL OBSTAT

Zagreb, dne 5. prosinca 1940.

Dr. Franjo Herman v. r.
Dr. Janko Oberški v. r.
censores ex offo

PROVINCIJALAT HRV. FRANJEVAČKE PROVINCIJE SV. ĆIRILA I METODIJA U ZAGREBU

Br. 2429/40.

IMPRIMATUR

U Zagrebu, dne 5. prosinca 1940.

M. p.

O. *Mihael Troha* v. r.
provincijal

NADBISKUPSKI DUHOVNI STOL U ZAGREBU

Br. 10072/1940.

IMPRIMATUR

U Zagrebu, dne 5. prosinca 1940.

M. p.

Dr. Josip Lach v. r.
gen. vikar

Biografija pisca.

Makvić Josip o. Hugolin rodio se 8. ožujka 1907. od oca Florijana i Roze rođene Pavleković u selu Novom Lamincu, župe i općine Štefanje, kotar Čazma. Osnovnu je školu svršio u Štefanju (g. 1918.), a četiri niža razreda gimnazije u Varaždinu. God. 1922. stupio je u novicijat Hrv. franjevačke provincije sv. Ćirila i Metodija. Iza novicijata (g. 1923.) nastavio je V. razred gimnazije u Nadbiskupskoj velikoj gimnaziji u Zagrebu, gdje je g. 1927. položio ispit zrelosti. Bogosloviju (dvanaest semestara) pohađao je na bogoslovskom fakultetu u Zagrebu. God. 1933. diplomirao je na istom fakultetu. Nakon toga položio je ispit iz opće teologije, a g. 1938. usmeni doktorski ispit iz pravno-povijesne grupe. U zimi 1938/39. radio je na disertaciji u Rimu. Za svećenika je zaređen god. 1930. Od g. 1933. do 1938. vršio je službu magistra franjevačkih bogoslova u Zagrebu; od 1938. je kateheta na gimnaziji ss. milosrdnica u Zagrebu i ujedno je od 1939. franjevački gvardijan u Zagrebu.

Promoviran je po odobrenju i uspješnoj javnoj obrani ove disertacije za doktora bogoslovije na sveučilištu u Zagrebu g. 1940.

Predgovor.

Jugoslavenski ustav i vojni zakon traže, da klerici i redovnici služe vojsku kao i ostali građani. Odmah su u početku crkveni poglavari nastojali, da se to izmijeni, te da i u sadašnjoj našoj državi klèr uživa povlasticu, koju je uživao u b. austro-ugarskoj monarhiji, t. j. da bude izuzet od vojne službe. Ovo nije uspjelo. Klerici i redovnici morali su se pokoriti državnim zakonima.

Naši su crkveni poglavari pitali Sv. Stolicu, kako se imade postupati s klericima, koji su vezani vojnom službom. Sveta je Stolica odgovarala, no ti su odgovori bili više manje vezani uz one, kojima su bili namijenjeni. Niti jedan odgovor Sv. Stolice nije bio objelodanjen, već su svi ostali pohranjeni u arhivima, kao što je posve prirodno. Tako je cijelo pitanje vojne službe klerika i redovnika ostalo nejasno.

Dok sam bio magister franjevačkih bogoslova u Zagrebu, našao sam se u neprilici, kako da postupam s klericima, koji su vezani vojnom službom: da li da se pripuste k svečanim zavjetima i ređenju prije vojske, ili da im se to odgodi iza vojske. Ova neizvjesnost, ili bolje neprilika, potakla me, da sam se počeo baviti tim pitanjem. To je bio i glavni razlog, da sam za doktorsku disertaciju odabrao upravo temu »Klerici i vojna služba«. Želio sam, da iznesem crkvene i državne zakone o vojnoj dužnosti klerika, kao što i to, da prikažem povijesni razvoj ove dužnosti. Posebno mi je bilo pred očima da izložim crkveno pravno stanje vojne službe s obzirom na kler kod nas u Jugoslaviji.

Kod izradbe same radnje imao sam mnogo poteškoća radi pomanjkanja literature. Vrlo su rijetka djela, koja bi raspravljala o ovom predmetu, a kod nas ih i nema. K tomu sam morao tražiti posebne informacije za pojedine zemlje, što je sve otešćavalo sam

rad. Radi toga sam se u svom radu često obraćao na Mons. dra. Franju Hermana, sveuč. profesora crkvenog prava na bogoslovskom fakultetu u Zagrebu, kod kojega sam radio radnju. On mi je uvijek svojim stručnim znanjem i savjetima najspremnije pomagao u svemu, što god sam trebao. Njemu dugujem i ovdje izričem posebnu zahvalnost. Isto tako zahvaljujem mp. o. dr. Vitomiru Jeličić, profesoru crkv. prava na Franjevačkom sveučilištu »Antonianum« u Rimu. Kao vrstan poznavalac redovničkog prava najspremnije mi je davao savjete u rješavanju pitanja vojne službe redovnika.

Zagreb, dne 4. listopada 1940.

Bibliografija.

A. Izvori.

Acta Apostolicae Sedis, Commentarium Officiale, Romae 1909 ss. (A. A. S.).

Acta Sanctae Sedis, Romae 1865—1908 (A. S. S.).

Acta Pii IX. Pont Maximi, Pars I., vol. V, VII.

Baluzius St., Capitularia regum Francorum, kao Appendix Mansi, Sacrorum conc. nova et amplissima collectio, Tom. XI—XVIII.

Bundesgesetzblatt für den Bundesstaat Oesterreich, Jahrgang 1936 u. 1937, Wien (BGB).

Bruns H. Th., Canones Apostolorum et Conciliorum saeculorum IV—VII, 2 vol., Berolini 1839.

Codex Iuris Canonici Pii X. Pontificis Maximi iussu digestus Benedicti Papae XV auctoritate promulgatus. Praefatione, fontium annotatione et indice analytico-alphabetico ab Emmo Petro Card. Gasparri auctus, Romae 1917 (C. I. C.).

Codex Theodosianus - Theodosiani libri XVI cum Constitutionibus Sirmondianis, edidit adsumpto apparatu P. Kruegeri Th. Mommsen, Voluminis I pars posterior textus cum apparatu, Berolini 1905.

Codicis Iuris Canonici Fontes, vol. I—IX, cura et studio Gasparri-Serédi, Romae 1923—1939 (Fontes).

Corpus Iuris Canonici — Editio Lipsiensis secunda post Aemilii Ludovici Richter cura... recognovt... Aemilius Friedberg, Pars I Decretum Magistri Gratiani, Pars II Decretalium collectiones, Lipsiae 1922.

Corpus Iuris civilis, editio stereotypa octava, vol. I. Institutiones recognovit Paulus Krueger, Digesta recognovit Theodorus Mommsen, Berolini 1899.

Corpus Scriptorum Ecclesiasticorum Latinorum, Vindobonae 1866 ss. (CSEL).

Denzinger H., Enchiridion symbolorum, ed. XIII, Friburgi Brisgoviae 1921 (Denzinger).

Edicta Albanensia, u Apollinaris 1930.

Mansi D., Sacrorum conciliorum nova et amplissima collectio, Florentiae-Venetiis 1759 ss., nova ed. Parisiis 1903 ss. (Mansi).

Kovachich M. G., Codex Iuris Decretalis Ecclesiae Hungaricae, 2 Tomi, Pestini 1815.
Krivični Zakonik za Kraljevinu Srba, Hrvata i Slovenaca od 27. januara 1929. Bilješkama popratili Josip Šilović i Stanko Frank, sveuč. profesori, Zagreb 1929.
Mercati A., Raccolta di Concordati su materie ecclesiastiche tra la Sancta Sede e le autoritá civili, Romae 1919. (Mercati).
Migne, Patrologia Graeca (M. P. G.).
Migne, Petrologia Latina (M. P. L.).
Péterffy P. Car., S. J., Sacra concilia Ecclesiae Romano-Catholicae in regno Hungariae celebrata ab a. 1016 usque d a. 1715, Pars I, Viennae Austriae 1742.
Pitra J. B., Iuris ecclesiastici Graecorum historia et monumenta, 2 vol., Romae 1864—1868.
Quellensammlung zur kirchlichen Rechtsgeschichte und zum Kirchenrecht. Herausgegeben von Eduard Eichmann. Kirche und Staat I, Von 750—1122, Padeborn 1912; II, von 1122 bis zur Mitte des 14. Jahrhunderts, Paderborn 1914 (Quellensammlung).
Službene Novine Kraljevine Jugoslavije, Beograd 1929, 1931 i 1940 (Sl. Nov.).
Službeni Vojni List, organ i izdanje Ministarstva vojske i mornarice, Beograd 1923—1940 (izlazi po potrebi) (Sl. Voj. List).
Uredba Katoličkog Bogoslovskog fakulteta Univerziteta Kraljevine Jugoslavije u Zagrebu i Ljubljani, Zagreb 1935.
Urudžbeni Zapisnik vojnog vikarijata u Zagrebu g. 1918 i 1919 (u rukopisu).
Wenner dr. J., Reichskonkordat und Länderkonkordate, Paderborn 1937.
Zakon o izvršenju i obezbeđenju (Izvršni postupnik). Sastavili dr. Fr. Žilić i dr. M. Šantek, Zagreb 1938.
Zakon o Srpskoj Pravoslavnoj Crkvi. Ustav pravoslavne Crkve sa provedbenom naredbom sv. arhijerejskog sinoda i tumačenjima. Od dr. Vojislava Janića i Milenka S. Janoševića, Beograd 1932.
Zakon o ustrojstvu vojske, Beograd 1919.
Zakon o ustrojstvu vojske i mornarice, Beograd 1923.
Zakon o ustrojstvu vojske i mornarice od 6. sept. 1929. god. Sa komentarom sredio Drag. A. Marinković, Zagreb.
Zakon o ustrojstvu vojske i mornarice od 6. sept. 1929. god. sa izmenama i dopunama od 30. sept. 1931. god., II. izd., Beograd 1932.
Zakon o ustrojstvu vojske i mornarice. Izmenjen i dopunjen zakonom od 30 sept. 1931 g., finansiskim zakonima od 1932/33-1939/40 i uredbama br. 10990/32, 11330/32 i Đ. Br. 3780/35 kao i poslednjom uredbom sa zakonskom snagom M. S. Br. 1161 od 23 avgusta 1940 godine. Sredio Drag. A. Marinković, Beograd 1940.

B. Literatura.*

Aichner dr. S., Compendium Iuris Ecclesiastici, ed. XII, Brixinae 1915.
D'Ambrosio P. Fr., De professione solemni aut perpetua religiosorum italorum onere servitii militaris adstrictorum, u Apollinaris 1928.
Anonymus, De concordato inter S. Sedem et Italiam, u Apollinaris 1929.
— De concordato inter Sanctam Sedem et Romaniam, u Apollinaris 1930.
Baron dr. I., Institucije rimskoga prava, preveo dr. M. Šrepel. III. izd. priredio dr. Lj. pl. Andrassy, Zagreb 1913.
Baronius Caes. Card., Annales ecclesiastici, vol. III. et IV., Lucae 1738.
Belaj F., Katoličko crkveno pravo, Zagreb 1901.
*Bernareggi A., Il clero negli eserciti, Monza 1916.
*Bertola A., Intorno al Privilegium immunitatis dei chierici nell Cod. Iur. Can., u Acta Congr. iur. internat. IV, Romae 1937.
Berutti Chr., De Ecclesiae catholicae condicione juridica apud Status Foederatos Helvetiae, u Jus Pontificium 1930.
Besteiro J., De Hispaniae reipublicae constitutione, u Apollinaris 1932.
Bierbaum dr. Max, Das Konkordat in Kultur, Politik und Recht, Freiburg i. Br. 1928.
— Systema separationis Ecclesiae a Statu nostra aetate (1918—1934), u Acta Congressus iur. internat., Vol. V, Romae 1937.
Bihlmeyer dr. K., Kirchengeschichte, Padeborn, Erster Teil 1936; Zweiter Teil 1932; Dritter Teil 1934.
Blat Fr. Alb. O. P., Commentarium textus Codicis Iuris Canonici, Lib. II. De Personis, Romae 1921; Lib. V. De Delictis et poenis, Romae 1924.
Böckenhoff dr. K.-Königer dr. A., Katholische Kirche und moderner Staat, Köln 1920.
Bouuaert F. Cl. - Simenon G., Manuale Juris Canonici, Gandae et Leodii, Tom. I. 1934.; Tom. II. 1935.; Tom. III. 1934.
Buss V., Privilegien des Klerus, u Wetzer u. Welte's Kirchenlexikon, X Band, Freiburg i. Br. 1897.
Cappello Fel., S. J., Summa Iuris Canonici, Romae vol. I. 1932; vol. II. 1934; vol. III. 1936.
— Summa Iuris Publici Ecclesiastici, Romae 1923.
Caron A., De relationibus inter Ecclesiam et Statum in ditione Canadensi, u Jus Pontificium 1933.
Cavagnis F. Card., Institutiones iuris publici ecclesiastici, 3 vol., ed. IV., Romae 1906.
Cenkić dr. J., Rastava Crkve od države, Zagreb 1910.
— Zakon o izvršenju i obezbeđenju i dugovi dušobrižničkog klera, u Katol. Listu 1938.
Choupin L., Immunités ecclésiastiques, u — D. Ales, Dictionnaire de la Foi Catholique, Tome II, Paris 1911.

* Djela označeno * nisu mi bila pristupačna, pa ih navodim samo radi potpunosti.

Constitutio politica reipublicae Lusitanae, u Apollinaris 1934.
Coronata (A) P. Matt., O. M. Cap., Ius publicum ecclestiasticum, Taurini 1924.
— Compendium Iuris Canonici, vol. I., Taurini 1937.
Couly J. Aug., De conditione juridica Ecclesiae catholicae in Gallia, u Jus Pontificium 1931.
Crnica P. A., O. F. M., Commentarium theoretico-practicum Codicis Iuris canonici, vol. I., Šibenik 1940.
Dänhardt A., Klerus und Militärdienst (Dissert. Greg. Univ. Rom.), Dresden 1940.
Du Cange D. - Dufresne C., Glossarium ad scriptores mediae et infimae latinitatis, 6 Tomi, Venetiis 1736—1740.
*Dünwald A., Das katholische Reichsmilitärkirchenrecht, Köln 1932.
Fanfani P. Lud., O. P., De iure religiosorum, ed. II, Taurini-Romae 1925.
Farkaš A. Sl. Zakon o ustrojstvu vojske i mornarice, Beograd 1935.
Ferraris P. Luc., O. M. Observ. S. Franc., Prompta bibliotheca canonica, juridica, moralis, theologica, 4 vol., Romae 1888.
Forcellini Aeg., Totius Latinitatis lexicon, lucubratum a Jos. Furlanetto, novo ordine digestum cura Doct. Vinc. De-Vit, Tomi 6, Prati a. 1858—1875.
Gosparri P., Tractatus canonicum de sacra ordinatione, vol. I., Parisiis—Lugduni 1893.
Giannini A. I., Concordati postbellici, vol. II, Milano 1936.
Grashof O., Die Gesetze der römischen Kaiser über die Immunitäten des Klerus, u Archiv für kathol. Kirchenrecht, sv. 37, Mainz 1877.
Gross—Novak, Udžbenik crkvenoga prava katoličke Crkve, napisao dr. K. Gross, preradio dr. H. Schüller, preveo i dopunio dr. M. Novak, Zagreb 1930.
Guida delle Missioni cattoliche, Roma 1935.
Haring Joh., Grundzüge des kath. Kirchenrechtes, Graz 1910; I. Graz 1924.
*Harnack A., Militia Christi, Die christliche Religion und der Soldatenstand, Tübingen 1905.
Hefele C. Jos., Conciliengeschichte, 9 svezaka, Freiburg i. Br. 1873—1890.
Hergenröther Kard. Jos.—Kirsch, Handbuch der allgemeinen Kirchengeschichte, I, Freiburg i. Br. 1911.
Herman dr. Fr., Codex iuris canonici. Bilješke o novom crkvenom zakoniku, u Glasniku biskupije bosansko-srijemske, Đakovo 1917 i 1918.
Hilling dr. Nik., Das Personenrecht des Codex Iuris Canonici, Paderborn 1924.
Hofmann P. Mich., S. J., Die Militärfreiheit der katholischen Geistlichkeit, u Theol. prakt. Quartalschrift, 69 god., Linz 1916.
Hove A. van, Prolegomena ad Codicem Iuris Canonici, Mechliniae—Romae 1928.

— Le Concordat entre le Saint-Siège, et le gouvernement italien, u Nouvelle Revue Théologique, Tournai 1929.
— Le Concordat entre le Saint-Siège et le Reich allemand, u Nouv. Rev. Théol., Tournai 1934.
Ivančan dr. Lj., Zagrebački Kaptol (1093—1932), Zagreb 1932.
— Kaptolska tvrđava Sisak, u Bogoslovskoj Smotri 1928.
Jelenić dr. fra J., Povijest Hristove Crkve, I. knj., II. izd., Zagreb 1931.
J. dr. V., Pravni učinci obveze vojne dužnosti na redovničke zavjete, u Franjevačkom Vijesniku, Sarajevo 1928.
Kindermann Ad., De statu ecclesiastico — civili in republica Cecoslovacha, u Acta Congressus iur. internat., vol. V., Romae 1937.
Klaić Vj., Povijest Hrvata, sv. II, dio 3, Zagreb 1904.
Knaurs Welt-Atlas, Berlin 1939.
Koeniger dr. Alb., Katholisches Kirchenrecht, Freiburg i. Br. 1926.
Kušej dr. R., Cerkveno pravo, II. izd., Ljubljana 1927.
— Konkordat ustava in verska ravnopravnost, Ljubljana 1937.
Lanović dr. M., Crkveno pravo u sustavu pravnih nauka, Rad Jug. Akad., knj. 269 (121), Zagreb 1940.
Lopašić R., Dva hrvatska junaka, Zagreb 1888.
Lydon P. J., De juridica Ecclesiae conditione in Statibus Foederatis Americae Septentrionalis, u Jus Pontificium 1937.
Magnin Et., Immunités ecclésiastiques, u Vacant-Mangenot Dictionnaire de Theologie catholique, vol. VII, Paris 1922.
Maroto Phil., De peculiari iure personarum ecclesiasticarum in Italia iuxta novas conventiones, u Apollinaris 1930.
Marx J., Lehrbuch der Kirchengeschichte, Trier 1922.
Meysztovitz V., De conditione juridica Ecclesiae in Polonia, u Jus Pontificium 1937.
Milaš dr. Nikod., Pravoslavno crkveno pravo, dopunio dr. Kazimirović, Beograd 1926.
Mörsdorf dr. Kl., Die Rechtssprache des Codex Juris Canonici, Paderborn 1937.
Odar dr. Al., Položaj Katoliške Cerkve v sodobnih državah, u Bog. Vestniku 1936.
— Srbska pravoslavna Cerkev v jugoslovanskem konkordatu, u Bogosl. Vestniku 1937.
— Ugovori proti jugoslov. konkordatu, u Bogosl. Vestniku 1937.
Oesterle P. Ger., Praelectiones Iuris Canonici, Tom. I., Romae 1931.
Ojetti B., S. J., Commentarium in Codicem Juris Canonici, Lib. II. De Personis, Romae 1930.
Ottaviani Al., Institutiones iuris publici ecclesiastici, vol. I., Ius publicum internum, ed. II, Typis Polyglottis Vaticanis 1935.
— Concordatum Lituanicum, u Apollinaris 1928.
Palombo P. J., De dimissione Religiosorum, Commentarium theoretico-practicum, Taurini-Romae 1931.

Perugini A., Concordata vigentia notis historicis et iuridicis declarata, Romae 1934.
Piontek C., O. F. M., De indulto exclaustrationis necnon saecularizationis, Dissert., Washingtonii D. C. 1925.
Primedba i prigovori za projekat Konkordata između naše države i Vatikana parafiranog 25. VII. 1935. god., Sremski Karlovci 1936.
Pugliese Aug., S. S., De clerico religioso militiam capessente, u Consultationes iuris canonici, vol. II., Romae 1939.
Rački Fr., Nutarnje stanje Hrvatske prije XII stoljeća. Jugosl. Akad., Zagreb, Rad 79. i 91.
Raus P. J. B., Institutiones canonicae, Lugduni-Parisiis 1923.
Reiffenstuel P. Anacl., O. Min. s. Franc. Ref., Jus canonicum universum, 6 Tomi, Maceratae 1760.
Restrepo M. Restrepo J., Concordata regnante SS. Domino Pio PP. XI inita et gallice reddita et notis illustrata, ed. completa, Romae 1934.
Rivet L., Institutiones Iuris ecclesiastici, Tom. I., Romae 1914.
Roberti Fr., Respectus sociales in Codice iuris Canonici, Romae 1937.
Ruspini dr. I. A., Vojna dužnost duhovnika, u Kat. Listu 1923.
— Vojna služba duhovnika i redovnika u stalnom kadru, u Kat. Listu 1929.
Sägmüller dr. Joh. Bapt., Lehrbuch des katholischen Kirchenrechts, I. Band, Freiburg i. Br. 1914.
Sartori P. Cosm., O. F. M., Enchiridion canonicum seu Sanctae Sedis Responsiones (1917—1938), Vicetiae 1938.
Schaaf A. Val., De libertate cultus in Statibus Foederatis Americae, u Acta Congressus iur. internat., vol. V., Romae 1937.
Schäfer P. Tim., O. M. Cap., Compendium de Religiosis, ed. II., Münster i W. 1931.
Schmalzgrueber Fr., S. J., Jus ecclesiasticum universum, 6 vol., Romae 1843—1845.
Sipos dr. Steph., Enchiridion Juris Canonici, ed. III., Pecs 1936; ed. IV. 1940.
Šišić F., Pregled povijesti hrvatskoga naroda, Zagreb 1920.
T. Dr., Zbirka konkordata, Beograd 1934.
Tanquerey A. - Sterneaux I., Grundriss der ascetischen und mystischen Theologie, Paris-Tournai-Rom 1931.
Tekstovi projekta zakona o konkordatu i odgovarajućih stavova iz zakonodavstva srpske pravoslavne crkve upoređeni i objašnjeni od P. N., Beograd 1937.
Thomassinus L., Congr. orat. presb., Vetus et nova Ecclesiae disciplina circa beneficia et beneficiarios, Tom. III., Venetiis 1730.
Vering H. dr. Fried., Lehrbuch des katholischen, orientalischen und protestantischen Kirchenrechts, III. Auflage, Freiburg i. Br. 1893.
Vermeersch A. - Creusen J., Epitome Iuris Canonici, Tom. I., Mechliniae-Romae 1933.; Tom. II. 1934.; Tom. III. 1931.

Viollet P., Précis de l'histoire du droit français acompagné de notions de droit canonique, Ier fasc., Paris 1884.
*Vito P., La profesione religiosa ed il servizio militare, u Palestra Clero, 1939.
Wagner dr. Vj., Povijest katoličke crkve u Srbiji u 19. vijeku, u Bog. Smotri 1933/34.
Wernz - Vidal, Jus Canonicum, auctore P. Franc. Xav. Wernz, S. I., ad Codicis normam exactum opera P. Pet. Vidal, S. I., tom. III., De religiosis, Romae 1933.
Wernz Fr. Xav., S. I., Jus Decretalium, Tom. II., Prati 1916.
Ziegelhoefer H. Ad., Die Kleriker nach den allgemeinen Bestimmungen des Codex Juris canonici von 1917, Inaugural-Dissertation, Coburg 1930.
Zitelli Zeph., Apparatus seu compendium iuris ecclesiastici, Pars II. De rebus, Romae 1907.

C. Časopisi.

Apollinaris = Pont. Semin. Rom. Apollinaris Comentarium iuridico-canonicum, Romae 1928 sl.
Archiv für KR. = Archiv für katholisches Kirchenrecht, Innsbruck 1857—1861, Mainz 1862 sl.
Bog. Smotra = Bogoslovska Smotra, Zagreb 1913 sl.
Bog. Vest. = Bogoslovski Vestnik, Ljubljana 1921 sl.
Can. Contemp. = Le canoniste contemporain. Bulletin mensuel de consultations canoniques, Paris 1880 sl.
Com. pro Rel. = Commentarium pro Religiosis et Missionariis, Romae 1920 sl.
Glasn. b. bos. sr. = Glasnik biskupije bosansko-srijemske, Đakovo 1863 sl.
Jus Pont. = Jus Pontificium, Romae 1921 sl.
Kat. List = Katolički List, Zagreb 1850 sl.
Nouv. Rev. Théol. = Nouvelle Revue Théologique, Paris-Tournai 1873 sl.
Theol. pr. Qschr. = Theologisch-praktische Quartalschrift, Linz 1847 sl.

Uvod.

Katolička je Crkva primila od Boga misiju da vodi ljude k spasenju. Isus Krist ju je osnovao. On joj je dao sve, što je bilo potrebno, da ispuni svoju zadaću. Dao joj je život, postavio je temelje, na kojima će se razvijati. Kao njezin zakonodavac, On joj je odredio i temelje za organizaciju.[1] Ugled Crkve osniva se, dakle, na Božjem ugledu.

Na Kristu se izgrađuje i crkveno zakonodavstvo. Crkvene odredbe imadu svoju snagu upravo radi samog Utemeljitelja. Njezina prava, koja joj pripadaju po Božjoj odredbi, ne smiju se smatrati kao milost državne vlasti[2] — kao da je država izvor svakog prava i zakona.[3]

Crkva je savršeno društvo[4] i, kao takvo, imade potpuno pravo da stvara zakone i odredbe, pače mnogo više i od same

---

[1] *Conc. Trid. Sess.* VI de iustif., can. 21: »Si quis dixerit, Christum Iesum a Deo hominibus datum fuisse ut Redemptorem, cui fidant, non etiam ut Legislatorem, cui oboediant: A. S.« Denzinger, 831. Ziegelhoefer H. A., *Die Kleriker nach den allgemeinen Bestimmungen des Codex iuris canonici von 1917*, Coburg 1930, str. 1.

[2] »Syllabus« Pii IX a. 1864. § V. Errores de Ecclesia eiusque iuribus. 19. Ecclesia non est vera perfectaque societas plane libera, nec pollet suis propriis et constantibus iuribus sibi a divino suo fundatore collatis, sed civilis potestatis est definire, quae sint Ecclesiae iura ac limites, intra quos eadem iura exercere queat (13, 22, 23, 26). — 20. Ecclesiastica potestas suam auctoritatem exercere non debet absque civilis gubernii venia et assensu. Denzinger, 1719, 1720; Fontes II, 543.

[3] »Syllabus« Pii IX. a 1864. — § VI. Errores de societate civili tum in se tum in suis ad Ecclesiam relationibus spectata. 39 Reipublicae status, utpote omnium iurium origo et fons, iure quodam pollet nullius circumscripto limitibus (26). Denzinger, 1739; Fontes II, 543.

To protucrkveno mišljenje zastupa i naš dr. Lanović u nedavno izašloj publikaciji »*Crkveno pravo u sustavu pravnih nauka*«, Zagreb 1940, Rad Jug. Akad., knj. 269. (121), str. 161.

[4] Vd. 19. u bilj. 2. — Leon XIII. u alokuciji »*Mirandum sane*« od 1. VI. 1888.: »Ecclesia enim, Dei voluntate, perfecta societas est, et quemadmodum leges suas, ita suos habet magistratus, potestatis gradu rite distinctos, quorum est princeps omnium Pontifex romanus, universae Ecclesiae divino iure praepositus idemque Dei sólius potestati iudicioque subiectus«. Fontes III, 399.

države. Njezina je zadaća vezana s nadnaravnim ciljem čovjeka. Crkveni zakoni stoje posve samostalno uz državne zakone.[5] Stoga je država dužna poštivati crkvene zakone i prema njima udešavati svoje. Državni zakoni ne smiju doći u sukob s crkvenim zakonima, jer bi time država prekoračila granicu svoje kompetencije, koja joj je od vrhovnog Zakonodavca određena. Time bi bila pogažena i sama podloga državnih zakona — pravednost.[6] To bi škodilo ne samo Crkvi nego i državi.[7]

Odnos između Crkve i države može biti uređen, i po novom crkvenom Zakoniku, posebnim ugovorima između Sv. Stolice i pojedinih država, koji i dalje ostaju na snazi,[8] te zakonito stečenim pravima, koja su pojedine države dobile.[9] Osim toga Crkva kao najviše društvo u duhovnom redu, prisvaja neka prava, koja su isključivo njezina, i to kao prirođena (iura nativa). Takvo je pravo da imade svu vlast nad onima, koji se žele posvetiti službi Crkve.[10]

Budući da se Crkva sastoji od ljudi, koji su podvrgnuti i državnim vladarima, često se dogodilo i događa se, da su ovi u svom zakonodavstvu znali dirnuti i u prava Crkve. Jedna ovakva točka, u kojoj državni zakoni znadu prelaziti svoju kompetenciju, jesu opće dužnosti i obveze, kojima su vezani građani. Bez obzira na klerički stalež, njegovu prirodu i svrhu, traži se i od klerika, da se u svemu izjednače s običnim građanima, da vrše dužnosti, koje su možda i nespojive s njihovim staležem. Takva je dužnost u prvom redu vojna služba.

Klerici i vojska — dva su pojma, koji se vrlo teško spajaju. Svakomu je teško shvatiti, kako će onaj, koji je po svom zvanju

[5] K o e n i g e r, Katholisches Kirchenrecht, Freiburg i. Br. 1926, str. 2.

[6] L e o n XIII. u okružnici *»Immortale Dei«* od 1. XI. 1885.: »Ecclesiam vero etiam in suorum officiorum munere potestati civili velle esse subiectam, magna quidem iniuria, magna temeritas est«. Denzinger, 1857. F o n t e s II, 234. Z i e g e l h o e f e r, str. 2.

[7] L e o n XIII., ondje: »Praetereaque via ad inimicitias munitur et certamina, quae quantam utrique reipublicae perniciem afferant, nimis saepe eventus demonstravit«.

[8] Can. 3. — Codicis canones initas ab Apostolica Sede cum variis Nationibus conventiones nullatenus abrogant aut iis aliquid obrogant; eae idcirco perinde ac in praesens vigere pergent, contrariis huius Codicis praescriptis minime obstantibus.

[9] Can. 4. — Iura aliis quaesita, itemque privilegia atque indulta quae, ab Apostolica Sede ad haec usque tempora personis sive physicis sive moralibus concessa, in usu adhuc sunt nec revocata, integra manent, nisi huius Codicis canonibus expresse revocentur. — R o b e r t i F., Respectus sociales in Codice I. C., Romae 1937., str. 48.

[10] Can. 1352. — Ecclesiae est ius proprium et exlusivum eos instituendi qui ecclesiasticis ministeriis sese devovere cupiunt. — Ovdje se misli reći, da Crkva imade svu vlast u obučavanju svećeničkih kandidata. No može se *»instituedi«* uzeti i u širem smislu za uzgoj uopće, t. j. nitko nema prava Crkvu smetati u uzgoju, nalažući im dužnosti, koje su nespojive s tim uzgojem.

dužan da naglašuje mir i ljubav, s druge strane biti dužan da po svom položaju i zvanju radi protiv svoga bližnjega i to tako, da mu kojiput oduzme i sam život.

Svakomu je jasno, da nema dva staleža, koji se tako teško mogu spojiti, odnosno, da nema dva staleža s toliko razlike, kao što je stalež svećenički i vojnički, pa makar ovaj trajao i najkraće vrijeme (opća dužnost) i u bilo kojem načinu služenja. Vojnik imade svoj cilj, a svećenik svoj. Obadva se vrlo razlikuju. Prijelaz iz jednoga staleža u drugi dosta je težak, a teško je i zamisliti, da netko bude u isto vrijeme dobar i hrabar vojnik i ujedno dobar svećenik, klerik ili uopće duhovno lice.[11] Ne mislimo reći, da je vojnički stalež nedopušten i da nije slobodno vršiti vojnu dužnost. Nipošto. Imademo u vidu istu osobu kao svećenika i vojnika. Razliku između obadva staleža već je lijepo označio Justinijan (527—565): »Sancimus, ut nullus omnino curialis vel cohortalis in posterum episcopus vel presbyter fiat: ... nemo omnino qui memoratae conditionis est, ad praedicta sacerdotalia accedat, praesertim si jam ministravit vel forte cohortalinis iussionibus oboedivit. *Neque enim ius tum esset eum, qui violentis exactionibus et peccatis quae his videlicet admiscentur, innutritus est, modo cohortalem vel curialem esse et omnium acerbissima facere, mox sacerdotem creari humanitatis et innocentiae praecepta docentem ac suadentem«.*[12]

Svećenički stalež nije kao ostali građanski staleži nad kojima, više manje, država ima vlast. Krist je sam osnovao katoličko svećenstvo. On odabire svećenike i ima svu vlast nad njima: »Niste izabrali vi mene, nego sam ja izabrao vas i postavio vas.«[13] Sv. Pavao naglašuje načelo, da nitko ne postaje sam svećenik, nego koga Bog pozove: »Nitko sam sebi ne daje časti (svećeničke), nego koji je od Boga pozvan, kao i Aron«.[14] Sigurno je, da je Krist pozvao svećenike posve neovisno od bilo čije vlasti. Odredio im je službu, koju će vršiti na zemlji: »Kao što je Otac poslao mene, i ja šaljem vas... Kojima oprostite grijehe, bit će oprošteni, a kojima zadržite bit će zadržani«.[15] Naglasio je, da *On ima svu vlast na nebu i na zemlji:* »Dana mi je sva vlast na nebu i na zemlji. Idite, dakle, i naučavajte sve narode, krsteći ih u ime Oca i Sina i Duha Svetoga; učeći ih, da drže sve, što sam vam zapovjedio«.[16] Životna je,

[11] Uzimamo ovdje vojnika u vezi s njegovom glavnom svrhom, t. j. da brani domovinu, osobito u ratu. Isto tako pod klerikom, kao što ovdje tako i u buduće, ako nije posebno izuzeto, razumijevamo sve one, koji uživaju kleričke povlastice, dakle i redovnike.

[12] C. Just. I, 3, 52 § 1.

[13] Iv. 15, 16.

[14] Žid. 5, 4. H o f m a n n, Die Militärfreiheit der kathol. Geistlichkeit, u Theol.-prakt. Quartalschrift, Linz 1916, str. 245.

[15] Iv. 20, 21 i 23.

[16] Mat. 28, 18, 19 i 20.

dakle, zadaća svećenikova ista kao i životna zadaća Kristova. Svećenik ima u svemu da slijedi Krista i da vrši Njegovu misiju na zemlji. To naglašuje i sv. Pavao u prvoj poslanici Korinćanima:[17] »Tako neka nas smatra svatko kao sluge Kristove i djelitelje tajna Božjih«.

Kolika je razlika između zadaće svećenikove i zadaće vojnikove? Vojnik mora biti spreman u svako doba da uništi neprijatelja, ako to zatraži njegov položaj. To je njegova dužnost, dok Krist označuje kao svoju (i svećenikovu) zadaću *da spašava, a ne da ubija:* »Sin čovječji je došao da *potraži i spasi* što je izgubljeno.«[18]

Kako se, dakle, može tražiti od svećenika i uopće duhovnika, da se izjednače s običnim vojnicima, da se od njih učini ono, što po svom staležu ne mogu biti? Ipak imade država, koje se uopće ne obaziru na svrhu svećenikovu i sile svećenika, kao i ostale građane, da se bore nožem u ruci u bojnim redovima.[19] Neke države čine razliku barem u vrsti ili u trajanju vojne službe. U svakom slučaju ide se za tim, da se od duhovnog lica učini pravi vojnik, koji će u svemu biti spreman da vrši vojnu dužnost, što se protivi određenjima Kristovim, pravima Crkve i njezinih službenika.

Krist je dao Crkvi vlast i dužnost da uzima, radi polučenja svoje svrhe, ljude kao pomoćnike. Ti su određeni, da vrše misiju Kristovu na zemlji. Svatko, tko smeta Crkvu u izvršenju njezine misije, dira odredbe Kristove. Te vlasti nema ni država. Kao što nema prava da se miješa u poslove druge države i da svojata vlast nad njezinim članovima, tako nema prava ni nad Crkvenim službenicima, da ih poziva u vojsku. Tim počinja nepravdu Crkvi, iako joj se ova ne može oprijeti. Država ne smije gaziti crkvene zakone, jer oni imadu svoj temelj u samom njezinu Utemeljitelju, Kristu. Crkva i Krist ne mogu se dijeliti jedno od drugoga.

Među povlasticama, koje je Crkva uvijek tražila za svoje službenike, ističe se i m u n i t e t[20] o d v o j n e s l u ž b e. Po svojoj prirodi Crkva nije mogla dopustiti, da njezin službenik postane običan vojnik, da gruba sila imade bilo kakvu vlast nad zamjenicima Kristovim. Crkva se za to pravo borila kao za pravo crkvene slobode uopće. Bilo je stoljeća, kad se to pravo Crkvi priznavalo. Bilo je i teških borba. Nikad prije nije ovo pravo katoličke Crkve bilo tako gaženo kao danas, kad liberalni duh vlastodržaca ne priznaje Crkvi ni ona prava, koja su imali poganski svećenici, a koje su pravo Crkvi priznavali i krivovjerni carevi.

Crkva nije ni danas odustala od toga svog prava. U svojim odredbama, a pogotovo u konkordatima, traži nepopustljivo ovo svoje prirodno pravo.

U ovoj se radnji želimo posebno osvrnuti na ovu kleričku povlasticu, t. j. na i m u n i t e t o d v o j n e s l u ž b e. Pogledat ćemo: u čemu stoji imunitet, njegov razvitak i današnje stanje po crkvenim i državnim propisima. Uz to ćemo baciti poseban pogled na ovu povlasticu kod nas: kako je s njom u Kraljevini Jugoslaviji.

---

[17] I. Kor. 4, 1.

[18] Luk. 19, 10.

[19] Za vrijeme posljednjeg svjetskog rata palo je do studenoga 1915. u streljačkim jarcima u Francuskoj oko 3500 svećenika i do 2300 sjemeništaraca. Slično je bilo i u Italiji. — H o f m a n n, str. 256.

[20] Za lat. riječ *»immunitas«* nemamo u hrvatskom jeziku riječi, koja bi izrazila njezino potpuno značenje. Mogli bismo prevesti sa »oslobođenje, sloboda«. Tako je i u drugim jezicima: u njemačkom se upotrebljava riječ »die Freiheit, die Befreiung« (na pr. die Militärfreiheit, die Befreiung vom Militärdienst), no vrlo često se upotrebljava i samo »die Immunität« (Hofmann, n. dj.). U francuskom se jeziku »immunitas« prevodi samo kao »l'immunité«. To se vidi u novijim konkordatima, kojih je izvorni tekst u francuskom jeziku (letonski konkordat čl. XV.; poljski čl. VI.; litvanski čl. VI.). Drukčije je s pridjevom »immunis«. Nijemci ga prevode s pridj. »frei« (njemački konkordat čl. VI.), Francuzi sa »exempt« (letonski konkordat čl. IX.; poljski čl. V.; litvanski čl. V.), a Talijani sa »esento« (talijanski konkordat čl. III.). U h r v a t s k o m bi jeziku to najbolje preveli sa »oslobođen«. Tako je bilo i u hrvatsko-srpskom tekstu neratificiranog jugoslovenskog konkordata (1935.) čl. XXX.: »Klerici, koji su primili svete redove, i zavetovani redovnici bit će oslobođeni svake vojne službe« i t. d. Stoga ćemo mi u ovoj radnji »immunitas a servitio militari« prevoditi sa *»imunitet od vojne službe«*, a »immunis a servitio militari« sa *»oslobođen od vojne službe«*.

I.

O kleričkom imunitetu od vojne službe.

Klerici, budući da su poseban stalež[1] u Crkvi, kao što imadu svoje kleričke dužnosti, tako imadu i svoja posebna staleška prava i povlastice. Ta njihova prava daju im prednost pred svjetovnjacima, te su ovi dužni da ih poštuju.[2]

Novi crkveni Zakonik govori o kleričkim pravima i povlasticima[3] u kan. 188—123. Zadržao je i dalje četiri kleričke povlastice (privilegia) i to:

1. povlastica tjelesne nepovredivosti — privilegium canonis (can. 119);
2. povlastica podsudnosti — privilegium fori (can. 120);
3. povlastica ličnog imuniteta — privilegium immunitatis personalis (can. 121);
4. povlastica prinadležnosti — privilegium competentiae (can. 122).

Ove kleričke povlastice nazivaju kanonisti kleričkim imunitetima, t. j. stalna oslobođenja za pripadnike kleričkog staleža. Mi ćemo govoriti o povlastici ličnog imuniteta, i to posebno ukoliko ona sadrži to, da su klerici po svom staležu oslobođeni od vojne službe *(de immunitate clericorum a servitio militari).*

1. Pojam i vrste imuniteta.

Imunitet dolazi od lat. riječi »munus«, koja može značiti dar, službu, obvezu ili teret. Obično se uzima kao neka obveza, skopčana s teretom, ili dužnost, na koju je netko nužno vezan za-

---

[1] Can. 107. — Ex divina institutione sunt in Ecclesia clerici a laicis distincti, licet non omnes clerici sint divinae institutionis; utrique autem possunt esse religiosi. Vd. i can. 948.

[2] Can. 119. — Omnes fideles debent clericis, pro diversis eorum gradibus et muneribus, reverentiam...

[3] Pojam *povlastice* uzima se ovdje u širem smislu (staleška prava — leges speciales), a ne u užem smislu (pojedinačna izuzetna prava = iura singularia). Mörsdorf, Die Rechtssprache des C. I. C., Paderborn 1937, str. 49; Ziegelhoefer, str. 33.

konom po posebnoj zapovijedi ili iz običaja.[4] Imunitet (in-munus u privativnom značenju) znači, da je netko od te obveze ili dužnosti oslobođen, izuzet. U rimskom se pravu upotrebljavala riječ imunitet, kad se htjelo označiti, da je netko slobodan od vojne dužnosti: »Munus... dicitur onus, quod cum remittatur, vacationem militae munerisque praestat inde immunitatem appellari«.[5]

Imunitet u crkvenom smislu označili bismo kao pravo po kojem su crkvene osobe, stvari i mjesta izuzeta i slobodna od svjetovnih obveza, tereta i čina, koji se protive njihovoj svetosti.[6] Glavna oznaka imuniteta jest, da imade pravnu podlogu. Pravo je kao njegov rod (genus), u kojem su uključene pojedine vrste imuniteta. Izuzimanje od svjetovnih obveza i tereta označuje imunitet osoba i stvari, a pod činima razumijeva se imunitet mjesta.[7]

Iz rečenoga vidimo, da se crkveni imunitet dijeli na mjesni, stvarni i osobni imunitet.

Mjesni imunitet je pravo, koje pripada crkvama i drugim svetim mjestima, po kojem se u njima ne smiju vršiti profani svjetovni čini. Ujedno imadu pravo azila.[8]

Stvarni imunitet je pravo, po kojem su crkvene stvari oslobođene od svih javnih daća (fiskalnih podavanja), koje državni zakoni nameću na posjedovanje nepokretnih stvari. Ova se povla-

[4] D. 50, 16 De verborum significatione L. 214: »Munus proprie est, quod necessarie obimus, lege more imperiove eius, qui iubendi habet potestatem«. Reiffenstuel, Jus canonicum universum, Maceratae 1760, II, tit. 49., 2.

[5] D. 50, 16 De verborum significatione L. 18.

[6] Reiffenstuel, III, tit. 49, 4: »Immunitas est ius quo ecclesiae et alia loca sacra necnon personae ecclesiasticae ac res ipsarum liberae ac immunes sunt a muneribus et oneribus saecularibus, atque ab actibus earum sanctitati et reverentiae debitae repugnantibus«. Također Ferraris L., Prompta bibliotheca canonica, juridica, moralis, theologica, Romae 1888, pod »Immunitas ecclesiastica«. S ovom se definicijom slaže većina starijih i novijih kanonista. Coronata M., Ius publicum ecclesiasticum, Taurini 1924., 143, str. 178. Ottaviani označuje kraće: »Immunitas est ius quo loca res et personae sacrae a quibusdam oneribus et servitiis saecularibus eximuntur« (Institutiones iuris publici ecclesiastici, Typis Polyglottis Vaticanis, 1935., 191, str. 390 sl.). Dopušta da može biti nekih obveza, kojima su vezane i crkvene osobe i stvari. To ne isključuje ni prva definicija. Wernz, Ius Decretalium, Tom. II, Prati 1915, 166, str. 257.

[7] Reiffenstuel, III., tit. 49, 4; Coronata, 143., str. 179.

[8] Daleko mora biti od crkve svako trgovanje, javne građanske skupštine, svjetovni govori, prikazivanja i sl. Can. 1154. — Loca sacra ea sunt quae divino cultui fideliumve sepulturae deputantur. Can. 1160. — Loca sacra exempta sunt a iurisdictione civili et in eis legitima Ecclesiae auctoritas iurisdictionem suam libere exercet... Can. 1178. — ... ab iisdem (scil. ecclesiis) arceantur negotiationes et nundinae, quamquam ad finem pium habitae; et generatim quidquid a sanctitate loci obsonum sit. Can. 1179. — Ecclesia iure asyli gaudet, ita ut rei, qui ad illam confugerint, inde non sint extrahendi, nisi necessitas urgeat, sine assensu Ordinarii, vel saltem rectoris ecclesiae. (Mat. XXI, 12—13; Iv. II, 15).

stica temelji na pravu, što ga imade Crkva, da, posve neovisno od kojegod zemaljske vlasti, posjeduje i upravlja zemaljskim dobrima. No budući da nije nigdje u svetom Pismu zapovjeđeno, da se Crkva mora tim pravom služiti, može se ona u tom pitanju podvrći i svjetovnim zakonima, kao što se to često i događa.[9]

2. Osobni imunitet.

Po osobnom imunitetu izuzeti su klerici ispod jurisdikcije svjetovnjaka, u strogom smislu, kao i od svih tereta i obveza, koje se protive njihovu staležu. Iz toga ne slijedi, da su izuzeti i od državnih zakona. Kao i ostali građani, vezani su i klerici državnim zakonima, koji se odnose na opće dobro države, a ne protive se crkvenim propisima ni dostojanstvu kleričkoga staleža.[10]

Ovaj imunitet obuhvaćao je prije mnogo više povlastica nego danas. Radi navala neprijatelja sa svih strana na Crkvu, ona se odrekla nekih prava, koja su njezinim službenicima u prijašnja vremena bila priznata i poštivana.[11]

Danas, prema crkvenom Zakoniku, imadu klerici osobni imunitet u ovim stvarima:

I. Klerici su izuzeti od državne sudbenosti u svim parbenim i krivičnim stvarima. Za njih je nadležan isključivo crkveni sud.[12] To je povlastica podsudnosti (privilegium fori). Crkveni Zakonik zadržava tu povlasticu samo onda, kad to nije drukčije uređeno krajevnim (partikularnim) zakonima.[13]

[9] Wernz, III, 146, str. 167.; Coronata, 146, str. 181.; Ottaviani, 192, str. 399.

[10] Wernz, I., 108, str. 128.; Ottaviani, 192, str. 293; Cavagnis, Institutiones iuris publici ecclesiastici, Romae 1906, II., 154, str. 320.

[11] Coronata, 144, str. 180; Ottaviani, 191, str. 391.

[12] Can. 120. — § 1. Clerici in omnibus causis sive contentiosis sive criminalibus apud iudicem ecclesiasticum conveniri debent... Can. 1553. — § 1. Ecclesia iure proprio et exclusivo cognoscit: 3 De omnibus causis sive contentiosis sive criminalibus quae respiciunt personas privilegio fori gaudentes ad normam can. 120, 614, 680. — Vrlo je nezgodno da se klerici izvode pred državno sudište i da se ondje iznose njihova nedjela, bila ta doista učinjena ili samo izmišljena. Odatle bi nastala sablazan za vjernike, i velika šteta za klerički stalež (Cappello F., Summa iuris publici ecclesiastici, Romae 1923, 362, str. 467.). Zato je Crkva od najdavnijih vremena zabranjivala, da sudac laik izriče osudu nad klerikom, i onda kad bi stvari po svojoj prirodi spadale u nadležnost državnog sudišta. Rimska je sredovječna državna vlast ovu odredbu Crkve uzela u svojem pravnom području u obzir i uglavnom ju je poštivala (Herman F., Codex iuris canonici. Bilješke o novom crkvenom zakoniku, u Glasniku biskupije bosansko-srijemske, Đakovo 1917, str. 187).

[13] Can. 120. — § 1. ... nisi aliter pro locis particularibus legitime provisum fuerit. — Crkveni Zakonik, dakle, izričito dopušta, da može postojati i krajevno crkveno pravo, koje je protivno ovom propisu kanona. Takvo protivno crkveno pravo može postojati u stanovitim krajevima ili na temelju običaja —

II. Svi su klerici slobodni od vojne službe, od svih dužnosti i građanskih službi, koje su nespojive s kleričkim sta-

kao na pr. u Njemačkoj (Ziegelhoefer, str. 39), a djelomično u Belgiji i Francuskoj ili na temelju konkordatskoga prava (Cappello, n. mj.). Kad je crkveni Zakonik stupio na snagu (19. V. 1918.) vrijedio je u *Hrvatskoj i Slavoniji* austrijski konkordat od g. 1855. On nije priznavao kleričku povlasticu podsudnosti. Tako je u čl. XIII. određivao: »Sanctitas Sua consentit, ut Clericorum causas mere civiles, prout contractuum, debitorum, haereditatum, judices saeculares cognoscant et definiant«. Isto je tako priznavao nadležnost državnih sudova za zločine i prestupke crkvenih osoba, izuzevši biskupe. Čl. XIV. glasio je: »Sancta Sedes haud impedit quominus causae ecclesiasticorum pro criminibus seu delictis, quae poenalibus Imperii legibus animadvertuntur, ad judicem laicum deferantur«. S tim u vezi postojao je i državni zakon, koji nije priznavao klericima povlasticu podsudnosti. Prema § 29. Zakona od 7. V. 1874. bilo je određeno: »Povede li sud istragu proti katoličkom svećeniku zbog zločinstva, prestupaka ili prekršaja, dužan će biti da o tom obavijesti crkvenog poglavara, pozvanoga da vrši crkvenu disciplinsku vlast nad dotičnim svećenikom. Njemu, dakle, valja saopćiti i izrečenu osudu s razlozima. Kad se uhapsi i zatvori katolički svećenik, treba da se uvažavaju obziri, što ih iziskuje ugled, koji pripada svećeničkom stališu (Gross-Novak, Udžbenik crkvenoga prava katoličke Crkve, Zagreb 1930., str. 105). Iz rečenoga vidimo, da u Hrvatskoj i Slavoniji g. 1918. kada je austr. konkordat još bio na snazi, nije postojala za klerike povlastica podsudnosti. Propašću bivše Monarhije izgubio je vrijednost i austrijski konkordat iz g. 1855. (Benedictus XV, alloc. *»In hac quidem«*, 21. nov. 1921., A. A. S., 1921., str. 521.). No, premda austrijski konkordat više ne vrijedi kao crkveni zakon, to se ipak ne može sigurno tvrditi, da je tim ukinuto i naše krajevno pravo u pogledu ove povlastice, t. j. da ta povlastica danas kod nas postoji. Tako na pr. Sipos tvrdi da ni u Madžarskoj ne postoji ta povlastica: »In Hungaria clerici in causis mere civilibus vi art. XIII. Cnocordati Austriaci, in criminalibus vi art. XIV. subiiciuntur foro civili« (Enchiridion iuris canonici, Pecs 1936, str. 118). Po *jugoslavenskom konkordatu* (sklopljen 25. VII. 1935. a neratificiran) također ne bi postojala klerička povlastica podsudnosti (Čl. XIII.): »Građanske vlasti, koje po svojoj nadležnosti podignu krivičnu tužbu protiv nekog klerika ili redovnika, obavestit će o tome nadležnu crkvenu vlast, upoznavajući je sa optužbom i sa postupkom primenjenim protiv crkvenog lica stavljenog pod sud. Za vreme celog postupka sudske vlasti će se starati o tome, da zaštiti duhovni karakter optuženoga, sem ako ga nadležna crkvena vlast ne bi povratila u svetovno stanje. Kad crkveno lice koje vrši neku javnu službu bude zbog zločina ili prestupa stavljeno pod sud od strane nadležne vlasti, onda će njegov crkveni starešina također protiv njega povesti odgovarajući kanonski postupak, a suspendujući ga, u međuvremenu, od njegovih funkcija, kad težina slučaja i odredbe kanonskoga prava to budu tražile. Crkveni starešina će, sem toga, pristupiti svrgavanju krivca svakiput kada zaključci kanonskoga postupka budu podudarani sa zaključcima građanskoga postupka. Ako bi vladanje nekog crkvenog službenika bilo takvo da bi postalo pretnjom za javni poredak, građanske vlasti će dostaviti do znanja crkvenoj vlasti osnovne optužbe i obratit će se istoj da bi se postiglo smenjivanje rečenog službenika. Kada se, po tome pitanju crkveni starešina ne složi s građanskim vlastima, slučaj će se iznesti pred jednu mešovitu komisiju obrazovanu od predstavnika Ministarstva Pravde i predstavnika Episkopata, koja će se pridržavati pravilnika ustanovljenog po zajedničkom sporazumu između rečenog Ministarstva i Episkopata. Ako je u slučaju napred razmotrenom u pitanju neki biskup, onda će Vlada ispitivati stvar neposredno sa Svetom Stolicom.« (Tekstovi projekta zakona o konkordatu Beograd 1937., str. 17).

ležom.[14] To je povlastica ličnog imuniteta (privilegium immunitatis personalis). Crkva, apsolutno i bez ikakva ograničenja, izuzima klerike od vojne službe. Ne dopušta ni u kojem slučaju, da klerik bude vojnik.[15] Kod drugih građanskih dužnosti čini razliku. Slobodni su samo od onih, koje su ili u sebi nečasne, te ne dolikuju kleričkom staležu, ili su tuđe njihovu staležu, makar su u sebi časne,[16] na pr. sudac u svjetovnim stvarima, branitelj, skrbnik i sl.[17]

III. Klericima, koji su sudbeno prisiljeni da plate dugove svojim vjerovnicima, ima se toliko ostaviti netaknuto,

[14] Can. 121. — Clerici omnes a servitio militari, a muneribus et publicis civilibus officiis a statu clericali alienis immunes sunt.

[15] Na to ih ne smije vezati ni državni zakon, niti smiju svojevoljno stupiti u vojsku (Can. 141. — § 1.).

[16] Smisao je propisa ovog kanona, da se klerici ne mogu siliti državnim zakonima niti na časne službe; no ako se, po sudu crkv. poglavara, osjeća potrebnim, da se bave i tim službama, crkveni se zakoni tome ne protive. Tako se može dogoditi, da bude često potrebno, da svećenici, uz dopuštenje Ordinarija, prime mandat i da sudjeluju u narodnim skupštinama, gdje se često rješavaju važna crkvena pitanja. Danas imade država (na pr. Nizozemska, Francuska, Madžarska, Čehoslovačka i Jugoslavija), u kojima su svećenici narodni poslanici. U nekim se državama biskupi po ustavu ubrajaju među senatore (na pr. Rumunjska). Prema *jugoslavenskom konkordatu* bilo je određeno, da sv. Stolica zabrani svećenicima, koji vrše dušobrižničku službu, da pripadaju političkim strankama i da se bore u njihovu korist. Čl. VIII.: »Imajući u vidu garancije stvorene odredbama ovoga Konkordata, zakonodavstva koje štiti prava i slobodu katoličke Crkve u Kraljevini Jugoslaviji Sveta Stolica će propisati odredbe na osnovu kojih će sveštenicima koji stalno ili privremeno vrše dušobrižničku službu, biti zabranjeno da pripadaju, za vreme trajanja njihove aktivne službe, političkim strankama i da se bore u njihovu korist. — Obaveza nametnuta napred pomenutim sveštenicima ni u koliko ne ograničava nastavu, koju imaju pružati u pogledu doktrine i propisa crkve, bilo u oblasti dogmatike bilo u oblasti moralke. — Jugoslavenska će vlada, u pogledu za nekatoličke veroispovesti i obrede, propisati istovetne odredbe po predmetu političke delatnosti u strankama«.

[17] U *Hrvatskoj i Slavoniji* imali su svećenici ove pogodnosti: 1. nisu mogli biti porotnici (§ 3. zak. od 17. V. 1875. o propisu kako se imadu sastavljati imenici za tiskovne sudove; 2. nisu mogli biti mjesni suci (§ 10. zak. od 3. X. 1876. o mjesnim sudovima i postupku pred njima); 3. nisu mogli primiti izbor za gradskog zastupnika (§ 40. zak. od 21. VI. 1895. o uređenju gradskih općina u *Hrvatskoj i Slavoniji*): »Svaki općinar dužan je primiti izbor; no mogu ga otkloniti ... 3) duhovni pastiri. U *Sloveniji i Dalmaciji* nije mogao svećenik uopće biti izabran za općinskoga načelnika.

I po današnjem zakonu izuzeti su svećenici i duhovnici od nekih dužnosti. Na pr.: 1. ne moraju se primiti štitništva i skrbništva (§§ 192. i 281. o. g. z.); 2 ne smiju se kao svjedoci preslušavati o onome, što im je bilo povjereno na ispovijedi ili inače kao službena tajna (§ 416. Zakonika o sudskom postupku u građanskim parnicama od 13. VII. 1929); 3. ne mogu se kao svjedoci ispitivati vjerski predstavnici o onome, što im je ispovjeđeno ili inače pod naslovom zvaničnog duhovnog ćutanja povjereno (§ 115. alin. 2. Zakonika o sudskom krivičnom postupku od 16. II. 1929). Herman (n. dj.), g. 1918, str. 1. i 2., Gross-Novak, str. 106. i 107.).

koliko im je, po crkvenom sudu, potrebno za pristojno uzdržavanje. Čim bude moguće dužni su toj obvezi udovoljiti.[18] To je povlastica prinadležnosti ili ovršne stege (privilegium competentiae).[19] Ta se povlastica može samo u toliko nazvati imunitet, ukoliko se jedan te isti dio dohodaka, koji je kleriku potreban, smatra slobodnim (imunim) od sudske ovrhe (izvršenja). Danas je ta povlastica usko povezana s povlasticom podsudnosti (privilegium fori). Ako kleriku sudi crkveni sud, vrijedit će ta povlastica, a ako mu sudi svjetovni sud, vrijedit će samo toliko, koliko je priznavaju građanski zakoni.[20]

IV. Među osobne imunitete kleričkog staleža ubrajaju neki kanonisti[21] i povlasticu tjelesne nepovredivosti (privilegium canonis).[22] Po toj su povlastici klerici zakonom zaštićeni od tjelesne povrede tj. od tvornog napadaja. Prekršitelj ovog propisa čini grijeh svetogrđa i ujedno upada u izopćenje

---

[18] Can. 122. — Clericis qui creditoribus satisfacere coguntur, salva sint quae ad honestam sui sustentationem, prudenti acclesiastici iudicis arbitrio, sunt necessaria, firma tamen eorundem obligatione creditoribus quamprimum satisfaciendi.

[19] Kušej R., Cerkveno pravo, II. izd., Ljubljana 1927, str. 149.: »Comtepentia pomeni v starem pravnem slogu eksistenčni minimum ki so ga posebno pri uradništvu zakonitim potom določili in ki je moral ostati prost tudi v slučaju izvršbe v imovino obvezanca«.

[20] Ottaviani, str. 395., Herman, n. mj. — Po *našim građanskim zakonima* svećenici i uopće duhovnici priznatih vjera uživaju kao i državni službenici (građanski i vojni) povlasticu, da im se može uzeti u izvršenje (pod ovrhu) jedna trećina plaće i ostalih prinadležnosti, u novcu ili u prirodi, odnosno penzije ili otpravnine, ali tako da izvršeniku ipak ostane šest hiljada godišnje. Da se utvrdi trećina, koja se može uzeti u izvršenje, mora se uzeti u obzir kod svjetovnog i redovnog klera, osim stalne plaće još i prihodi nadarbina, kao i pristojbe, koje se daju svećenicima za vršenje obrednih čina (§ 245. i 241. Zakona o izvršenju i obezbeđenju od 9. VII. 1930., Sl. Nov. od 22. VII. 1930. br. 165.; također Cenkić dr. J., Zakon o izvršenju i obezbeđenju i dugovi dušobrižnog klera, u Kat. Listu 1938., str. 451.). — Lični se dodatak ne računa u trećinu plaće, koja i u slučaju izvršenja ima ostati netaknuta (*Financijski zakon* za g. 1938/39., § 33. al. 7).

[21] Capello, 361, str. 466. veli: »Hoc privilegium non est proprie immunitas, sed est quaedam lex favorabilis, qua specialis reverentia statuitur clericis exhibenda... omnisque realis iniuria contra eosdem prohibetur...«

[22] Zove se privilegium canonis po 15. kanonu drugog Lateranskog ekum. sabora održanog za pape Inocenta II. g. 1139.: »Si quis suadente diabolo huius sacrilegii reatum incurrerit, quod in clericum vel monachum violentas manus iniecerit, anathematis vinculo subiaceat, et nullus episcoporum illum praesumat absolvere, nisi mortis urgente periculo, donec apostolico conspectui praesentetur et eius mandatum suscipiat« c. 29, C. 17, q. 4. Time je bilo potvrđeno i protegnuto na cijelu Crkvu što je već prije bilo određeno na nekim saborima (u Clermontu 1130., Rheimsu 1131., Pisi 1135.) protiv heretika, koji su zlostavljali klerike i redovnike (Herman, str. 187).

pridržano sv. Stolici ili Ordinariju, već prema dostojanstvu povrijeđenoga klerika.[23]

3. Izvor crkvenog imuniteta.

U povijesti Crkve vidimo, da se ona uvijek borila i tražila svoja prava, koja su se odnosila na vršenje njezine misije. Ona je i ostvarila ta prava, i ona se danas nalaze u crkvenom Zakoniku. Pitamo se, otkuda je Crkva dobila ta prava, tko je njoj dao imunitet, odnosno, tko imade pravo, da ga mijenja ili ukida? Iz odgovora možemo lako vidjeti i utjecaj državne vlasti na crkvena prava, kao što ćemo lako razumjeti stanovište Crkve i njezinu nepopustljivost u pojedinim pitanjima imuniteta.

U pogledu postanka crkvenih imuniteta imademo različitih mišljenja, od kojih je samo jedno od Crkve osuđeno kao krivo.

I. Regalisti stoje na stanovištu, da se sve crkvene povlastice osnivaju na građanskom pravu. Građanski zakoni su njihov izvor, t. j. državna vlast ih je dala Crkvi, te imade pravo da ih Crkvi oduzme i ukine po miloj volji. Ovu svoju tvrdnju temelje na tom što je država u početku (rimski carevi) dala Crkvi mnoge povlastice,[24] što je Krist rekao, da treba dati caru što je carevo (Mt. 22, 21). — Ova galikanska teorija koju su prihvatili liberalci, ne može se održati, jer niječe Crkvi njezinu neovisnost od države. Po njoj država imade vlast nad Crkvom.[25] Premda je država izdala mnoge zakone o crkvenim povlasticama, ipak ti zakoni nemaju zato pravnu moć za Crkvu, što ih je dala država, nego zato, što ih je Crkva odobrila i prihvatila

---

[23] Can. 119. — Omnes fideles debent clericis... reverentiam, seque sacrilegii delicto commaculant, si quando clericis realem iniuriam intulerint. Za izopćenje vd. can. 2343. I države donekle poštuju ovu kleričku povlasticu. *Naš novi Krivični zakonik* od 27. januara 1929. u § 302. propisuje: »Ko uvredi... predstavnika priznatih veroispovesti *prilikom zvaničnog rada* ili *u pogledu zvaničnog rada* uopšte, kazniće se zatvorom ili novčano, a ako je uvreda učinjena javno, zatvorom najmanje petnaest dana i novčano. Ko kleveta pod gore označenim okolnostima, kazniće se strogim zatvorom i novčano, a ako ovo učini javno, kazniće se strogim zatvorom najmanje mesec dana i novčano«. Po kazn. Zakonu od 1852, § 153 kažnjavala se laka tjelesna ozljeda, nanesena duhovniku u službi ili poradi službe, kao teška, a pogrda (verbalna uvreda) kao smetanje vjerozakona po § 122. odnosno § 303. (Herman, n. mj.).

[24] Ove su uglavnom sadržane u Teodozijevu i Justinijanovu zakoniku kao što ćemo vidjeti u slijedećem poglavlju.

[25] Cavagnis, II, 162, str. 323 i 172, str. 328 sl.; Cappello, 354, str. 456.; Ottaviani, I., 193, str. 401; Schmalzgrueber (Ius ecclesiasticum universum, Tom. III., pars 3., Tit. 49, n. 57, 59, str. 646 i 647) spominje i neke kanoniste (Diana, Medìna, Gonzalez), koji su tvrdili da je imunitet uveden »jure humano«. Oslanjaju se na jedini argumenat, što u sv. Pismu N. Z. nema govora, da su crkvene osobe izuzete ispod svjetovne vlasti. K tome i Krist da je rekao: »Dajte caru carevo«, Mt. 22, 21.

(t. zv. leges canonizatae).[26] Ovo je mišljenje osudio papa Pio IX. u Silabu g. 1864.[27]

II. Druga je teorija posve protivna prvoj. Njezini pristaše tvrde, da crkveni imuniteti izviru formalno iz božanskoga prava, bilo prirodnoga bilo pozitivnoga. Oslanjaju se na to što su već poganski narodi posebno štovali posvećene osobe i stvari, što je Krist rekao Petru, da je On i učenici slobodan od plaćanja poreza.[28] Povod im je dao i Bonifacije VIII. (1294.—1303.) kad veli: »Cum igitur ecclesiae, ecclesiasticaeque personae, ac res ipsarum non solum jure humano, quinimo et divino a saecularium personarum exactionibus sint immunes«.[29] Pozivaju se i na odluku tridentskog sabora: »Ecclesiae et personarum ecclesiasticarum immunitas Dei ordinatione, et canonicis sanctionibus constituta«.[30] — Ova teorija miješa crkvena prirođena prava (iura nativa[31]) s crkvenim imunitetom. Prirođena crkvena prava pripadaju Crkvi iure divino, dok imuniteti ne pripadaju iure divino. To se vidi po tom, što su se često mijenjali. Crkva ih je ukidala i u pojedinim slučajevima od njih oprostila. Kad bi bili iuris divini, Crkva ne bi imala te vlasti.[32]

III. Treća teorija tvrdi, da je pozitivno crkveno pravo (ius eccl. humanum) izvor svim imunitetima. Tijekom vremena u povijesti su se različito mijenjali imuniteti uz crkveno odobrenje. Izvor im može biti: ili božansko pravo pozitivno

---

26 Honorije III. izjavio je o tim zakonima: »Sanctam Ecclesiam non respuere famulatum legum saecularium, quae aequitatis et justitiae vestigia imitantur« c. 28, X, de privilegiis, V, 33. (Van Hove, Prolegomena, Mechliniae-Romae 1928, str. 81.).

27 Prop. 30. Ecclesiae et personarum ecclesiasticarum immunitas a iure civili ortum habuit. — Iz ap. pisma *»Multiplices inter«* od 10. juna 1851. Fontes II, 510, t. 3. — Prop. 32. Absque ulla naturalis iuris et aequitatis violatione potest abrogari personalis immunitas, qua clerici ab onere subeundae exercendaeque militiae eximuntur; hanc vero abrogationem postulat civilis progressus, maxime in societate ad formam liberioris regiminis constituta. Fontes II, 543.

28 Mt. XVII, 24. i 25.

29 Vd. c. 4 in VI, 3, 20.

30 *Conc. Trid.*, sess. 25, c. 20 de reform.

31 Prirođena su crkvena prava *(iura nativa Ecclesiae)* ona, koja pripadaju Crkvi kao društvu posve neovisnom od državne vlasti. Ta su joj prava neophodno potrebna za vršenje njezine misije. Tako na pr. da smije sticati vremenita dobra i njima upravljati neovisno od države (can. 1495, 1496. i 1499.); pravo da sveta mjesta budu samo pod njezinom jurisdikcijom (can. 1160.); da imade pravo osnivati škole, više i niže (can. 1375.); da imade jurisdikciju nad vjernicima u duhovnim stvarima (can. 1553.); da je osoba Rimskoga Biskupa posve izuzeta od svih zakona i obveza koje nalaže svjetovna vlast (can. 100. § 1; 218. § 2, 1556 i 2343. § 1.); Coronata, 151, str. 195 i 196; Roberti, str. 48.

32 Ottaviani, I, 194. str. 402. sl. Uz ovu su teoriju pristajali stariji veliki kanonisti kao na pr. Layman, Barbosa, Fagnani (Schmalzgrueber, ondje).

ili prirodno, pravo građansko ili crkveno. Nisu božanskog prava, jer o njima nema spomena u sv. Pismu. Za prirodno pravo nema dokaza, a da budu građanskog prava, protivi se samoj naravi stvari. Ne mogu svete osobe i stvari biti podvrgnute civilnim zakonima. Preostaje jedino crkveno pravo kao izvor crkvenoga imuniteta. Ovo se mišljenje ne može posve odbiti, jer je donekle uključeno u četvrtoj teoriji, koja je općenito prihvaćena.[33]

IV. Četvrta teorija nastoji spojiti drugu i treću (posredna). Po njoj crkveni imuniteti imadu daljnji svoj izvor u božanskom pravu (remote fundantur in iure divino). Kanonsko pravo im je bliži izvor (proxime fundantur in iure canonico). Po božanskom pravu, Crkva imade pravo, da odredi pobliže povlastice, koje su joj potrebne u djelovanju. Može ih u svojim zakonima i označiti, iako nisu posebno spomenute u sv. Pismu. Po prirodnom pravu Crkva imade posvemašnju vlast nad svetim mjestima i crkvenim osobama, no jer to nije posebno označeno u sv. Pismu, Crkva može to pobliže odrediti svojim propisom. Tridentski sabor jasno veli, da su imuniteti uvedeni »Dei ordinatione et canonicis sanctionibus«.[34] Dakle su uvedeni božanskom odredbom i crkvenim propisima. Prvo je temeljni razlog, a drugo formalni. — S ovom se teorijom slaže većina kanonista.[35] Po njoj se može najbolje protumačiti, kako su se imuniteti razvijali i mijenjali kao i pravo Crkve na njih. Isto tako po njoj možemo najlakše označiti, na čemu se temelji klerički munitet od vojne službe.

4. Klerici su na temelju božanskog prava oslobođeni od vojne službe.

Preostaje nam pitanje: na temelju čega Crkva ne dopušta, da klerici služe vojsku? Kakvo pravo imade ona, kad brani da se u toj točki izjednače s ostalim građanima?

To traži božansko prirodno pravo.

---

33 Coronata, str. 193.

34 Vd. bilj. 30.

35 Cappello, 355, str. 458.; Cavagnis II., 164., str. 324; Ottaviani, I., 196., str. 406.: »Immunitates dicuntur fundamentaliter inniti iure divino, sed proxime et immediate iure humano esse statutas«. Schmalzgrueber pristaje uz ovu teoriju, samo što on dopušta, da se imuniteti mogu temeljiti i na odredbama vladara, a ne samo na odredbama crkvene vlasti. (Vd. n. dj. i mj.). Coronata navodi i *petu teoriju* (opinio eclectica). Po njoj se ne može postaviti generalno pravilo za sve imunitete o njihovoj pravnoj naravi, već treba posebno odrediti za svaki pojedini imunitet (n. dj., str. 194). Jednako misli i Ottavini (196, str. 405). — Već su prije njih zastupali ovo mišljenje Reiffenstuel (n. dj. III. tit. 49., 235—236) i Ferraris (vd. Immunitas eccl.), tvrdeći, da je osobni i stvarni imunitet *iuris divini*.

Za nas katolike dosta je odluka Crkve, kojom je osudila mišljenje, da se bez povrede prirodnih zakona može zabaciti imunitet klerika od vojne službe.[36]

Ipak nisu svi klerici na isti način izuzeti od vojne službe. S v. Otac Papa kao vrhovna glava Crkve, kao što je izuzet od ostalih građanskih zakona,[37] tako je iure divino nativo izuzet i od vojne službe. Glavni razlog ličnog Papina imuniteta jest primat.[38] Isto tako biskupi i svećenici radi svetosti službe, na koju su od Boga pozvani po sv. redu, a koja se apsolutno kosi s vojnom službom,[39] slobodni su od vojne službe iure divino naturali. P. Vermeersch veli: »Clerici ab illis muneribus et officiis, quae status sui dignitati vel libertati ministerii repugnant vel eos omnno dedecent, iure divino naturali eximuntur. Huiusmodi videtur esse servitium militare, praesertim tempore belli,[40] pro sacerdotibus et illis qui proxime ad sacerdotium accedunt.«[41] Nije označio izravno: koji su još uz svećenike iure divino naturali izuzeti od vojne službe. No ovamo svakako možemo ubrojiti đakone i subđakone: »qui proxime ad sacerdotium accedunt«. Iako nije njihova služba, koju su po svetom ređenju primili, vezana uz duhovnu pastvu, to radi posvemašnjeg predanja u službu Crkve možemo reći, da su izuzeti od državnih zakona u pogledu vojske, te se ni na njih, iure divino naturali, ne može protegnuti vojna obaveza.

Sama priroda svećeničke službe ne dopušta, da se njezin službenik izjednači s običnim vojnikom, osobito u vrijeme rata, kad čovjek mora upravo divljački navaljivati na svog bližnjeg (klanje, ubijanje i sl.). Već je poganstvo uvidjelo visoko značenje

---

[36] Osudio Papa Pio IX. u Silabu g. 1864. (Vd. bilj. 27., prop. 32).

[37] Pio XI. u okužnici *»Ubi arcano«* od 23. XII. 1922. (A. A. S. 1922., str. 698.). Vd. slijedeću bilješku.

[38] Ca. 218. — § 2. Haec potestas est vere episcopalis, ordinaria et immediata tum in omnes et singulas ecclesias, tum in omnes et singulos pastores et fideles, a quavis humana auctoritate independens. — Pio XI. u okružnici *»Ubi arcano«* od 23. XII. 1922. (A. A. S., 1922. str. 698.): »At vero tum huius Principatus et origo et divina natura, tum universitatis Christifidelium in toto orbe degentium ius sacrosanctum postulat, nulli ut idem sacer Principatus humanae potestati, nullis legibus (licet hae Romani Pontificis libertatem quibusdam praesidiis seu cautionibus communire polliceantur) obnoxius esse videatur, at sui penitus iuris ac potestatis et sit et manifesto appareat«. Coronata veli: »Hoc autem ius omnimode immunitatis seu exemptionis a civili qualibet potestate Romano Pontifici iure divino consequenti, concessum esse ex ipsa Primatus Institutone et ex independentia Ecclesiae eiusque indirecta in Statum civilem potestate probatur« (n. dj., 157., str. 204.); Cappello, 373., str. 480. Vd. također bilj. 4.

[39] Isp.» can. 141., §§ 1—2; 188, 6.; 987, 5; 2379.

[40] Radi strahota, koje se u ratu događaju.

[41] Vermeersch - Creusen, Epitome iuris canonici, Mechliniae-Romae 1933, I., 245., str. 215.

svećeničkog staleža i veliku protivnost između njegove i vojnikove zadaće. Kod Rimljana i ostalih pogana svećenici nisu bili obvezani na vojnu dužnost.[42] Kad je netko od Boga određen, da vrši službu u Crkvi, t. j. da uime svih iskazuje Bogu posebno štovanje, onda nema nitko pravo da ga u tom smeta i opterećuje dužnostima, koje se protive toj službi. Nikakvi razlozi državne vlasti nisu dovoljni da svećenika istrgnu iz njegove službe, pa da ga postave pod oružje. Kao što se država dužna brinuti za mir i red u državi, braniti je od vanjskih i unutarnjih neprijatelja, isto je tako njezina dužnost udovoljavati vjerskim potrebama vjernika. I toj svojoj dužnosti mora država posvetiti pažnju. Prvo i drugo je usko povezano za onoga tko priznaje Boga i besmrtnost duše. Bez svećenika nema bogoslužja, nema sakramenata. Zato redovno u onim državama nije priznat klerički imunitet od vojne obveze, gdje je prevladao bezvjerski duh ili Crkvi nije dana sloboda ili je i otvoreno progonjena.[43]

Ne samo da su slobodni od vojne službe oni klerici, kojih se služba, radi primljenog reda, protivi samoj naravi vojne službe, nego i oni, koji su se predali Crkvi, da budu njezini službenici,[44] imaju prirodno pravo, da budu slobodni od vojne obaveze.

To traži priroda njihova uzgoja.[45]

Kad se netko predao Crkvi, da bude njezin službenik, Crkva je dužna za nj se brinuti, da ga što bolje uzgoji. To je njezina dužnost i pravo. U tom je ne može nitko smetati.[46] Uzgoj klera

---

[42] Kad su pogani tražili od kršćana da idu u rat i da se bore za cara, odgovorio im je Origen: »Quos apud vos habetis simulacrorum quorundam sacerdotes et vestrorum deorum aedituos, suas illi manus incruentas servant, ut ne sanguinolentis, et caede pollutis manibus diis vestris victimas offerant: unde nec instante bello illos dare militae nomen jubetis. Id si jure fit, quanto magis cum et isti, aliis bellum gerentibus, militant, ut Dei sacerdotes et ministri, intaminatas quidem servantes manus, decertantes vero fusis ad Deum precibus pro iis qui juste belligerantur, et pro eo qui juste regnat, ut quidquid contrarium et inimicum est juste facientibus, profligetur«. U djelu »Contra Celsum« lib. VIII., t. 73., M. P. G., sv. XI., stup. 1627.

[43] To će nam jasno pokazati treće poglavlje u kojem ćemo izložiti, kako je danas s kleričkim imunitetom u pojedinim državama.

[44] T. j. klerici u najširem smislu.

[45] Ojetti B., Commentarium in Codicem Juris canonici, lib. II. De Personis, Romae 1930, str. 176.: »Pro clericis minoribus, seu pro illis qui in via sunt ad maiores ordines, non solum viget ea ratio consecrationis ad cultum et servitium divinum, etsi non perpetuo; sed alia ratio et validissima, quod scilicet hi adolescant in bonum Ecclesiae, cui ius est nativum et exclusivum eos sibi educandi«.

[46] Papa Gregorije XVI. u okružnici *»Comissum divinitus«* od 17. V. 1835. biskupima i kleru u Švicarskoj: »Habet propterea Ecclesia ex divina institutione potestatem non magisterii solum; verum etiam regiminis, ut quos semel gremio suo excepit filios, in tradita doctrina contineat et confirmet, legesque

spada na njezin unutarnji život, u koji nema pravo nitko da dira, a pogotovo da ga ruši. Nema gore smetnje u uzgoju mladog svećeničkog kandidata, nego ako se baci iz zidina sjemeništa u vojarnu. Tu je pogaženo i načelno pravo slobode i pravo crkvene vlasti nad klerikom, kad se klerik oduzima ispod vlasti svoga crkvenog poglavara i k tome se u svemu obvezuje na pokornost vojnim odredbama, koje ni najmanje ne odgovaraju njegovu uzgoju.[47]

Vojska i njezin život vrlo se razlikuje od kleričkog života. Ona sigurno ima stanoviti utjecaj na mlade svećeničke kandidate.[48] Može da ih i posve odvrati od određena cilja, ili barem da naškodi njihovu napretku. Ne će vojska uvijek na svakoga imati jednak utjecaj. Netko će možda reći, da je i dobro da klerici služe vojsku. Svatko će dopustiti barem u najmanju ruku, da je klerik za vrijeme vojske vojnik, a ne klerik. Nemoguće mu je redovno vršiti najnužnije vjerske čine, a da i ne govorimo o obvezama, za koje je vezan posebno kao klerik (can. 124—144.).[49] Teško je govoriti o kakvom duhovnom napretku u vojsci. Svećenik mora biti blag, ponizan, čist, a to redovno nisu odlike jednog vojnika.[50] Neka nam izjave Crkve budu mjerilo u pitanju, da li je vojna obaveza štetna za članove duhovnog staleža: »Inter reliquas difficultates, quibus premitur Ecclesia Christi nostris temporibus, ea quoque recensenda lex est qua ad militiam adiguntur etiam iuvenes, qui in religiosis

ferat de iis omnibus, quae ad animarum salutem, sacri ministerii exercitium ad Dei cultum attinent; quibus legibus quisquis obsistat, gravissimi se reum criminis faciat« (Fontes II, 490).

[47] Leo XIII, u okružnici *»Iampridem«* od 6. I. 1886. biskupima Pruske: »Praecipue curandum est, ut a publicis exulent quae contraria sunt rationibus catholicae disciplinae in eo quod sanctius et antiquius pietati fidelium est; itemque quae libertatem impediunt Episcoporum propriam, Ecclesias suas regendi ad normas divinitus constitutas atque instituendae in sacris Seminariis ad canonicarum sanctionum praescripta iuventutis. — Quamquam enim sincero pacis studio teneamur, non tamen fas est nobis contra ea, quae divinitus constituta et sancita sunt, quidquam audere. At qui poterunt huiusmodi salutares fructus haberi, nisi plena sacris Pastoribus sit facultas impedimenta removendi et opportunis ad id assequendum praesidiis? — Qua in re, quoniam nationis vestrae homines, praeter alia ornamenta, armorum quoque gloria excellunt, passurine unquam essent qui rei publicae praessunt, ut qui iuvenes rudimenta militiae ad ducendos ordines et bellica munera administranda in militaribus institutis accipiunt, ab aliis potius quam a peritis bellicae artis scientiam armorum ediscerent, atque ab aliis magis quam ab idoneis militiae magistris disciplinam castrorum, usum rerum et maioris spiritus haurirent« (Fontes III, 593).

[48] Tanquerey A. — Sterneaux I., Grundriss der ascetischen und mystischen Theologie. Tournai, Rom 1931, str. 28.

[49] Uzimamo vojsku u strogom smislu, t. j. koja ne daje duhovnicima nikakve povlastice.

[50] Choupin L., Immunités ecclésiastiques, u — D. Ales, Dictionnaire de la Foi Catholique, T. II., Paris 1911., stup. 621.

Familiis Deo famulantur.[51] Nemo sane non videt, quantum detrimentum ex hac infausta lege provenire possit, quam iuvenibus, tum ipsis Sodalitatibus. Dum enim militiae vacant tyrones, facile vitiis maculari possunt, quibus infecti, vel, neglectis, quae emiserant, votis, ad saecularia remigrabunt, vel quod longe peius est, religionem, repetent demum, cum periculo alios contaminandi.«[52]

Stoga za sve države, koje se ne obaziru na klerički imunitet od vojne službe, te bez obzira prisiljavaju klerike da služe u vojsci, možemo mirne duše ustvrditi, da krše prirodno pravo, što ga imade Crkva i njezini službenici. Uz 32. propoziciju Silaba Pija IX. veli Hergenröther: »Wenn aber je etwas *eine Verletzung des natürlichen Rechtes* und der Billigkeit ist, so ist es die gewaltsame Heranziehung der Geistlichen zum Kriegsdienste der total ihren Amte widerstreitet, die gehörige Ausbildung derselben für ihren Beruf erschwert, ja unmöglich macht, der Kirche die nothwendige Zahl von Dienern und Organen, dem christlichen Volke an vielen Orten die Seelsorger entzieht. *Die Notwendigkeit der Exemtion des geistlichen Standes von Militärdienst haben selbst katholische Regierungen anerkannt; sie ist von der Natur der Sache gefordert.*[53]

[51] Što se tiče utjecaja, koji izvršuje vojska, vrijedi to za sva duhovna lica jednako.

[52] Tako počinje dekret sv. Kongregacije za redovnike *»Inter reliquas«* od 1. I. 1911. (Fontes VI, 4408), koji je označen kao izvor za današnje propise o vojsci (Can. 987.).

[53] Hergenröther u djelu »Katolische Kirche u. christlicher Staat«, str. 147. (Hofmann, str. 251.).

II.

Povijesni prikaz kleričkog imuniteta od vojne službe.

Povlastica, da klerici ne vrše vojnu službu kao ostali građani, veoma je stara. Crkva se uvijek borila za dostojanstvo svojih službenika i nastojala ih je sačuvati od svega, što bi se protivilo svetosti njihove službe. Svjetovna je vlast od 4. do 18. stoljeća priznavala ta prava. Najstarije odredbe državne vlasti o kršćanskoj vjeri bile su ujedno državni zakoni, kojim se priznaje klericima imunitet od služba, koje su nespojive s njihovim zvanjem. Među tima se posebno ističe vojna služba.

Da naša tvrdnja bude jasnija, govorit ćemo najprije o stajalištu, koje je država u tom smjeru imala od početka do danas. S druge strane, prikazat ćemo, kako je Crkva uvijek bdjela nad tom povlasticom, da je nikada državna vlast ne povrijedi, te da klerici ostanu samo klerici. Crkva je na svom stajalištu ostala nepopustljiva, i od početka do danas nije se u tom ništa promijenilo. Državna vlast nije uvijek poštivala to pravo. To je bilo redovno onda, kada je država bila neprijateljski raspoložena prema Crkvi. Prikazat ćemo dakle odnos Crkve i države prema kleričkom imunitetu od vojne službe.

1. Rimski carevi prema kleričkom imunitetu od vojne službe.

U prva tri vijeka ne možemo govoriti o bilo kakvim kleričkim povlasticama. Odnos rimskog carstva u to doba, prema kršćanskoj vjeri posve je neprijateljski. Rimski carevi progone kršćanstvo i strogo kažnjavaju svako pristajanje uz njegovu nauku. Oni progone kršćane samo zato, jer su kršćani (religio illicita, christianos esse non licet). Prvi su bili svećenici, protiv kojih su se izdavali edikti.[1]

---

[1] Tako Maksim Tračanin (235.—238.) izdaje poseban edikt protiv predstojnika zajednice; Decije (249.—251.) u svojoj bjesnoći najviše navaljuje na biskupe. Sv. Ciprijan ga naziva »tyrannus infestus sacerdotibus« (Ep. 55, 9).

Kad je Konstantin Veliki god. 313. milanskim ediktom dao kršćanima slobodu, stanje se posve promijenilo. Država je pravno priznala ispovijedanje kršćanstva. Kao što su za vrijeme progonstva kršćanski svećenici bili poseban predmet mržnje poganskih careva, tako odsada rimski carevi u svojim zakonima, uz opću slobodu kršćanstva, posebno štite i brane prava klerika (svećenika).[2]

Konstantin Veliki (306.—337.) može se punim pravom nazvati prvim i temeljnim zakonodavcem kleričkoga ličnog imuniteta. Prve su se njegove odredbe odnosile na slobodu svećenika. Štitio je njihova prava i branio ih od svega, što bi se kosilo s njihovim zvanjem. Već god. 313. piše on Anulinu prokonzulu u Africi:[3] »Ave Anuline charissime nobis. Cum ex multis rebus constet, religionem illam in qua summa divinae majestatis reverentia custoditur, spretam quidem maxima reipublicae importasse discrimina; eamdem vero rite susceptam ac custoditam, et nomini romano maximam prosperitatem, et cunctis mortalium rebus, divina id tribuente beneficentia, precipuam felicitatem contulisse: placuit ut homines illi qui cum debita sanctimonia et assidua huius legis observantia, ministerium suum divinae legis cultui exhibent, laborum suorum mercedem reportent, Anuline charissime nobis. Quocirca eos homines qui intra provinciam tibi creditam in Ecclesia catholica cui Caecillianus praeest,[4] huic sanctissimae religioni ministrant, *quos clericos vocare*

Volio je da imade u Rimu protucara nego kršćanskog biskupa. Valerijan (253.—260.) izdaje dva edikta uperena u prvom redu protiv svećenika i klerika — ili žrtvovati ili smrt. Dioklecijan (284.—305.) izdaje četiri edikta, od kojih su dva protiv kršćana uopće, a dva posebno protiv klerika. Bihlmeyer D. Dr. Karl, Kirchengeschichte I, 10, Paderborn 1936, § 15, t. 7, str. 77 i § 16, t. 1, 2 i 4, str. 78. i sl. Jelenić dr. fra J., Povijest Hristove Crkve. I. knj. Zagreb 1931, str. 58—65.

[2] Prava, što ih je dao kršćanskim svećenicima, nisu bila nešto posve novo. Konstantin je protegnuo prava poganskih svećenika i na kršćanske svećenike. Grashof, Die Gesetze der röm. Kaiser über die Immunitäten des Klerus, u Archiv f. kath. Kirchenrecht« 1877., str. 257. Poganski su svećenici bili oslobođeni od vojne službe. (Vd. I. pogl. bilj. 42). Zakonsko priznanje za istočno rimsko carstvo dao je kršćanima već godinu dana prije car Maksimin Daza ediktom od g. 312. (Eusebius, Hist. Eccl. IX, 10, M. P. G., sv. XX., stup. 831).

[3] Eusebius, Hist. eccl., Lib. X. cap. 7. (M. P. G., sv. XX., stup. 849); Baronius, Annales ecclesiastici, III., Lucae 1783, str. 529, g. 313. Vd. također c. 23, C. XXIII, q. 8. Grashof (str. 257.) misli, da bi ovaj Anulin mogao biti isti, koji je za Dioklecijana progonio kršćane.

[4] Konstantin se zauzima samo za klerike katoličke Crkve. Da bude jasno, označuje i njihova crkvenog poglavara Cecilijana. U Kartagi se, naime, nakon smrti biskupa Menzurija (g. 311.) dogodio raskol. Većina je izabrala biskupom arhiđakona Cecilijana, a numidski biskupi izabraše najprije lektora Majorina, a zatim Donata. Donatova je stranka mislila naći zaštitnika u Konstantinu. Ali se prevarila, jer je Konstantin bio na strani Cecilijanovoj, odnosno na strani papinoj. Svjedoči nam to i ovaj njegov list u kojem naglašuje, koje klerike izuzima od općih dužnosti t. j. »clericos Ecclesiae catholicae« i. e. »cui Caecilianus praeest« (Bihlmeyer, I., 52, t. 1, 2. str. 244. sl.)

consueverunt, ab omnibus omnino publicis functionibus immunes volumus conservari, ne errore aliquo aut casu sacrilego a cultu summae divinitati debito abstrahantur: sed ut potius absque ulla inquietudine propriae legi deserviant. Quippe his summam venerationem divino numini exhibentibus *maximum inde emolumentum reipublicae videtur accedere*. Vale Anuline charissime ac desideratissime nobis«. — Anulin je odgovorio na ovu carevu odredbu:[5] »Scripta caelestia maiestatis uestrae accepta atque adorata Caeciliano et his, qui sub eodem agunt *quique clerici appelantur* deuotio mea ... insinuare curauit eosdemque hortata est, ut unitate consensu omnium facta *cum omni omnino munere* indulgentiae maiestatis uestrae *liberati esse uideantur, catholicae custodia sanctitate legis debita reuerentia ac diuinis rebus inseruiant.*«

Još se jače zauzima Konstantin za klerike g. 319: »Qui divino cultui ministeria religionis impendunt, id est hi, *qui clerici appellantur, ab omnibus omnino muneribus*[6] excusentur, ne sacrilegio livore quorumdam a divinis obsequiis avocentur«.[7] Sozomen naziva ovaj

[5] Odgovor se nalazi kod sv. Augustina, ep. 88. ad Januarium, CSEL. sv. XXXIV., str. 408. Posve se jasno vidi, da je Anulin dobro shvatio Konstantinovu odredbu. Ta odredba nije ušla u Teodosijev zakonik, jer je važila samo za provinciju prokonzula Anulina (Afrika). No skoro zatim izdao je u stvari imuniteta car Konstantin (31. okt. 313) opći zakon upravljen vjerojatno na istoga prokonzula Anulina. Donosi je na prvom mjestu među zakonima, koji se tiču klerika: »Haereticorum factione comperimus *ecclesiae catholicae* clericos ita vexari, ut nominationibus seu exceptionibus aliquibus, quas publicus mos exposcit, *contra indulta sibi privilegia* praegraventur. Ideoque placet, si quem tua gravitas invenerit ita vexatum, eidem alium subrogari et deinceps a supra dicta religione hominibus huiusmodi iniurias prohiberi.« Imp. Constantinus A. (31 oct. 313) C. Theod. XVI, 2, 1. — Teodozijev zakonik — Codex Theodosianus — je autentična zbirka carskih naredaba od Konstantina Velikoga do Teodozija II. (408.—450.). Na zapadu ga je proglasio Teodosije, a na istoku Valentijan III. (425.—455.). Šesnaesta knjiga (Liber XVI) te zbirke govori o crkvenim stvarima. Imade veliku važnost u crkvenom pravu. (Van Hove, str. 133.)

[6] Pojam *»munera«* u rimskom je zakonodavstvu vrlo širok. Dijelila su se u »munera patrimonii« i »munera personalia«. Pod »munera patrimonii« razumijevale su se stvarne činidbe (t. j. djela ili propusti, tražbine), na koje je pojedinac bio vezan na temelju stvarnog prava, što ga je imala država. »Munera personalia« bile su lične obveze i dužnosti, što ih je pojedinac morao vršiti prema državi. Tako: obrana mjesta, dovoz hrane, vode, popravak javnih cesta i sl. (D. 50, 4 De muneribus et honoribus L. 1; Baron, Institucije rim. prava, Zagreb 1913. § 63. i 64., str. 146.—149.). Munera možemo uzeti u istom smislu kao i »obligationes«. Cappello (n. dj., 352, str. 455.): »Obligationes personales dici solent, quae subditis imponuntur sine respectu ad bona eorum patrimonalia, veluti labor personalis, solutio alicuius pecuniae (capitatio civium), quae omnibus per capita impontur; reales (scl. obligationes), quae ipsis rebus sive bonis absque respectu ad personas imponuntur, v. gr. taxae circa bona immobilia«.

[7] Imp. Constantinus A. Octaviano correctori Lucaniae et Brittiorum (21 oct. 319) C. Theod. XVI. 2, 2. Rimski su carevi često slali u pojedine provincije korektore, da poprave i povrate mir, ako se narušio, bilo ratom, uzbunama ili nemarnošću uprave. Koji puta su ih slali i samo zato, da upravljaju. Korektor Italije imao je veliku čast, blizu samom caru. (Forcellini, Totius latinitatis lexicon, vol. II., pod riječi »Corrector«).

carev postupak prema klericima »maximum reverentiae Imperatoris erga religionem argumentum, quod clericos ubique per legem ob eam rem conditam immunitate donari voluit«.[8] Konstantin nije ograničio te povlastice samo na biskupe ili svećenike, već je upotrijebio pojam klerik potpuno u crkvenom smislu, što nam jasno svjedoči njegov treći zakon o njima (iz g. 330.):[9] »*Lectores divinorum apicum*[10] *et hypodiaconi ceterique clerici*, qui per iniuriam haetericorum ad curiam devocati[11] sunt, absolvuntur et de cetero ad similitudinem Orientis minime ad curias devocentur, *sed immunitate plenissima potiantur.*«

Od sinova je Konstantinovih najvažniji *Konstancije* (337. do 361.), gorljivi arijanac, koji vlada na istoku, a *Konstans* (337. do 350.) i *Konstantin* II. (337.—340.), pristaše katoličke vjere, vladaju na zapadu. Konstancije, iako je bio gorljivi arijanac,[12] ipak je visoko cijenio prava katoličkih klerika. Ostavlja i dalje netaknuta njihova prava, što ih je podijelio njegov otac Konstantin: »Juxta sanctionem, quam dudum meruisse perhibemini et vos et mancipia vestra[13]

[8] Sozomenus, Hist. eccl. lib. I. cap. 9 (M. P. G. sv. 67., stup. 883.); Baronius IV., str. 11.

[9] Im. Constantinus A. Valentino Consulari Numidiae (5 Febr. 330) C. Theod. XVI, 2, 7.

[10] *»Apex«* je označivao uglatu kapu poganskih svećenika. U kršćanskom smislu upotrebljavala se ta riječ kao oznaka za biskupa i opata, jer oni nose kapicu, koja se zove *»apex«*. Apices nazivali su stari pisci poslanike i pisma. Osobito bi nazivali sv. Pismo *»divini apices«*. Prema tomu, pod »lectores divinorum apicum« razumijevaju se svi, koji mogu javno čitati sv. Pismo, a napose biskupi, svećenici i đakoni. Du Cange, Glossarium ad scriptores mediae et infinae latinitatis, pod »Apex« i »Apices«.

[11] Pod *»officia curialia«* ili samo *»curia«* razumijeva se u širem smislu i vojna dužnost. U starom vijeku nije bio samo onaj vojnik, koji je služio u oružanoj vojsci ili ratu, nego i svaka služba na dvoru ili uz vladara nazivala se kurijalnom i vojnom dužnošću. Du Conge: »Qui Principi in quolibet officio, seu in qualibet dignitate, palatina, civili aut militari deserviebat, ei militare dicebatur, eiusque esse miles« (Tom. IV., pod »Militare«). Prema tome »ad curiam devocati« može značiti »esse milites Principis«.

[12] On je bio najjača podloga, da se moglo arijevstvo onako jako razviti, te je potreslo istok i zapad. Sv. Jeronim veli za tadašnje vrijeme: »Ingemuit totus orbis, et Arianum se esse miratus est... Periclitabatur navicula apostolorum, urgebant venti, fluctibus latera tundebantur; nihil jam supererat spei: Dominus excitatur, imperat tempestati, bestia (scil. Constantius) moritur, tranquilitas rediit«. Dialogus contra Luciferianos 19, (M. P. L. sv. 23., stup. 181).

[13] Mancipij u rimskom pravu označuje pravni odnošaj po uzoru ropstva, u koji odnošaj ulazi rimski građanin time, da se sugrađaninu mancipuje t. j. prenosi vlasništvo na njega. Baron, § 24, str. 67. i § 72, str. 165. *»Mancipia«* označuje sluge, robove. »Mancipia ecclesiastica« nisu bile iste vrste i položaja kao građanska. Mancipia eccl. dobivala su slobodu, a nisu povraćala u ropstvo (Du Cange, pod »Mancipia«).

nullus novis collationibus obligabit, sed vacatione gaudebitis«.[14] Ne samo da im jamči, da ih ne će obvezivati nikakvim teretima, već ponavlja odredbu, da su slobodni od svih građanskih dužnosti i tereta: »*Curialibus muneribus*«[15] adque omni inquietudine *civilium functionum exsortes cunctos clericos esse oportet*«.[16] Ovaj imunitet od javnih službi, t. zv. kurijalnih dužnosti, protegnuo je i na ženu i djecu klerika; što više i na samu služinčad klerika, mušku i žensku: »Ut ecclesiarum coetus concursu populorum ingentium frequentetur, *clericis ac iuvenibus*[17] praebeatur immunitas repellaturque ab his exactio munerum sordidorum[18] ... Parangariarum[19] quoque parili modo cesset exactio. Quod et coniugibus et liberis eorum et ministeriis, maribus pariter ac feminis, indulgemus, quos a censibus etiam iubemus perseverare immunes«.[20] Čini se malo čudno, kad je 357. g. posebno istaknuo, da i dalje ostaju na snazi povlastice dane klericima rimske crkve: »Ecclesiae urbis Romae et clericis concessa privi-

---

[14] Imp. Constantius A. clericis salutem dicit (27 aug. 343.) C. Theod. XVI, 2, 8. Isto tako C. Just. I, 3, 1.

[15] Pod »*munera curialia*« razumijevale su se neke službe u dvoru. Odatle »*curiales*«, koji su pomagali vladaru u upravi države. Iz početka je to bila časna služba. Poslije je postala teret radi stalnih obveza. Stoga je nisu rado vršili... Pod »*curiales*« mogu se razumjeti i oni, koji su bili vezani teretima i daćama prema dvoru. (Forcellini, pod »Curia« i pod »Curiales«) »*Functiones publicae*« upotrebljavaju se izmjenično kod Teodozija i Justinijana i za »curialia munera et opera« (Du Cange, pod »Functiones«).

[16] Imp. Constantius A. Severiano proconsuli Achaiae (11. apr. 349) C. Theod. XVI, 2, 9.

[17] Pod »*iuvenes*« razumijevaju se svi klerici ispod subđakona kao što su: »lectores, exorcistae, ostiarii, fossarii«. Za njih se upotrebljavala riječ »iuvenes«, kadgod su se izbrajale crkvene osobe u starom i srednjem vijeku. Često se spominju u bizantskom i franačkom zakonodavstvu. (Du Cange, pod »iuvenes« i »Iuniores«). Grashof (n. dj., str. 259.), prema Gotofredu, misli, da se pod »iuvenes« misle samo akoliti. Nema razloga da se ova odredba primijeni samo na akolite. — Fossarius (grobar) bio je prvi klerički red u crkvi. Dužnost im je bila da ukapaju tjelesa vjernika. Sv. Jeronim (ep. ad Rusticum): »Primus in Clericis Fossariorum ordo est, qui in similitudine Tobiae sancti sepelire mortuos admonentur«. (Du Cange, pod »Fossarius«).

[18] Pod »*munera sordida*« razumijevala se obveza popravljati putove, mostove, pribavljati državi ugljen, kola, životinje, kruh i sl., pa makar i za potrebe vojske (Thomassinus, Vetus et nova Ecclesiae disciplina circa beneficia et beneficiarios, III, lib. I, c. XXXIII). Nisu bila »munera sordida« obveze graditi utvrde, spremati oružje za vojsku niti obveza služiti vojsci. Time se pokazivala moć države i njezin sjaj. Zato ako se koji puta spominje obveza, da se to vrši, smatralo se to časnom dužnosti.

[19] »*Parangariae*« označuje Du Cange (pod »Parangariae«): »jumentorum vel plaustrorum praestationes per viam transversam, sive extra viam regiam«.

[20] Imp. Constantius et Constans AA. (26 maii 353) Universis episcopis per diversas provincias. C. Theod. XVI, 2, 10. Ovaj zakon nema točno označeno vrijeme, a natpis imade od Konstancija i Konstansa. Baronije ga prvi stavlja u g. 353. (Annales IV, str. 520, g. 353.) i pripisuje ga samo Konstanciju.

legia firmiter praecipimus teneri«.[21] To je bio samo jedan način njegove politike, da se pokaže sklon rimskom kleru, ne bi li ga odvratio od pape Liberija (352.—366.), kojega je radi nepopustljivosti u obrani prave vjere poslao u progonstvo. Pod konac je svoga života naglasio, da je veća korist za državu, ako se kler bavi vjerskim poslovima, nego ako ga opterećuju građanskim dužnostima: »Gaudere enim et gloriari ex fide semper volumus, scientes, *magis religionibus, quam officiis et labore corporis vel sudore* nostram rempublicam contineri«.[22] Ovakvo bi uvjerenje morao imati svaki kršćanski vladar.

Julijan Apostata (361.—363.) pokazao je svoje odmetničko raspoloženje prema Crkvi i u propisima, koji su se ticali svećenstva. Klericima je oduzeo svaki imunitet i čast[23] i zabacio sve povlastice, koje im je podijelio Konstantin Veliki.[24]

Valentinijan I. (364.—375.) opet je uspostavio Konstantinove i Konstancijeve odredbe o klericima, a zabacio sve odredbe Julijana Apostate kao poganske: »Quam ultimo tempore divi Constantii sententiam fuisse claruerit, valeat, nec in adsimulatione aliqua convalescant, quae tunc decreta vel facta sunt cum paganorum animi contra sanctissimam legem quibusdam sunt depravationibus excitati«.[25] *Gracijan* (375.—383.) je protegnuo klerički imunitet na sve klerike do vratara: »Presbyteros, diaconos, subdiaconos atque exorcistas et lectores, ostiarios etiam et omnes perinde, qui primi sunt, personalium munerum expertes esse praecipimus.«[26] *Teodozije Veliki* (379.—395.) dao je na istoku posebne povlastice i čuvarima svetih mjesta, kao i onima, koji se posebno bave duhovnim poslovima: »Universos, quos constiterit custodes ecclesiarum esse vel sanctorum locorum ac religiosis obequiis deservire, nullius adtemptationis molestiam sustinere decernimus«.[27] Ova je odredba vrijedila samo za istok, odnosno za sveta mjesta.[28] Njegovi sinovi *Arkadije* (395. do

---

[21] Imp. Constantius A. et Julianus Caes. ad Leontium (10. nov. 357.) C. Theod. XVI, 2, 13.

[22] Constantius et Julianus AA. ad Antiochenses (14. feb. 361.) C. Theod. XVI, 2, 16.

[23] Sozomenus, Hist. eccl., lib. V., cap. 5: »Et clericis quidem immunitatem omnem atque honorem... ademit; legesque in eorum gratiam latas abrogavit«. (M. B. G., sv. 67., stup. 1226-27).

[24] Theodoretus, Hist. eccl., lib. III., cap. 3: »Abstulit etiam munera, quae Constantinus Magnus sacerdotibus donarat«. (M. P. G., sv. 82., stup. 1091).

[25] Impp. Valentinianus et Valens AA. ad Claudium proconsulem Africae (17 feb. 370) C. Theod. XVI, 2, 18.

[26] Impp. Valentinianus Valens et Gratianus AAA. ad Catafronium (5 mart. 377) C. Theod. XVI, 2, 24.

[27] Impp. Gratianus, Valentinianus et Theodosius AAA. ad Tuscianum comitem Orientis (31 mart 381) C. Theod. XVI, 2, 26.

[28] Grashof, str. 265.

408.) (na Istoku) i *Honorije* (395.—423.) (na Zapadu) u svemu slijede svoga oca. Ne izdavaju posebne odredbe o kleričkim povlasticama, već kao i njihovi prethodnici, čuvaju netaknute sve kleričke povlastice. Na početku svog vladanja određuju: »Quaecumque a parentibus nostris diversis sunt statuta temporibus, manere inviolata adque incorrupta circa sacrosanctas ecclesias praecipimus. Nihil igitur a privilegiis immutetur omnibusque, qui ecclesiis serviunt, tuitio deferatur, quia temporibus nostris addi potius reverentiae cupimus quam ex his quae olim praestita sunt immutari«.[29]

Dvije godine kasnije (397.) ponovo naglašuju: »Non novum aliquid praesenti sanctione praecipimus, quam illa, quae olim videntur indulta, firmamus. Privilegia igitur, quae olim reverentia religionis obtinuit, mutilari sub poenae etiam interminatione prohibemus, ita hi quoque, qui ecclesiae obtemperant, his quibus ecclesia, beneficiis perfruantur«.[30] Nisu dali da se bilo u čemu povrijede prava crkve ili klerika. Što je god prije bilo određeno, u svemu ostaje i dalje na snazi: »Privilegia, quae ecclesiis et clericis legum decrevit auctoritas, hac quoque praeceptione sancta et inviolata permanere decernimus«.[31]

Teodozije II. (408.—450.) usvaja sve odredbe zakona ukoliko se tiču crkava ili klerika: »Privilegia praeteritarum legum ecclesiae sive clericis delata serventur. Et cetera«[32]

Bizantski su carevi posebno poštivali povlastice klerika.[33] *Justinijan I.* (527.—565.) isto tako usvaja sve odredbe prijašnjih careva. U svoj kodeks unosi Konstancijevu odredbu iz g. 343.[34] te Gracijanovu i Valentinijanovu iz g. 377.[35] Obnavlja Arkadijevu i Honorijevu odredbu, da nijedan klerik, koji izađe iz kleričkog staleža, ne smije stupiti u vojnički stalež: »Praeterea et illud iustum esse et obtinere et in usu esse iubemus, quod ab initio positum et observatum iam nescimus quantum negligitur. meninimus enim incidisse in Arcadii et Honorii divae memoriae constituionem, quae clericos, si

[29] Impp. Arcadius et Honorius AA. Hierio vicario Africae (23 mart. 395) C. Theod. XVI, 2, 29.

[30] Impp. Arcadius et Honorius AA. Theodoro Prafecto (31. jan. 397) C. Theod. XVI, 2, 30.

[31] Impp. Arcadius Honorius et Theodosius (15. nov. 407) C. Theod. XVI, 2, 38.

[32] Impp. Theodosius A. et Valentinianus Caes. Georgio Proconsuli Africae (6. jul., 4. aug. 425). C. Theod. XVI, 2, 46.

[33] Hergenröther (u Handbuch der allgemeinen Kirchengeschichte I, Freiburg im Br. 1911, str. 625.) veli: »Die Privilegien des Klerus wurden überhaupt von den byzantinischen Kaisern aufrecht erhalten und noch vermehrt und an äusseren Zeichen der Ehrfurcht gegenüber den Bischöfen liessen sie nicht fehlen«.

[34] C. Just. I, 3 (Vd. bilj. 14.).

[35] C. Just. I, 3, 6 (Vd. bilj. 26.).

ordinem suum deserant et ad quamlibet armatam militiam nomina dent. vel etiam depositi a religiosissimis episcopis militare ausi sint, militia quam nacti sunt exui vult et civitatum curiis tradi, ut deinceps rei publicae ministerium faciant, cum dominii dei servitio per militiae genus abdicaverint«.[36] Ne samo da je sačuvao stare povlastice dane klericima i redovnicima, već je posebno zabranio, da se ne smije ničim posebnim opterećivati svećenike, klerike i redovnike kao i različita ubožišta: »Privilegiis sane singulis quibuscumque sacrosanctis ecclesiis orthodoxae fidei, xenodochiis sive ptochiis tam generaliter quam specialiter attributis perpetuo reservandis, nullis eas earumque sacerdotes aut clericos cuiuslibet gradus aut monachos vel ptochos aut xenodochos orthodoxae fidei deputatos extraordinariis muneribus praecipimus praegravari eas enim sarcinas oneris, quas plerisque personis diversa ratione remittimus, imponi beatissimis viris nostro saeculo inconveniens esse iudicamus«.[37]

Iz ovih zakona rimskih careva vidimo, kako su oni visoko cijenili dostojanstvo katoličkih klerika. Radi svoje službe klerici su bili izuzeti uopće od svih javnih dužnosti i obveza — ab omnibus omnino publicis functionibus, i to u najširem smislu — immunitate plenissima. Ne samo da nisu bili dužni vršiti t. zv. munera sordida, koja se protive časti njihova zvanja, nego ni t. zv. munera curialia, t. j. različite službe u dvoru, pa bile one i časne. To su pravo uživali ne samo klerici viših redova nego i nižih — Lectores divinorum apicum hypodiaconi ceterique clerici. Clericis ac iuvenibus praebeatur immunitas. Konstantin Veliki navodi glavni razlog za klerički imunitet to, što je vjera katolička najviše koristila imenu rimskom i posebno usrećila rimsku državu. Kler više koristi državi, ako vrši svoju službu, nego li ako su klerici prisiljeni, da vrše dužnost, kojom se kalja njihov stalež. Država će imati najjači oslon, ako svećenici slobodno vrše službu i daju dužno poštivanje Bogu. Isto je mišljenje imao i Konstancije — scientes magis religionibus, quam officiis et labore corporis vel sudore nostram rempublicam contineri. Odvraćati klerike od njihove službe i opterećivati ih drugim protivnim službama bio bi grijeh svetogrđa: Ne casu sacrilego a cultu summae divinitati debito abstrahantur.

2. Klerici i vojska u srednjem i novom vijeku do 18. stoljeća.

Temelj, na kome su Konstantin Veliki i njegovi nasljednici izgradili klerička staleška prava, ostao je stalan sve do 18. stoljeća. U tom su razdoblju klerici bili oslobođeni od vojne službe, osim u jednom periodu kod Zapadnih Gota pod kraljem Wambom (672. do

[36] C. Just. I, 3, 52 § 5.

[37] C. Just. I, 3, 32 (33) § 7. Također c. 33, C. 23, q. 8.

680.) i kod Langobarda (634.).[38] Iako su vladari često vodili velike borbe sa Crkvom, ipak se nije desilo, da bi silili crkvene osobe na vojnu službu. Štoviše, baš u to doba bio je najviše sačuvan njihov imunitet. Crkveni i državni propisi vrlo rijetko govore o vojnoj obavezi, već naglašuju, da klerici ne smiju niti nositi oružje.[39] To znači, da o vojnoj dužnosti nije trebalo ni govoriti, jer se to i po državnim zakonima smatralo nespojivim sa kleričkim staležem i dostojanstvom.

No u srednjem vijeku nalazimo jednu drugu stvar, koja je našem vremenu mnogo čudnija: biskupi i opati bili su dužni ići u rat i sami voditi vojsku. No to ni najmanje ne dira u klerički imunitet od vojne službe, ako se uzme u obzir položaj i značenje biskupa i opata za državu u srednjem vijeku. Klerički stalež, kao takav, bio je izuzet od vojne službe.[39a]

Biskup i opat predstavljali su u mnogim zgodama više državnu nego crkvenu vlast. Tomu je bio razlogom feudalni sustav srednjega vijeka.[40] Kod stupanja u posjed primili bi biskupiju ili opatiju iz ruku vladara. Za uzvrat morali su se obvezati, da će mu biti vjerni i da će mu pomoći braniti domovinu, ako ustreba.[41] Time su postali posve ovisni od svoga lenskog gospodara kao i ostali velikaši. Njihova je dužnost bila da u svako vrijeme priteknu u pomoć vladaru, kadgod nastane potreba, osobito ako navali neprijatelj. To je posve razumljivo. Sredovječni vladar nije imao vojsku kao današnji vladari, već su mu je davali pojedini velikaši prema određenom broju vojnika. Nužno je slijedilo da su i najbolji vladari bili prisiljeni tražiti pomoć od crkvenih dostojanstvenika, koji su redovno imali najviše feudalnih imanja.[42] Ovaj položaj biskupa i opata u srednjem vijeku ne može se smatrati kao povreda njihovih prava nego kao nužna posljedica njihova položaja.[43]

Na istoku je bilo drukčije. Ondje se nastavilo onako kako je bilo za vrijeme prvih kršćanskih rimskih careva. To se vidi iz toga,

---

[38] D ä n h a r d t Alb., Klerus und Militärdienst, Dresden 1940, str. 24 sl.

[39] Događalo se često, da su svećenici nosili oružje radi sigurnosti. Time su se izvrgli pogibli, da postanu iregularni. Zato je Crkva strogo zabranila nositi oružje. H o f m a n n, str. 248. O nošenju oružja govorit ćemo u slijedećem paragrafu.

[39a] V i o l l e t, Precis de l'histoire du droit français accompagné de notions de droit canonique, Ier fascicule, Paris 1884, str. 236.

[40] V i o l l e t, str. 237. U Francuskoj su već u VII. vijeku biskupi imali veliki politički ugled i upliv na dvoru. B i h l m e y e r, II, § 97, t. 1, str. 75 i 76.

[41] D u C a n g e, III, pod »Feudum«.

[42] T h o m a s s i n u s, III, lib. I. cap. 45. U Francuskoj su koncem VII. vijeka crkvena dobra obuhvaćala trećinu državnog područja. B i h l m e y e r, II., § 96., t. 1, str. 73.

[43] B u s s, Privilegien des Klerus u Wetzer u. Welte's Kirchenlexikon, sv. 10., Freiburg i. Br. 1897, stup. 442.

što je M i h a j l o K e r u l a r i j e (1045.—1058.), uz drugo, predbacio Latinima, da njihovi biskupi idu u rat i krvlju kaljaju svoje ruke.[44]

Pismo Pape P a s k a l a II. (1099.—1118.) iz g. 1111. caru H e n r i k u V. (1106.—1125.) pruža nam jasnu sliku, u kakvu su se položaju nalazili viši crkveni dostojanstvenici prema vladaru i u kakvoj su vezi bili s njime. On veli: »Et divine legis institutione sanccitum est et sacratis canonibus interdictum, ne sacerdotes curis secularibus occupentur, neve ad comitatum, nisi pro dampnatis eruendis aut pro aliis qui iniuriam patiuntur, accedant... In regni autem vestri partibus episcopi et abbates adeo curis secularibus occupantur, ut comitatum assidue frequentare et *militiam exercere cogantur.* Que nimirum aut vix aut nullomodo sine rapinis, sacrilegiis, incendiis aut homicidiis exhibeatur.[45] Ministri enim altaris ministri curie facti sunt, quia civitates, ducatus, marchias, sonetas et cetera ad regni servitium pertinentia a regibus acceperunt. Unde etiam mos inolevit ecclesie intollerabilis, ut episcopi electi nullomodo consecrationem acciperent, nisi prius per manum regiam investirentur«.[46] Iz ovoga nam je posve jasno, da su biskupi išli u rat, a jasan nam je i razlog, zašto su išli. Radi toga se ovo pitanje samo po sebi riješavalo zajedno s pitanjem investiture. Što je biskup bio manje ovisan o vladaru, to je ovaj mogao od njega manje tražiti.

Crkva se borila protiv ovoga običaja, da biskupi idu u rat, no nije se dalo pomoći, dogod je biskup bio posve ovisan od vladara.[47]

---

[44] D u C a n g e, pod »Hostis«. Vd. također bilj. 33.

[45] Već se sv. Bonifacije tuži na teške prilike višeg klera u Njemačkoj, kad piše papi Zakariji (741.—752.) g. 741.: »Et inveniuntur quidam inter eos episcopi... qui pugnant in exercitu armati, et effundunt propria manu sanguinem hominum sive paganorum sive Christianorum«. M a n s i, Sacrorum Conciliorum nova et amplissima collectio, Tom. XII, stup. 313 i 314. — Neki su se zaboravili, da su postali pravi vojskovođe.

[46] Monumenta Germaniae Const. I, 140 (Quellensammlung, I., str. 25.).

[47] Hinkmar, biskup remski (845.—882.), koji je mnogo ratovao za Karla Ćelavoga (843.—877.) u poslanici papi Nikoli I. (858.—867.) naziva zlim običajem, da biskupi idu u rat: »regionum nostrarum gravem consuetudinem« (ep. 11, M. P. L., sv. 129, stup. 77.). Papa na to odgovara u poslanici kralju Karlu: »Militum Christi est Christo servire; militum vero saeculi, saeculo, secundum quod scriptum est: Nemo militans Deo implicet se negotiis saecularibus (II. Tim. 2, 4). Quod si saeculi milites saeculari militiae student; quid ad Episcopos et milites Christi, nisi ut vacent orationibus«. (c. 19, C. XXIII, q. 8).

Borba protiv investiture bila je ujedno i borba protiv ovoga zlog običaja. Pitanje se nije moglo posve riješiti, dogod je vojska bila feudalna. Tek kad se u XIV. i XV. stoljeću počela uvoditi plaćenička vojska, koja je bila posve u carevoj vlasti, tada je i viši kler bio oslobođen od dužnosti, da ide lično s vojskom u rat. Na račun toga bila je uvedena desetina kao neka otkupnina, koju je uveo Filip Lijepi (1285.—1314.). Kasnije je određen dobrovoljni prinos, koji je tijekom vremena posve nestao. (M a g n i n, Immunités ecclesiastiques, u Vacant-Mangenot, Dictionnaire de Theologie catholique, vol. VII., Paris 1922, stup. 1231).

Ni najbolji carevi nisu mogli mimoići biskupe, a da ih ne pozovu u pomoć, kad je nastala pogibao za domovinu.[48] Kod toga ipak moramo uzeti u obzir neke važne izuzetke: 1) mnogi su opati bili posve oslobođeni od te dužnosti;[49] 2) i biskupi su mogli biti od toga oprošteni;[50] 3) u slučaju da idu u rat, nisu bili dužni boriti se mačem i nositi oružje: njihova je glavna dužnost bila da se brinu za vojsku, da je sokole i da u njoj vrše duhovne poslove;[51] 4; *najglavnije je to da je ostali kler bio izuzet od vojne službe.* To je onaj imunitet, o kojem mi govorimo.

Pitanje vojne dužnosti klerika u srednjem i jednom dijelu novog vijeka ne dolazi do izražaja. Imunitet je tako siguran, da nam izvori o tom ništa ne govore. Nema potrebe to naglašivati, bilo u ugovorima (konkordatima) između Sv. Stolice i pojedinih država,[52] bilo u crkvenim propisima uopće. Sve crkvene i mnoge državne odredbe (kapitulari) pod najstrožim kaznama zabranjuju klericima da nose sa sobom oružje.[53] Kad je feudalni sustav bio najjače razvijen, kad su biskupi bili često pozivani u vojsku, u to vrijeme naglašuju vladari, da ostaju na snazi sve povlastice (imuniteti) crkvenih osoba. Već godine 742. Karlman zabranjuje svim klericima da nose oružje, da

[48] Sam Karlo Veliki, koji se naziva »devotus sanctae Ecclesiasiae defensor« (vd. str. 45.) i koji je najviše branio prava klera, kad su navalili Danci u Francusku, naložio je svim biskupima i opatima, da sa svojim vazalima brane domovinu (Du Cange, pod »Hostis«).

[49] Njima se lakše davao oprost nego biskupima. Ljudevit je Pobožni (814.—840.) na saboru u Achenu g. 818. razdijelio opatije u tri vrste: a) 14 opatija koje su morale davati darove i vojsku, b) 16 opatija koje su bile dužne davati darove bez vojske i c) 50 opatija koje nisu bile ničim vezane, osim da se mole za cara, njegove sinove i napredak kraljevstva. (Baluzius, Capitularia regum Francorum, stup. 399. i sl. Kod Mansi, Tom. XIV., Appendix; Thomassinus, Vetus et nova Ecclesiae disciplina circa beneficia et beneficiarios, Tom. III., Venetiis 1730, Lib. I. cap. 40). Oton III. odredio je g. 997.: »Abbas illius Monasterii ad castra et in Hostem (hostis = exercitus, castra, expeditio bellica) ire non cogatur, nisi regia liberalitate adjutus beneficii copiam quandoque accipiat illud faciendi« (Du Cange, pod »Hostis«).

[50] Magnin, n. dj.; Thomassinus, III, lib. I. cap. 40. Karlo Ćelavi (875.—877.), koji je tražio od biskupa, da budu lično uz svoje vojnike, načinio je izuzetak: »nisi eos ab expeditionis labore corporis defenderet imbecillitas, aut ex indulgentia Principis vacationem impetrassent« — Carolus Calvus adversus Wenilonem Archiep. Senonensem capit. 613, Wenilon nije htio ići s vojskom u rat (Du Cange, ondje).

[51] To je odgovaralo i duhu propisa, što su izdani za sve klerike. (Thomassinus, III, lib. I. cap. 40.).

[52] Prvi put se govori o kleričkom imunitetu od vojništva u konkordatu između Pija VII. i Talijanske republike g. 1803. (Mercati, str. 571.). Prije toga jedino g. 1238. Grgur IX., prigodom sklapanja sporazuma s portugalskim kraljem Sancijem II. spočitava mu: »Archiepiscopum quoque ipsum ac personas ecclesiasticas ut in tuo procedant exercitu, pro tue citas arbitrio voluntatis, eosque ad hoc per te ac tuos cogis invitos, ipsis nisi iverint penam pecuniariam infligendo« (Mercati, str. 57.).

[53] Kao što ćemo vidjeti malo kasnije.

se bore ili da idu u vojsku, osim onih, koji su potrebni za duhovnu brigu.[54] Pipin, na sinodama u Veru 755. g. i 757. u Metzu, određuje, da se imadu čuvati svi crkveni imuniteti.[55] Karlo Veliki (768.—814.) g. 769. izdaje zakon: Carolus gratia Dei Rex regnique Francorum rector, et devotus sanctae Ecclesiae Defensor, atque adjutor in omnibus apostolicae sedis, hortatu omnium fidelium nostrorum, et maxime Episcoporum ac reliquorum sacerdotum consultu, *servis Dei per omnia omnibus armaturam portare vel pugnare aut in exercitum et in hostem pergere omnino prohibemus*, nisi illi tantumodo qui propter divinum ministerium, Missarum scilicet solemnia adimplenda et sanctorum patrocinia portanda, ad hoc electi sunt, id est unum vel duos episcopos cum Capellanis Presbyteris. Et unusquisque Princeps unum Presbyterum secum habeat, qui hominibus peccata confitentibus judicare et indicare poenitentiam possit.[56]

Na sinodi u Achenu g. 789. navodi i razlog, zašto je potrebno, da klerici budu izuzeti od vojne službe: »Debet enim esse immunis ab aliis qui divinae militiae fuerit adgregandus; ut a castris dominicis, quibus nomen eius adscribitur, nullis necessitatis vinculis abstrahatur«.[57]

Isto su tako i vladari, koji su bili neprijateljski raspoloženi prema Crkvi, poštivali klerički imunitet u ovoj točki. Jedan od najgorih vladara za Crkvu u srednjem vijeku bio je, bez sumnje, Fridrik II. (1215.—1250.).[58] Upravo on ukida sve zakone koji bilo u čemu vrijeđaju prava crkve i crkvenih osoba: »Sane adeo infidelium quorumdam et perversorum iniquitas abundavit, ut non dubitent *contra apostolicam disciplinam et sacros canones sua statuta confingere adversus ecclesiasticas personas et ecclesiae libertatem*. Nos hac edictali lege irritamus ... omnia statuta et consuetudines, quo civitates vel loca, potestates, consules vel quecunque persone contra libertates ecclesie ac personas ecclesiasticas edere vel servare

[54] Baluzius, stup. 103., Capitulare Primum Carlomani Principis, Capilutum II. (Kod Mansia, tom. XII. App.).

[55] Baluzius, stup. 124, cap. XIX.: »Ut omnes immunitates per universas Ecclesias conservatae sint« cap. XVIII.: »Ut omnes immunitates observatae sint« (Mansi, Tom. XII., App.).

[56] Capitulare Primum. (Baluzius, stup. 135, Mansi, tom. XII. App.). Te je ujedno prvi početak organiziranog vojnog dušobrižništva. — Mon. Germ. Capitul I. 44. (Quellensammlung I., str. 32).

[57] Capitulare primum capit. XXII. Baluzius, stup. 162, (Mansi, tom. XIII. App.).

Međutim je dokazano, da spomenuti zakon kao i drugi kapitulari Karla Vel. spadaju među poznate falzifikate Benedikta Levite (Pseudo Izidor) i da je Karlo Veliki od opata i biskupa tražio vojnu službu svom strogošću (Dänhardt, str. 34. sl.).

[58] Thomassinus ga naziva: »Hostem nimirum Religionis infensissimum et libertatum Cleri« (n. dj. III., lib. I., cap. 43.).

temptarunt adversus canonicas vel imperiales sanctiones«.[59] Skoro posve istom formulom potvrdio je povlastice klera Karlo IV. (1337.—1378.) god. 1339.[60]

Da je postojala obveza ili bilo kakav običaj, da klerici idu u vojsku, o tome bi, bez sumnje, bilo govora u odredbama pojedinih sinoda ili crkvenih sabora. Iako se naglašuje, da su klerici izuzeti od javnih službi, ipak o vojsci nema ni govora. Nabrajaju se dužnosti iz građanskog života (na pr. biljježnik, skrbnik), ali nigdje se ne spominje vojska. Ova šutnja siguran je znak, da je kler bio posve oslobođen od vojne dužnosti.

I za našu staru hrvatsku državu donosi Rački[61] koji je u svojim historijskim studijama pisao i o Crkvi hrvatskoj[62] o našem predmetu ove dokumentovane podatke:

»Zaključkom spomenutog sabora (t. j. splitskog 924.) zabranjeno je svjetskoj vlasti bez razlike, biskupa ili svećenika slobode lišiti, udariti ili skinuti t. j. povriediti privilegia canonis et fori, koja su u sriedovječnih državah svećenstvu obzirom na uzvišeno zvanje njegovo priznana. U tom saboru je također zabranjeno »clericum, cuiuscunque gradus sit, laicali servituti vel mundiali fisco a modo subiugari.« Tim je u zaštitu uzet treći »privilegium immunitatis«, kojim se ne smiju nalagati crkvenim službenicima ni dužnosti, koje se s njihovim zvanjem ne slažu, ni tereti, koje ostali podanici nositi imadu.«[64]

Dosljedno tome, stariji kanonisti ne rješavaju to pitanje niti o njemu govore. Tek u 19. i 20. vijeku počinju pisati i naglašivati imunitet od vojne službe. Njihova je šutnja posve razumljiva, kad se uzme u obzir samo njihovo poimanje kleričkih povlastica. Stariji pisci obično stoje na stajalištu, da su osobni i stvarni imunitet »iuris divini«. To pogaziti bilo bi svetogrđe i takve odredbe ne bi bile valjane.[65]

---

[59] Mon. Germ. Const. II, 107 (Quellensammlung, II, str. 36).
[60] Lünig, Reichsarchiv II, 3—5 (Quellensammlung, II., str. 40).
[61] Dr. Franjo Rački, Nutarnje stanje Hrvatske prije XII. stoljeća.
[62] Rad Jugosl. Akad., Zagreb, LXXIX, 131.
[63] Rad Jugosl. Akad., Zagreb, XCI, 125.
[64] Rački, na nav. mj. Rad XCI, str. 155.
[65] Reiffenstuel (lib. III, tit. 49, n. 276, 278—279) kaže za one, koji prekrše bilo stvarni bilo osobni imunitet: »Praeter gravissimum peccatum Sacrilegii, prima poena est, quod omnia eorum acta contra Immunitatem sint nulla, et irrita... Tertia poena est quod incurrant ipso Jure et facto gravissimam poenam Excommunicationis. Violatores immunitatis sunt, et dicuntur ad hoc, ut poenam Excommunicationis incurrant omnes, et singuli cuiuscumque dignitatis etiamsi imperialis, Ducalis etc. existant.«

Možemo mirne duše ustvrditi, da je vojna obaveza duhovnih lica iz novijeg vremena, t. j. od 18. stoljeća, kako jasno pokazuju i izvori za kanon 121., koji se odnosi na vojnu dužnost duhovnih lica.[66]

3. Crkveni propisi o klericima vojnicima i o upotrebi oružja.

Crkva je od početka nastojala, da svećenike učini vojnicima Kristovim i da ih izuzme od svjetovne vojske. To se osobito pokazuje u mnogim propisima sabora, gdje se branilo klericima, da budu vojnici ili da uopće upotrebljavaju oružje.

Već u četvrtom stoljeću imademo o tome stroge propise. Velika je ilirička sinoda g. 375. odredila, da se uzimaju za biskupe, svećenike i đakone samo dobro poznate osobe iz klera ili iz građanskog staleža, a nikako osobe iz vojničkog staleža.[67] Za pape Siricija (385.—398.) bila je u Rimu sinoda, na kojoj je bilo određeno (kan. 3), da nitko ne smije biti klerik, koji je nakon krštenja služio u vojsci.[68] Crkva je tražila, da svaki, koji želi stupiti u klerički stalež, stupi ili kao mladić ili, ako se kasnije krstio, da mora odmah nakon krštenja p[illegible] ktorat ili eksorcistat.[69] Time su se klerici sačuvali besprijekorni.

Vrlo stroge je propise izdao za klerike, koji su bili vojnici, papa Inocencije I. (401.—417.). Na rimskoj je sinodi g. 402. zaključeno (kan. 4.), da nitko ne može biti klerik, tko je kao vjernik služio u vojsci, radi nespojivosti vojničkog života s kleričkim. Isto

---

[66] Ti su izvori: Apostolsko pismo Pia IX. »*Multiplices inter*« od 10. VI. 1851. (Fontes II, 510); Silab zabluda, prop. 30, 32 (Fontes II, 543); nagovor Pia IX. »*Luctuosis exagitati*« od 12. III. 1877. (Fontes III, 572); Pismo Leona XIII. »*Da grave*« od 27. VIII. 1878. (Fontes III, 575); Okružnica Pia X. »*Vehementer Nos*« od 11. II. 1906. (Fontes III, 671). Ovamo možemo ubrojiti i dekret sv. Kongregacije za redovnike »*Inter reliquas*« od 1. I. 1911. (Fonte VI, 4408). O ovim izvorima govorit ćemo opširnije malo kasnije. Isp. također Ottaviani, n. dj., I., 192., str. 394 i 395.
Ovdje smo se osvrnuli samo na one države, koje su u srednjem vijeku više dolazile do izražaja i koje su bile u češćem dodiru sa Sv. Stolicom. No bilo je slično i u ostalim kršćanskim državama u Evropi (Dänhardt, str. 41).
[67] Hefele C. Jos., Conciliengeschichte, I. Band, Freiburg i. Br. 1873, str. 741.
[68] Hefele II, str. 45. Isto tako piše papa afričkim biskupima: »Item si quis post remissionem peccatorum, cingulum militiae saecularis habuerit, ad clerum admitti non debet« (M. P. L., sv. 13., stup. 1158.). To znači, da je svaki, koji je nakon krštenja služio u vojsci, isključen od ređenja. Doslovce isto pisao je kasnije papa Inocencije biskupu ruenskom Viktriciju (M. P. L. ,sv. 20., stup. 472.), kako ćemo kasnije vidjeti.
[69] Epistola decretalis Siricii papae ad Himerium Taraconensem episcopum, sub titutis XVI, Cap. X. — Qui vero jam aetate grandaevus melioris propositi conversione provocatus ex laico ad sacram militiam pervenire festinat, desiderii sui fructum non aliter obtinebit nisi eo quo baptizatur tempore statum lectorum aut exorcistarum numero societur (M. P. L., sv. 56., stup. 558.).

to piše i ruenskom biskupu Viktriciju: »Si quis post remissionem peccatorum, cingulum militae saecularis habuerit, ad clericatum omnino admitti non debet«.[70] Kad je sinoda u Toledu g. 400. htjela ublažiti propise o vojsci i dopustiti (kan. 8.) da svi, koji su bili vojnici, mogu postati samo niži klerici, t. j. najviše subđakoni[71] isključivši đakonat,[72] odredio je Inocencije, da se moraju skinuti takvi ređenici zajedno sa svojim rediteljima: »Aliquantos ex milicia, qui cum potestatibus obedierunt, saeva necessario praecepta sunt exsecuti; aliquantos ex curalibus, qui, dum parerent potestatibus, quae sibi sunt imperata fecerunt... ad honorem summi sacerdotii pervenisse, quorum omnium neminem ad societatem quidem ordinis clericorum oportuerat pervenire. Tantae usurpationis saltem nunc finis necessarius imponatur, eo videlicet constituto, ut, quicumque tales ordinati fuerint, cum ordinatoribus suis deponantur«.[73] U pismu Feliksu, biskupu u Noceriji, navodi razlog, zašto nije zgodno, da klerici budu ne samo vojnici nego ni kurijalci: »Designata sunt genera Laicorum, de quibus ad Clericatum pervenire non possunt, id est, si quis fidelis militaverit... De curalibus manifesta ratio est, quoniam etsi inveniantur huiusmodi viri, qui clerici debeant fieri, tamen quoniam saepius ad curiam repetuntur, cavendum est ab his propter tribulationem, quae saepe de his ecclesiae provenit«.[74]

Prvi opći zakon, koji se ticao vojne službe i klerika, izdan je na četvrtom općem saboru u Kalcedonu (g. 451.): »Qui semel in clero deputati sunt, aut monachorum vitam expetiverunt, statuimus, neque ad militiam, neque ad dignitatem aliquam venire mundanam, aut hoc tentantes, et non agentes poenitentiam, quominus redeant ad hoc, quod propter Deum primitus elegerunt, anathematizari.« (Can. VII).[75] Posve je slično određivao već i 83. Apostolski kanon: »Episcopus vel presbyter vel diaconus exercitui vacans et utraque volens retinere, romanorum magistratum et sacerdotalem

[70] M. P. L., sv. 20., stup. 472.

[71] Subđakonat se do srednjega vijeka ubrajao među niže redove (Bihlmeyer, I., § 18., 5, str. 95.).

[72] Hefele II., str. 79.; c. 4, D. LI; M. P. L., sv. 13., stup. 1158. Pape Inocencije i Siricije naveli su i razloge, zašto brane, da vojnici budu klerici. Ako su posve slobodno stupili u vojsku, tko ih može sačuvati ili tko može nijekati, da nisu bili u kazalištima, da ih nije privukao novac, da su čisti od nepravde i nasilja (M. P. L., n. mj., bilj. d).

[73] c. 1, D. LI. U Španjolskoj su popustili od stroge crkvene discipline, što nam dokazuje treća papina poslanica: De dissensione corruptaque disciplina Ecclesiarum Hispaniae (M. P. L., sv. 20., str. 490. i 492.). To je i izazvalo ovaj strogi papin nastup.

[74] c. 2, D. LI.

[75] Pirtra I. B. Card., Iuris ecclesiastici Graecorum historia et monumenta, Tom. I, Romae 1864, str. 525. Hefele II., str. 511. Isti kanon ušao je i u Corpus juris can. kao c. 3, C. XX, q. 3.

administrationem deponatur. Quae sunt enim Caesaris, Caesari sunt, et quae sunt Dei Deo«.[76]

Propis kalcedonskoga sabora slijedili su i mnogi pokrajinski sabori. Već g. 453. propisuje sabor u Angersu, da se svaki klerik, koji napusti klerički stalež i stupi u vojnički, ukloni iz crkve, koju je ostavio (kan. 7.).[77] Sabor u Toursu g. 461. izopćuje svakog klerika, koji napusti svoje zvanje i stupi u laički život ili u vojnu službu (kan. 5.).[78] Nešto posebno imade propis sabora u Leridi g. 524.: Klerici ne smiju ni u slučaju opsade grada prolijevati neprijateljsku krv. Ako to učine, imadu se na dvije godine odstraniti iz službe i zajednice. Ako kroz dvije godine okaju svoje grijehe postom, molitvom i milostinjom, mogu se primiti u zajednicu, ali se ne mogu više upotrijebiti za prijašnje dužnosti. Ako su za ovo vrijeme bili nemarni, može im biskup produžiti vrijeme pokore (kan. 1.).[79]

Četvrti je sabor u Toledu g. 633. pošao dalje. On brani klericima da uopće nose oružje. U kan. 45. određuje, da se klerici, koji bi u bunama nosili oružje, imadu degradirati i zatvoriti u samostan.[80] Slični su se zakoni izdavali i u Francuskoj. Sabor u Maconu g. 581. određuje, da svaki klerik, koji bi nosio oružje, mora 30 dana činiti pokoru o kruhu i vodi (kan. 5).[81] Prvi kanon sabora u Bordeauxu g. 660—672, sadrži istu odredbu.[82] Usprkos svim propisima bilo je ipak mnogo zloupotreba u toj stvari u Njemačkoj. Na prvom njemačkom nacionalnom saboru g. 742., na kojem je bio i sveti Bonifacije, bilo je zabranjeno duhovnicima uopće nositi oružje i ići u rat (kan. 2). Izuzeti su bili oni, koji su nosili ili čuvali moći svetaca. Svaki je vojskovođa mogao imati uza se jednog ili dva svećenika kao svoje kapelane, a svaki četovođa jednog svećenika za ispovijedanje.[83]

Čini se, da ovi propisi nisu imali učinka. Stoga se od obične zabrane prešlo na kazne. Pojedini sabori brane klericima pod kaznu

[76] Pitra, I, str. 33; Hefele I, str. 825. Apostolski su kanoni nastali na koncu IV. ili na početku V. vijeka (Van Hove, str. 95.).

[77] Hefele II., str. 582.

[78] Hefele II., str. 588.

[79] Hefele II., str. 705. Ovaj je propis ušao i u Corpus juris can. kao c. 36, D. L.

[80] Bruns Herm. Theod., Canones Apostolorum et conciliorum saeculorum IV—VII, vol. I, Berolini 1839, str. 235. Ovaj je propis sabora u Toledu ušao i u Corpus juris can. kao c. 5, C. XXIII, q. 8. »Clerici, qui in quacumque factione arma volentes sumpserint reperti amisso sui ordinis gradu in monasteriis perhenniter tradentur«.

[81] Hefele III., str. 36.

[82] Hefele III., str. 106.

[83] Hefele III., str. 499.

otpusta iz kleričkog staleža[84] ne samo da budu vojnici, nego i da smiju nositi oružje. Isti su propisi vrijedili u 9. vijeku i na Istoku. Kan. 32. Focijeva (857—886) nomokanona određuje: »Quod si quis, cum sit clericus, armatam militiam sectatus sit, vel depositus militiam aggrediatur, exauctoratur, et fit statim suae civitatis curialis... Idem et in monacho, quomodocumque militaverit...«[85]

Za vrijeme najveće reforme u Crkvi u 11. vijeku vrijedili su isti propisi. Pod teškim je kaznama zabranjeno klericima nositi oružje ili ići u vojsku.[86] Od tih propisa nijesu odustali ni u vrijeme najvećeg borbenog zanosa, — za vrijeme križarskih vojna. Iako se preporučivala borba za oslobođenje svetih mjesta, ipak klerici nisu smjeli imati nikakva posla s oružjem. Na saboru u Clermontu g. 1095., na kojem je pod predsjedanjem pape Urbana II. (1088.—1099.) pokrenuta prva križarska vojna, ponovljen je u kan. 4. stari propis: nijedan klerik ne smije nositi oružja.[87] Isto zabranjuje sabor u Westminsteru g. 1138[88] i g. 1175.[89] kao i sabor u Trieru g. 1227.[90] Ako bi ipak nosio oružje, te ako ga na opomenu biskupovu ne bi htio odložiti, gubi kleričke povlastice.[91]

---

[84] Tako: kan. 9 sabora u Paviji g. 876. (Hefele IV., str. 514); kan. 37. sabora u Meauxu g. 845. (Hefele IV., str. 115.). Ovaj je propis sabora u Meauxu ušao i u Corpus juris can. kao c. 7, C. XXIII, q. 8. »Quicumque ex Clero esse videntur, arma militaria non sumant, nec armati incedant; sed professionis suae vocabulum religionis moribus et religioso habitu praebeant. Quod si contempserint, tamquam canonum contemptores et ecclesiasticae sanctitatis profanatores proprii gradus amissione mulctentur, qui non possunt simul Deo et saeculo militare«. Isto određuje i kan. 6. sabora u Metzu g. 888. (Hefele IV., str. 546.).

[85] Nomocanon Photii, tit IX, can. 32 (vd. Pitra, II., str. 571.).

[86] Tako sabor u Rheimsu g. 1049. uz reformne kanone brani (kan. 6) da bilo koji klerik nosi oružje ili služi vojsku (Hefele IV., str. 731.). Sabor u Toursu g. 1060. određuje (kan. 7.) da klerik, koji bi pod oružjem služio vojsku, gubi beneficij i ispada iz kleričkog staleža (Hefele IV., str. 841.). Sabor u Poitiersu g. 1078. prijeti također izopćenjem onim klericima koji bi nosili oružje (kan. 10.) (Hefele V., str. 117.). A sabor u Gerundunumu g. 1078. brani klericima, koji nose oružje, da primaju svetu pričest, uskraćuje im ulaz u crkvu i crkveni pogreb (kan. 6.) (Hefele V., str. 127.). Sabor u Rouenu g. 1074., brani da i otpušteni klerici služe vojsku (kan. 12.) Hefele V., str. 35.).

[87] Hefele V., str. 222.

[88] Hefele V., str. 427.

[89] Hefele V., str. 688.

[90] Hefele V., str. 952.

Papa Inocencije III. (1198.—1216.) rješava sumnju: da li klerici smiju ratovati. Veli: »Quia vero tam sacerdotes, qui gubernant naves ad pugnam, quam si personaliter exercent pugnare conflictum et hi qui alios incitant ad pugnandum, omnes quidem enormiter peccant, de rigore canonico eos credimus deponendos« c. 5, X, de poenit. V, 37.

[91] C. 25, X, de sententia excomunicationis, V, 39.

Dogodi li se, da koji klerik oružan umre u ratu, ne smije se za njega čitati sveta misa niti se smije za nj moliti. Jedino se smije zakopati.[92]

U 13. je vijeku još više naglašen smisao ovog propisa. Pokrajinski sabori brane klericima, ne samo da nose oružje, nego ne smiju nositi ni nož poput bodeža, sablju ni išta, što bi bilo slično oružju, izuzevši slučaj rata ili pogibli.[93] Zabranjeno im je da sudjeluju u bilo kakvim ustancima i nasiljima. Jedino su mogli sudjelovati u obrani Crkve i domovine, i to opet ne osobno niti navaljujući, nego više pasivno.[94] Bilo je slučajeva, da je biskup dopustio klericima nositi oružje. Iste odredbe sadrže propisi sabora održanih u 14.[95] i 15.[96] vijeku. Ništa se nije promijenilo ni u 16. vijeku. Kao i prije, mnogi pokrajinski sabori posebno zabranjuju klericima nositi oružje.[97]

Iz svih ovih zaključaka crkvenih sabora vidimo, kako je Crkva nastojala na sve moguće načine da klericima istrgne oružje iz ruku i to u vrijeme, kad su baš u pogledu oružja bile teške prilike za crkvene osobe. Česti građanski ratovi, nasilja, ubijanja bili su dosta jak povod, da se svećenstvo ogriješi o te propise. K tomu su

---

[92] Can. 4, C. XXIII, q. 8.: »Quicumque clericus in bello... mortuus fuerit, neque in oblatione neque in oratione pro eo postuletur, sed in manus incidat judicis; sepultura tamen non privetur.«

[93] Tako 13. kan. sabora u Beziersu g. 1233. (Hefele V., str. 1036); 20. kan. sabora u Rouenu g. 1231. (Hefele V., str. 1008); 4. kan. sabora u Seyneu g. 1267. (Hefele VI., str. 108.); 5. kan. sabora u Londonu g. 1268. (Hefele VI., str. 109); 11. kan. nacionalnog sabora u Ofenu, bisk. vesprimskoj, g. 1279. (Hefele VI., str. 191.); 1. kan. sabora u Kölnu g. 1279. (Hefele VI., str. 200.). 2. kan. sabora u Forliu g. 1286. (Hefele VI., str. 239.). Sabor u Gradu, 1296. pod ekskomunikacijom brani da klerici nose oružje (kan. 20.) (Hefele VI., str. 368.). Isto tako 1. kan. sabora u Rouenu g. 1299. (Hefele VI., str. 369.).

[94] To je posebno naglasio sabor u Ofenu g. 1279. (kan. 7). (Hefele V., str. 191.).

[95] Tako: 16. kan. sabora u Bergamu g. 1311. (Hefele VI., str. 513); 38. kan. sabora u Avignonu g. 1326. (Hefele VI., str. 623); 1. kan. sabora u Notre-Dame-du Pré kod Rouena g. 1313. (Hefele VI., str. 566); 18. kan. sabora u Bologni g. 1317. (Hefele VI., str. 605); 21. kan. sabora u Pragu g. 1349. (Hefele VI., str. 686.).

[96] Sabor u Mainzu g. 1423. (kan. 5.) brani klericima nositi oružje u gradu i na selu. Ni izvan grada ne smiju biti oružani, osim radi obrane crkve ili vjernika, i to uz dopuštenje poglavara. Ako prolaze kroz opasna mjesta, smiju nositi oružje ali samo pod odijelom. (Hefele VII., str. 383). Nositi bilo kakvo oružje zabranjuju sabori: u Kopenhagenu g. 1423. (Hefele VII., str. 1411), u Limmericku g. 1463. (kan. 65) (Hefele VIII., str. 69), u Arandi g. 1473. (kan. 15) (Hefele VIII., str. 201), u Firenzi g. 1517. (kan. 17) (Hefele VIII., str. 746).

[97] Sabor u Mainzu g. 1549. (kan. 74) (Mansi XXXII., str. 1427); sabor u Narboni g. 1551. (kan. 20) (Mansi XXXII., stup. 1259); sabor u Aquileji g. 1596. (tit. XI.) (Mansi XXXIV., stup. 1398); sabor u Narboni g. 1609., De vita et honest. cler., cap. 41 (Mansi XXXI., stup. 1523). To je došlo do izražaja i u Trid. saboru (Sess. 25, cap. 20 de ref.).

po državnim zakonima i sami biskupi često morali ići u rat. Napokon, jak utjecaj imali su na svećenstvo i križarski ratovi.[98] No usprkos svemu tomu nije bilo klericima dopušteno da nose oružje. razlog je tomu, što je kršćansko svećenstvo dužno širiti mir i ljubav te imati pred očima više duhovno oružje nego svjetovno.[99]

Iz ovoga jasno vidimo, da su klerici kroz stoljeća po svom zvanju, na temelju crkvenih propisa, bili posve izuzeti od vojne službe. Te je crkvene propise poštivala i država do najnovijeg vremena.

4. Sudjelovanje klerika u ratovima osobito kod nas.

Dok naglasujemo da su klerici u prošlosti bili oslobođeni od vojne dužnosti, ne smijemo prijeći preko nekih činjenica, koje dokazuju, da je upravo kler vodio važnu riječ u mnogim borbama vojničkog značaja.

Za vrijeme križarskih ratova, kao i za vrijeme provale Turaka u Evropu, pape su najviše radili da se skrši moć tih neprijatelja kršćanstva. Nastojali su okupiti cijeli kršćanski svijet za jednu vojnu, koja bi osigurala vjersku i građansku slobodu kršćana. Neki su pape sazivali u tu svrhu sabore, na kojima se odlučivalo o vojnama, te su i sami tim saborima prisustvovali. Drugi su opet slali svoje poslanike po evropskim dvorovima, da potiču vladare na rat protiv Turaka. Mnogi su vladari upravo pod moralnim pritiskom Rimske Stolice poduzimali najteže vojne pothvate. Mirne duše moramo ustvrditi, da su pape bili glavni nosioci ideje da se kršćanska Evropa oslobodi od Turaka. Papin legat Julijan Cesarini predlaže evropskim vladarima, da istjeraju Turke iz Evrope. Sam pada, s mnogo crkvenih dostojanstvenika, u poznatoj bitci kod Varne g. 1444.[100] Pobjedu kršćana nad polumjesecom kod Beograda god. 1456. jednako treba pripisati vatrenim govorima papinog legata sv. Ivana Kapistrana kao i hrabrosti vojskovođe Ivana Hunyadia.[101] Bitku na mohačkom polju g. 1526. vodio je, kao vrhovni zapovjednik, kaločki nadbiskup Tomory. Uz mnoge crkvene i svjetovne dostojanstvenike i on je pao u toj bitci.[102] Kod

---

98 Thomassinus III., Lib. III., cap., 46, n. 15.

99 Sv. Ambrozije: »Non pila querunt ferrea, non arma Christi milites. Coactus repugnare non novi; sed dolor, fletus, orationes, lacrimac fuerunt mihi arma adversus milites. Talia enim munimenta sunt sacerdotis. Aliter nec debeo, nec possum resistere; fugere autem et relinquere ecclesiam non soleo. Servum Christi non custodia corporalis, sed Domini providentia sepire consuevit«. c. 3, C. XXIII, q. 8.

100 Šišić F., Pregled povijesti hrvatskoga naroda. Zagreb 1920, str. 202 sl.

101 Marx J., Lehrbuch der Kirchengeschichte, Trier 1922, str. 504.

102 Šišić, str. 216.

nas su se upravo svećenici istakli kao junaci u borbi protiv Turaka. Petar Berislavić, biskup vesprimski[103] i ban hrvatski, kroz niz godina uspješno vodi borbu protiv Turaka. G. 1513. potukao je Turke kod Dubice na Uni, a g. 1520. pao je u bitci na Plješivici.[104] S punim pravom slave se kao narodni junaci pop Marko Mesić i fra Luka Ibrišimović. Prvi kao oslobodital Like, a drugi kao oslobodital Slavonije od Turaka.[105] Velike pobjede nad Turcima izvojštili su kanonici zagrebačkog stolnog kaptola. Svojim pobjedama kod Siska g. 1593. oni su zadržali Turke, da nikada nisu provalili u Zagreb, a time su ujedno spasili Zapad i njegovu kulturu od propasti. Mnogi su kanonici doduše pali u tim bojevima, no njihovim uspjesima treba pripisati, da je kod Siska prestala hrvatska defenziva, a počela ofenziva protiv Turaka. Kanonici su bili zapovjednici sisačke tvrđave. Najviše se ističu kanonici: Mikac, Gjurak i Fintić.[106] Zasluga je zagrebačkih kanonika, da je g. 1689. Dubica bila oslobođena od turske vlasti. Tu se osobito istakao kanonik Nikola Skerlec, koji je bio zapovjednik Dubice. Iza njega su bili redovito zagrebački kanonici zapovjednici dubičke tvrđave. Radi toga su neki držali, da su dubički arhiđakoni bili komandanti dubičke tvrđave i da su imali pravo nositi sablju.[107] Prepozit stolnog kaptola Želišćević vodio je g. 1685. kaptolski banderij protiv Turaka kod Osijeka. U boju se istakao kao neustrašivi junak, te je ubio turskog barjaktara i oteo mu barjak.[108] U zagrebačkom su kaptolu bile posebne službe kanonika, kojima je bilo određeno da se bore u kaptolskim tvrđavama.[109]

Iz ovoga vidimo, da su klerici u prošlosti često puta bili pravi ratnici. To se osobito ističe u našoj povijesti. To su tražile prilike od njih. Kao kod drugih naroda tako je bilo i kod nas. Crkveni su dostojanstvenici radi svojih feudalnih posjeda morali sudjelovati u

---

103 Kovachich I., str. 609 (Petrus Beryzlo).

104 Šišić, str. 214. sl.

105 Njihov rad za oslobođenje prikazao je Radoslav Lopašić u knjizi: Dva hrvatska junaka, Zagreb 1888.

106 Ivančan dr. L., Kaptolska tvrđava Sisak, u Bogoslovskoj smotri 1928., str. 350 sl.

107 Ivančan dr. L., Zagrebački kaptol (1093—1932), Zagreb 1932., str. 207.

108 Ivančan, Zagrebački kaptol, str. 210.

109 Od polovine XVI. vijeka birana su dva špana za Sisak i to jedan arhiđakon kao zapovjednik tvrđave, a drugi magister za gospodarstvo, ali je i taj boravio u tvrđavi i aktivno se borio proti Turcima. Isto su se tako birali i posebni špani ili prefekti za tvrđave Petrovinu, Varaždinske Toplice, a za Dubicu birali su se komandanti. Kasnije je ban, a od druge polovice XVIII. stoljeća kraljica imenovala sebi povoljnog kandidata (Ivančan, Zagreb. kaptol, str. 223.).

ratovima. Ipak moramo naglasiti, da su i kod nas bili izdavani zakoni, koji su branili klericima da sudjeluju u bunama i sastancima. Već na sinodi u Budimu g. 1279., pod Ladislavom IV. (1272. do 1920.), bilo je određeno: »Perpetuo prohibemus edicto, ne Praelati, et alii Clerici cuiuscumque sint ordinis, dignitatis, aut status, seditionibus, praeliis... se aliquantenus immiscere praesumant; nec bellicis actibus se implicent, vel involvant: nisi forte pro Ecclesiarum suarum et Patriae defensione« (cap. VII).[110] Isto je tako bilo zabranjeno, da svećenici i klerici nose oružje: »Districte praecipimus, ne Sacerdotes vel Clerici in quovis ordine constituti, gladium, vel cultellum, quod vulgariter dicitur hord, portent, nisi eis manifesti timoris causa ingruerit: nec absque licentia Praelatorum portent« (cap. XI.).[111] Međutim borbe s Turcima uvukle su i klerike u rat. Od 15. vijeka dalje imademo u tančine određeno, kakav je bio položaj klera u slučaju rata[112] Bilo je točno određeno, koliko mora dati koji crkveni dostojanstvenik vojnika. Svaki se morao brinuti za svoj odio.[113] Mjerilo za to bio je posjed, što ga je pojedinac uživao. Ta se obveza protezala ne samo na biskupe i opate, nego i na prepozite kaptola, članove kaptola, što više i na samostane muške pa i ženske. Prema njihovu imovnom stanju određivalo se, koliko moraju opremiti vojnika za rat. Biskupi su bili dužni da vode u rat redovno jedan banderij (ostrogonski nadbiskup dva). Neki su biskupi i opati mjesto banderija vodili dvjesta ili sto konjanika. Zagrebački biskup, kao i prior vranski, morao je voditi jedan banderij,[114] a biskup bosanski sto konjanika.[115] Kaptoli su bili dužni opremiti redovno toliko vojnika, koliko je bilo kanonika u kaptolu, a prepoziti i ostale crkvene osobe, koje su uživale dvostruki beneficij, bili su dužni i osobno prisustvovati.[116]

---

[110] Péterffy P. Car., S. J. Sacra concilia Ecclesiae Romano-Catholicae in regno Hungariae celebrata ab a. 1016 usque ad a. 1715, Pars I. Viennae Austriae 1742, str. 107.

[111] Péterffy, ondje. God. 1514. (čl. 60.) to je ponovno zabranjeno: »Nam si presbyter aut scholaris, nisi extra Regnum transiturus, arma, de cetero tulerit, etiam per rusticanam manum ablatis suis armis, comprehendi possit« (Kovachich Mart. Georg., Codex Juris Decretalis Ecclesiae hungaricae, Tom. II. Pestini 1815., str. 114).

[112] Kovachich n. dj. (Tom. II.) u šesnaestom poglavlju donosi sve propise, koji su se ticali vojne službe klerika (Caput XVI, De Exercituatione Ecclesiasticorum, str. 253.). Mi ćemo se poslužiti njegovim navodima.

[113] Kovachich, II. str. 253. Isto onako, kao što smo vidjeli da je bilo i u drugim državama u srednjem vijeku.

[114] G. 1498., čl. 22. (str. 296).

[115] G. 1433., čl. 29. (Tom. I, str. 528).

[116] »Ab hac communi patriae ipsorum defensione, nec DD. Praelati, neque Capitula, nec Religiosi possessionati sint exempti, verum instar aliorum Regnicolarum Religiosi Conventus et Collegia, pro divinis peragendis, unam vel alteram de medio sui personam, sacris initiatam, et ad id aptam, ex quolibet

Župnici, jer su se smatrali siromašnima, nisu bili dužni da svaki opremi po jednog konjanika, nego je deset župnika moralo opremiti jednog konjanika.[117] Redovnici su imali glavnu dužnost u vojsci da vrše duhovne poslove; ono što su danas vojni svećenici. Svaki je samostan morao u tu svrhu dati po jednog ili dva redovnika.[118] Bogatiji samostani morali su davati za vojsku i materijalnu pomoć. Tako je za Pauline u Lepoglavi bilo određeno g. 1538. da moraju uvijek imati spremna dvoja kola i dvanaest konja, da ih mogu predati na banov poziv.[119] Ukratko, u pitanju obrane domovine nije bio nitko izuzet. Tko se ne bi držao ovih odredaba, smatralo se, da se iznevjerio domovini.[120] Bilo je vremena kad crkveni prelati nisu trebali ići u vojsku, no to nije vrijedilo u slučaju turske navale. U tom su času svi morali biti spremni.[121] Isto su tako morali biti spremni, kad je kralj dizao vojsku za obranu pojedinih tvrđava.[122] Što se tiče područja bili su dužni ratovati samo u granicama kraljevstva.[123]

Ovo nekoliko podataka iz opće i naše povijesti jasno nam dokazuje da su klerici sudjelovali u ratovima, što više, da su protiv neprijatelja upotrebljavali i ubojito oružje. Kako se to može spojiti sa prije izloženim crkvenim propisima?

Prije svega treba pogledati, koja je bila glavna uloga svećenika u pojedinim ratovima. Makar su imena nekih svećenika

---

Capitulo, Collegio, et Conventu expedire; *Et singuli Canonici Ecclesiae Zagrebiensis domi remanentes, loco personarum suarum singulos Equites submittere debeant*«. A. 1659. Art. 85. § 3. (Kov., Tom. II., str. 262). Posve je isti bio izdan zakon već g. 1542. (str. 291).

[117] »Ex plebanis villanis Parochianis, et Rectoribus altarium decem personae teneant unum Equitem, ita, ut inter sese facta collatione, is qui et rebus et proventibus potior fuerit, ad intertentionem Equitis plus solvat. A. 1545. Art. 23. (str. 289.).

[118] Vd. bilj. 116.

[119] Zakon iz g. 1538. (str. 261.).

[120] »Si quis Baronum spiritualium, vel saecularium praemissa facere non vellet, Notam perpetuae infidelitatis incurrat«. A. 1459. Art. 43. (str. 279.).

[121] »Quod praelati etc. infra anni unius revolutionem, ad hac die computando ad execitum ire non compellantur; illo excepto, si Turcorum Imperator veniret, quia tunc Regnum universaliter insurgere tenetur«. A. 1470. Art. 5. (str. 283.).

[122] »Si castra finitima Cis flumina Danubii et Zavae adjacentia, multitudo inimicorum circumvallaverit, et D. Rex Banderia sua levare voluerit, ac Praelatorum et Baronum suorum Banderia levare fecerit, tunc omnes Regnicolae personaliter, secundum connumerationem, ad defensionem eorundem castrorum ire teneantur«. A. 1459. Art. 12 (str. 302.).

[123] »Quia Rex Hungariae utitur ultra titulum Regni Hungariae, titulis Regnorum Dalmatiae, Croatiae, Ramae, Serviae, Galliciae, Lodomeriae, Comaniae, et Bulgariae, et ad horum cuiuslibet conservationem, et Confiniorum defensionem per Regem, Reginam, Praelatos, viros, Ecclesiasticos, et communitatem Nobilium, et possessionatorum hominum necessario semper est intelligendum«. A. 1433 Sigism. Regest. Exercit. Exord. (str. 309.).

i biskupa vezana uz ratove, ipak ne slijedi da su se ti svećenici najviše time odlikovali, što su u ratu bili najhrabriji i što su ubili najviše neprijatelja. Baš u tim ratovima svećenik je bio prije svega svećenik i vršio svoje svećeničke dužnosti. Njegova je bila glavna zadaća, da kao svećenik kod vojnika uzdrži na visini vojni moral: ljubav prema domovini, hrabrost i vjernost. To se najbolje vidi na našim junacima Marku Mesiću i fra Luki Ibrišimoviću. Mesić je bio pouzdanik generalov kod naroda, kojeg je sokolio na rat. Oblijetao je mjesta i gradove da pripravi ljude za borbu.[124] Glavna mu je služba bila da prati vojsku kao vojni kapelan i provodič.[125] Njegov je službeni naslov bio »kapelan vojske karlovačkog generalata«.[126] Posve sličnu službu vršio je i fra Luka Ibrišimović. Naša ga narodna pjesma slavi kao vrsnog posrednika, koji je znao narodne ustaše osokoliti živom riječi i junačkim držanjem.[127]

Bilo je slučajeva, kad je svećenik morao uzeti i oružje u ruke, da svoje riječi potvrdi djelom. Mesić je bio nekoliko puta glavni zapovjednik pojedinih vojnih odreda, i ti su pobijedili upravo radi njegova junaštva.[128] Glavnu pobjedu nad Turcima u Požegi izvojštio je fra Luka, za koga kaže narodna pjesma: »Sokole je momče na oružju«.

Kad se sjetimo položaja kršćanske raje pod turskom vlasti, razumjet ćemo, da je koji puta i svećenik uhvatio mač u ruke, da izbavi sebe ili svog blažnjeg od ovog strašnog neprijatelja. I to se događalo, ali se nije smatralo dopuštenim. Klerici su potpadali pod iregularnost, ako su u boju s Turcima nekog ubili. Time su bili spriječeni, da vrše bogoslužje i svete čine, dok nisu dobili potrebito odrješenje. Mesić je išao posebno u Rim, da se opravda, što je provaljivao u Tursku i što je ondje po koju glavu odrubio. Papa Klement X. (1670.—1676.) riješio ga je g. 1676. od te nepravilnosti (iregularnosti) i dopustio mu, da može i dalje misiti i vršiti službu kapelana.[129] Isto se dogodilo i prepozitu zagrebačkoga kaptola

---

[124] Lopašić, str. 41.
[125] Isti, str. 38.
[126] Isti, str. 64.
[127] On posreduje među vojskovođama:

»K seb dozivlje Ibrišin sokola,
Pa ga pita za svete savjete,
I šalje ga Ivanu Sekuli,
Da Sekulu u logor dovede.«

Obilazi mjesta, da oduševi narod na borbu:

»Već on svlači misničko odilo,
I oblači od mejdana ruvo,
Pa on ide po ravnih sokacih
I pozivlje što vojevat more!«

[128] Lopašić, str. 48. i 49.
[129] Lopašić, str. 33.

Želišćeviću. Budući da je kod Osijeka ubio turskog barjaktara, molio je sv. Stolicu, da ga riješi te nepravilnosti. Papa Inocencije XI. (1676.—1689.) usliši mu molbu spomenuvši u buli, da je prema zakonima kraljevstva morao voditi kaptolski banderij u boj proti neprijateljima domovine i kršćanstva.[130]

Nadalje, ratovi, u kojima su se klerici istakli kao junaci, nisu bili nacionalni ratovi, kao danas, nego su to bili ratovi s neprijateljima vjere. Takav se rat smatrao svetim ratom. Za takav se rat mogao upotrijebiti i dio crkvenog imutka, kao što je to bilo u Francuskoj i u Italiji za vrijeme križarskih ratova.[131] Nije stoga nikakvo čudo, da su i klerici u njima sudjelovali. Neki su od njih radi svojega junaštva postigli i visoka crkvena dostojanstva: biskupsku, dapače i samu kardinalsku čast.[132]

Po naravnom pravu dopuštena je samoobrana svog života ili života bližnjega. Često je puta svećenik, kad je s mačem u ruci ustao protiv neprijatelja, branio svoj ili tuđi život. Na to imade i kao svećenik pravo, pa makar tom zgodom i usmrtio protivnika.

Prema tomu možemo uzeti, da se u posebnim prilikama ratovanje klerika ne protivi crkvenim propisima. Možda je koja ta zgoda prešla granice dopuštenosti, no i to se može razumjeti, kad se uzmu u obzir sve okolnosti, u kojima se kler nalazio.

5. Crkva i država prema kleričkom imunitetu od vojne službe od Francuske revolucije do svjetskoga rata (1918.).

S Francuskom revolucijom (god. 1789.) počinje jedno od najtežih vremena za katoličku Crkvu i njezina prava. Počela su se naglašivati čovjekova prava, a u isto se vrijeme gazila prirodna prava Božja, crkvena i crkvenih službenika. Ovo nam razdoblje najbolje crta papa Leon XIII. u apostolskom pismu »Inscrutabili« od 21. travnja 1878.: »Hinc porro profectae sunt leges divinam catholicae Ecclesiae constitutionem convellentes, quas in plerisque regionibus latas esse deploramus . . . Quod si quis sanae mentis hanc ipsam qua vivimus aetatem, Religioni et Ecclesiae

---

[130] Ivančan, Zagrebački kaptol, str. 210. Kao što smo malo prije spomenuli.
[131] Thomassinus, III., lib. I., cap. 43.
[132] Vjekoslav Klaić piše za Berislavića: »Ime hrabroga Berislavića mnogo se spominjalo; više gradova u Hrvatskoj dalo je dan njegove pobjede na vječna vremena uklesati nad gradska vrata, a papa Leon X. nadario je srčanoga biskupa o Božiću blagoslovljenim mačem i klobukom. Napokon se sjetio Petra Berislavića i kralj Vladislav; malo iza pobjede imenova ga vranskim priorom i županom dubičkim da bi bogatim prihodom te priorije mogao lakše suzbijati dalje provale turske vojske«. (Povijest Hrvata, sv. II., dio 3., Zagreb 1904., str. 254).

Christi infensissimam, cum iis temporibus auspicatissimis conferat, quibus Ecclesia uti mater a gentibus collebatur, omnino comperiet aetatem hanc nostram perturbationibus et demolitionibus plenam, recta ac rapide in suam perniciem ruere... Hinc praetermittere non possumus, quin pro officii Nostri munere, quo Sanctae Ecclesiae iura tueri tenemur, declarationes et protestationes omnes, quas sa. me. Pius IX. Decessor Noster... adversus violationem iurium ad Romanam Ecclesiam pertinentium pluries edidit ac iteravit easdem et Nos hisce Nostris litteris omnino renovemus et confirmemus«.[133]

Kolijevka je tih zabluda bila Francuska. Ona je prva počela nijekati klerička prava u pogledu vojne službe. Skupština od 23. ožujka 1793., oslobađa od vojne službe samo biskupe, župnike i vikare, koje plaća država. Napoleon je često pozivao sjemeništarce u vojsku.[134] Ipak su po zakonima od 1818., 1832., 1868. i 1872. duhovnici bili izuzeti od vojske. Zakon je od 15. srpnja 1889. tražio da bogoslovi i sjemeništarci za vrijeme mira služe jednu godinu, a ako do 26. godine ne prime crkvene službe, još dalje dvije godine; u slučaju rata služe klerici i duhovnici, koji još nisu navršili 45. godinu, kao bolnički nosači. Konačno, pošto je provedena rastava Crkve i države, po zakonima od 1905. i 1913. duhovnici više ne uživaju nikakav imunitet. U pogledu vojske s njima se postupa kao i s ostalim građanima.[135]

Radi povezanosti Italije s Francuskom u 19. vijeku, počela je i Italija slijediti Francusku. S progonom Crkve, koji je počeo u Piemontu g. 1859., bila je uvedena obvezatna vojna dužnost i za kler zakonom od 7. srpnja 1866. Na prijedlog ministra rata Della Rovere, zakonom od 7. srpnja 1875. posve je ukinut klerički imunitet od vojne službe kao i svaki obzir prema duhovnim osobama.[136]

U Njemačkoj vojni zakon od 2. svibnja 1874. ne pozna nikakvu iznimku od vojne službe. No po zakonu od 8. veljače 1890. dopušta se vojnim obveznicima katoličke vjeroispovijesti, koji uče bogosloviju, da mogu odgoditi nastup u vojsku, za vrijeme nauka u mirno doba, sve do 1. travnja sedme godine, u kojoj ih veže obaveza. Ako dotle prime barem subđakonat, ubrajaju se u doknadnu pričuvu (Ersatzreserve), bez obveze da pohađaju vježbu.

---

133 Fontes III, 573.

134 Posve je razumljivo, da silnik, koji nije poštivao prava vrhovnog poglavara Crkve, nije imao obzira ni prema pravima ostalih klerika. Papu Pija VII. (1800.—1823.) odveo je u sužanjstvo, gdje je s njim postupao kao s običnim sužnjem. Da mu što više ogorči patnje, oduzeo mu je knjige, pera, tintu i posve ga odijelio od svijeta. Bihlmeyer III, § 199., t. 3., str. 266.

135 Magnin, stup. 1231; Vering, str. 441., bilj. 12.; Can. contemp., 1926., str. 590., bilj. 4.

136 Vering, str. 306. i 441., bilj. 13.; Ojetti II, str. 73.

Redovnici služe u bolnicama.[137] Za vrijeme rata, oni koji nisu primili nijedan viši red, nemaju nikakvih posebnih povlastica. U svjetskom ratu (1914.—1918.) neki su služili kao bolničari, a neki su se borili kao obični vojnici u streljačkim jarcima, gdje su mnogi i pali.

U Austriji, prema konkordatu sklopljenom 18. kolovoza 1855., bio je kler oslobođen od vojne dužnosti.[138] Zakon od 5. prosinca 1868., koji je uveo opću dužnost za sve građane, bio je god. 1882., za kler izmijenjen, tako da su kandidati duhovnog staleža oslobođeni od vojne službe. Kao učenici bogoslovije odgađali su nastup, a kad su postali svećenici, uvršteni su u vojne dušobrižnike. Iste godine 1882. protegnuta je ta povlastica i na učenike posljednjih dvaju viših razreda gimnazije za one, koji su se spremali za svećeničko zvanje.[139] U kasnijim zakonima, kao i za vrijeme svjetskog rata, nije bilo većih promjena. Isti je zakon vrijedio i u ostalim zemljama, koje su bile u državnom sklopu s Austrijom do g. 1918., dakle i u našim hrvatskim krajevima.

Nepravedni zakoni 19. vijeka tražili su od Crkve da posebno istakne svoju tradicionalnu nauku o kleričkom imunitetu. Pape su učinili sve da takve zakone spriječe i promijene. To nam jasno pokazuju konkordati, koji su sklopljeni u ovo vrijeme. U nekima nije bilo potrebno da se posebno istakne klerički imunitet od vojne službe, jer ili nije bilo opće vojne obveze, ili su već po državnim zakonima klerici od nje bili oslobođeni. U takvim je konkordatima Crkva tražila, da se usvoji kao načelno stajalište, da za sve, što nije u konkordatu posebno spomenuto, vrijede odredbe općeg crkvenog zakona.[140] Tim se spriječilo, koliko se dalo, da se ne donose protivni zakoni.

---

137 Sägmüller, Lehrbuch des katholischen Kirchenrechts, Band I. Freiburg i. Br. 1914., str. 252. Vering, str. 191.; Magnin, stup. 1231.

138 Vd. bilj. 142.

139 Vering, str. 440., bilj. 11.

140 Konkordat između Pija VII. i Maksimilijana, bavarskoga kralja, g. 1817. t. 17.: »Caetera quae ad res et personas ecclesiasticas spectant quorum nulla in his articulis expressa facta est mentio, dirigentur omnia et administrabuntur juxta docrinam Ecclesiae, eiusque vigentem et approbatam disciplinam (Mercati, str. 596.). Konkordat između Pija VII. i Ferdinanda I., kralja sicilskog, g. 818., t. 30.: »Caetera vero res ecclesiasticas spectantia, quorum nulla mentio in his articulis facta est, dirigentur juxta vigentem ecclesiae disciplinam. (Mercati, str. 635.). Konkordat između Pija IX. i Izabele II., španjolske kraljice, g. 1851., čl. 43.: »Caetera ad res et personas ecclesiasticas pertinentia, super quibus provisum non est articulis praecedentibus, dirigentur omnia et administrabuntur juxta canonicae vigentem Ecclesiae disciplinam (Mercati, str. 695.). Konkordat između Pija IX. i republike Kostarike g. 1852., čl. 25.: Reliqua omnia ad res, seu personas ecclesiasticas spectantia, de quibus in hisce articulis nulla habita mentio est, erunt omnino dirigenda juxta vigentem Ecclesiae Catholicae Apostolicae Romanae disciplinam (Mercati, str. 808.). Konkordat između Pija IX. i republike Guatemale god. 1852., čl. 26.: »Reliqua omnia ad res seu personas ecclesiasticas spectantia, de quibus in hisce

U starijim konkordatima nema govora o vojnoj dužnosti klerika, jer u prijašnja vremena nije postojala ta obveza. Tek u novije vrijeme bilo je potrebno da se posebno naglasi imunitet klerika od vojne službe.[141]

U novijim je konkordatima to bilo posebno istaknuto. Tako austrijski konkordat sklopljen g. 1855. između Pija IX. i Franje Josipa I., cara austrijskog, ističe, da su u cijeloj monarhiji svi bogoslovi, bilo u sjemeništima bilo redovnički, kao i svi novaci od Crkve odobrenih redova, oslobođeni od vojne dužnosti.[142] Talijanski konkordat, sklopljen između Pija VII. i Napoleona g. 1803., izuzimlje kler od svake vojne dužnosti.[143] Istu odredbu sadrži i konkordat sklopljen između Leona XIII. i republike Guatemale g. 1884.[144] Nešto posebno imade konkordat između Leona XIII. i republike Kolumbije g. 1897. Svjetovni se i redovnički klerici oslobađaju od svih dužnosti, koje su nespojive s njihovom svetom službom i životom; a zauvijek će biti izuzeti od svake vojne službe.[145] I po srpskom konkordatu, sklopljenom između Pija X. i kralja Petra I. god. 1914., bilo je zajamčeno, da će svećenici i klerici, svjetovni i redovnički, biti oslobođeni od službe, koje su nespojive s njihovom svetom službom i kleričkim životom.[146]

Articulis nulla habita mentio est, erunt omnino dirigenda et administranda juxta vigentem Ecclesiae Catholicae Apostolicae Romanae disciplinam (M e r c a t i, str. 820.). Konkordat između Pija IX. i republike Nikarague g. 1861., čl. 25. — doslovno kao čl. 26. u konkordatu s Guatemalom — (M e r c a t i, str. 958.). Konkordat između Pija IX. i republike Venezuele g. 1862., čl. 29. doslovno kao čl. 26. konkordata s Guatemalom. (M e r c a t i, str. 979.). Konkordat između Pija IX. i republike Ekvadora g. 1862., čl. 23.: »Cetera quae ad personas et res ecclesiasticas pertinent, quorum nulla in his articulis mentio facta est, dirigentur omnia et administrabuntur juxta canonicam et vigentem Ecclesiae disciplinam a Sancta Sede adprobatam (M e r c a t i, str. 990.).

141 R e s t r e p o, Concordata regnante Sanctissimo Domino Pio PP XI. inita, Roma 1934., str. 181., bilj. 9.

142 T. 7. Studentes Theologiae quodsi ab Episcopo in seminarii sui alumnos suscepti vel vestem religiosam induti sint, nec non monasteriorum novitii in cunctis Imperii partibus a servitiis militaribus praestandis immunes erunt. (M e r c a t i, str. 834.).

143 Čl. 18.: »Clerus a quolibet servitio militari exemptus erit«. (M e r c a t i, str. 571.).

144 T. 11. Tutti i membri del Clero seranno esenti dall obbligo del servizio militare. (M e r c a t i, str. 1019).

145 Čl. 7. Clerici tum saeculares tum regulares adigi nequibunt publica obire munera, quae ipsorum sacro ministerio, vitaeque institutioni adversantur; insuper a quolibet servitio militari in perpetuum exempti erunt. (M e r c a t i, str. 1053).

146 Čl. 19. I sacerdoti ed i chierici, secolari e regolari, non patranno essere obbligati ad esercitare pubblici uffici che fossero contrari al sacro loro ministero ed alla vita clericale. (M e r c a t i, str. 1102). Posve je jasno, da je tu uključena vojna služba. Malo je promijenjen tekst što ga donosi dr. W a g n e r u Povijest kat. crkve u Srbiji u 19. vijeku (Bog. smotra 1934., str. 139.): »Svećenici i klerici neće biti obavezni da vrše javne službe protivne sveštenskom pozivu u životu«.

Dakako da je bilo mnogo slučajeva, gdje Crkva nije mogla postići, da i dalje ostanu netaknuta historijska staleška prava klerika. No tada više nego ikada dižu pape svoj glas i podsjećaju na zlo djelo, što ga čine oni koji, bilo na koji način, ruše ova prava.

Papa P i j o IX. (1846.—1878.), apostolskim pismom *»Multiplices inter«* od 10. srpnja 1851.[147] osudio je djelo španjolskog svećenika Franje Vigila, u kojem taj svećenik zastupa mišljenje, da crkveni imunitet izvire iz građanskog prava. Na temelju tog papina pisma osuđeno je kao zabluda mišljenje: »Ecclesiae et personarum ecclesiasticarum immunitas a iure civili ortum habuit.[148]

Kad je talijanski ministar rata Rella Rovera na skupštini poslanika u Torinu predlagao, da se izda zakon da i klerici služe vojsku, napisao je protiv njega nadbiskup u Monrealu Ghilardi knjigu, u kojoj je dokazao, da su neosnovani i krivi njegovi razlozi. Na to mu papa čestita na djelu u listu »Singularis Nobisque« od 19. IX. 1864. i osuđuje takav zakon: »Quae infandae sane leges omnibus divinis, ecclesiasticis humanisque iuribus vel maximae adversae omnino sunt reprobandae et damnandae«.[149] Tim je povodom osuđena propozicija: »Absque ulla naturalis iuris et aequitatis violatione potest abrogari personalis immunitas, quo clerici ab onere subeundae exercendaeque militae eximuntur; hanc vero abrogationem postulat civilis progressus, maxime in societate ad formam liberioris regiminis constituta«.[150] Uza sve to nije se moglo spriječiti, a da ne iziđe zakon o vojnoj dužnosti klerika, i to baš u samoj Italiji. Svoju je bol nad tim činom izrazio Papa u nagovoru, što ga je održao u tajnom konzistoriju 25. srpnja 1869. On veli: »Novam, et catholicae Ecclesiae, eiusque immunitati, libertati, et iuribus, ac vel ipsi civili societati maxime infestam legem a Subalpino Gubernio (t. j. Piemont) editam, ac promulgatam cum summo animi Nostri dolore in hoc amplissimo vestro consessu deplorare cogimur. Atque hic Nos loquimur de lege, qua idem Gubernium, post tot ac innumeros fere ausus, et iniurias Ecclesiae, eiusque sacris ministris, rebusque illatas, Clericos militari conquisitioni subiicere non dubitavit. Ecquis non videt quam damnosa, et quam hostilis Ecclesiae sit haec lex, quae Ecclesiae ius ab ipso Christo Domino ei tributum impedit, et coarctat eligendi idoneos, ac necessarios ministros, qui ab eodem Christo ad divinam suam religionem tuendam, propagandam, ad animarum salutem usque ad consummationem saeculi procurandam constituti fuerunt; quaeque potissimum eo unice spectare videtur, ut in hac infelicissima Italia, si fieri unquam posset, Catholica Ecclesia funditus deleatur et exterminetur?... Nobis certe verba

147 F o n t e s II, 510.

148 To je 30. propozicija Silaba Pija IX. iz g. 1864. (F o n t e s II, 543).

149 O j e t t i, str. 73., bilj. 3.

150 To je 32. propozicija Silaba Pija IX. iz g. 1864. (F o n t e s II, 543.).

desunt ad eiusmodi legem denuo improbandam ac detestandam«.[151] Biskupu orleanskom Feliksu čestita (27. ožujka 1876.), što je ustao na obranu crkvenih prava, a osobito kleričkog imuniteta od vojne službe: »Gratulamur Tibi... Sic profecto confixisti nefariam de militari Cleri conscriptione legem, sic impium eius designasti propositum, sic iniquitatem ipsius non in sacra tantum sed in civilia nationis catholicae iura arguisti sic eam prorsus pugnantem ostendisti cum universarum gentium sententia ac scitis«.[152] Kad je konačno izdan zakon i odbačen svaki obzir prema klericima[153] u nagovoru »Luctuosis exagitati« (12. ožujka 1877.) s najvećom žalošću spominje taj zakon, koji klerike odvlači od svetišta i sili ih da nose vojničku opremu, što se ne da spojiti s duhom njihova zvanja: »Funesta ea lex lata fuit qua Nos et Pastores italici populi magno cum luctu videre debuimus iuvenes clericos, Ecclesiae spem, a sanctuario nequiter avulsos, et coactos aetate ipsa qua se Deo solemniter consecraturi sunt, saecularis militiae balteum accipere, ac vitae genus perferre, quod ab institutis et a spiritu vocationis eorum longissime abhorret«.[154]

Leon XIII. (1878.—1903) uočio je svu težinu položaja u kojem se nalazi Crkva. Na početku svog pontifikata (27. kolovoza 1878.) u listu »Da grave«, što ga je upravio na novog državnog tajnika kardinala Laurencija Ninu, ističe među teškoćama, u kojima se nalazi Crkva, i to što su klerici prisiljeni služiti vojsku: »Nedum dolendum quod divino cultui subtrahantur Ministri, lege quoad militum delectum, quae omnes indiscriminatim cogit ad arma«.[155]

Pijo X. (1903.—1914.) piše 11. veljače 1906. okružnicu »Vehementer nos«, upravljenu na francuski kler i puk. Povod je za nju dala rastava države od Crkve, što ju je provela francuska vlada. Tom zgodom spominje mnoga zla, što ih je učinila država Crkvi. Jedno je takvo nedjelo i vojna služba klerika: »Gravissimum sane facinus, idemque, ob ea quae civili societati allaturum est aeque ac religioni detrimenta, omnibus bonis deplorandum... Vidistis... abstractos a sacra studiorum et virtutum disciplina clericos et sub arma compulsos«.[156]

---

151 Acta Pii IX., vol. V., str. 27.

152 Acta Pii IX., vol. VII., str. 198.

153 Čim je bio izdan zakon o vojnoj dužnosti klerika, dala je sv. Stolica ordinarijima Italije upute (16. rujna 1875., A. S. S., vol. 23., str. 40.—44.) kako imadu postupati s klericima, koji su vezani vojnom dužnošću gledom na sveto ređenje. To je, uz neke promjene gledom na ređenje i svečane zavjete, protegnuto i na redovničke poglavare dekretom kongregacije od 27. studenog 1892. (Fontes IV, 2021).

154 Fontes III, 572.

155 A. S. S. 1878., str. 278. — Talijanski se tekst nalazi u Fontes III, 575.

156 Fontes III, 671.

Benedikt XV. (1914.—1922.) proživljavao je vrijeme, kad je klerički imunitet bio najviše povrijeđen. Ne samo da je kler morao vršiti dužnosti nespojive s kleričkim dostojanstvom, već su se klerici morali i boriti poput ostalih vojnika u ratu, i to ne samo niži klerici, nego i svećenici i biskupi. Mnogi su u ratu izgubili glavu.[157] Nakon rata je sv. Konzistorijalna kongregacija izdala propise, kojih se imadu držati klerici prigodom povratka u klerički stalež. U tom se dekretu[158] ističe rana, što ju je zadala crkvenoj stegi povreda imuniteta: »Itaque Beatissimus Pater Benedictus P. P. XV, dum cum Episcopis universis impense dolet grave vulnus ecclesiasticae disciplinae illatum clericos adigendo ad militare stipendium faciendum, quod praeter reliqua, tot paroecias spiritualibus subsidiis privavit«...

Iz ovih izjava vrhovnih poglavara Crkve, kao i uopće iz crkvene nauke, vidimo jasno, da je imunitet klerika od vojne službe zahtjev njihova poziva, njihove službe i dostojanstva. Vojna se dužnost ne da spojiti s njihovim duhovnim zvanjem.

---

157 Na koncu godine 1915. do studenog palo je u francuskoj vojsci oko 3500 svećenika i oko 2300 klerika. Palo ih je i u Italiji, no manji broj (Hofman, str. 440.).

158 Decretum s. Congr. Consist. *De Clericis e Militia redeuntibus* die 23. oct. 1918, A. A. S., X. (1918), str. 481.

III.

Današnje stanje kleričkog imuniteta od vojne službe.

Vrlo je teško izložiti današnje stanje kleričkog imuniteta od vojne službe. Nestalne prilike u svijetu čine izvanredno stanje *(tempus extraordinarium)*, koje nije mjerodavno za redovne prilike. Danas su mnoge države promijenile cijelo svoje uređenje. Nalaze se u ratnom ili pripravnom ratnom stanju te su, prema tome, i promijenile svoje zakone. U svim se takvim državama ne mogu primjenjivati crkveni propisi, koji odgovaraju staloženim prilikama za vrijeme mira.

Ovdje ćemo iznijeti za pojedine države, kako je bilo u njima s kleričkim imunitetom u mirno doba, t. j. prije nego je nastupio sadašnji rat. Za vrijeme su rata klerici bili pozivani u vojsku i u onim državama, u kojima su bili od nje oslobođeni za vrijeme mira.

1. Evropske nekonkordatske države.

Belgija.[1] Vojna dužnost za bogoslove i redovnike, kakova je bila do najnovijeg rata s Njemačkom[2] normirana je zakonom od 5. kolovoza 1921.[3] Do godine 1928. trajala je jednu godinu. Te je

[1] Govorit ćemo o Belgiji opširnije, jer je Sv. Stolica više puta davala rješenja i upute načelne prirode baš o vojnoj službi belgijskih redovnika i klerika. Iz tih rješenja kao i iz zaključaka belgijskih kanonista, moći ćemo vidjeti i to, što imamo držati o vojnoj službi kod nas. Razumije se, da je sve ovo vrijedilo za vrijeme, dok je Belgija bila posve slobodna.

[2] Prema zakonu od 14. prosinca 1909., koji je obnovljen 1913., svi su svećenici bili izuzeti od vojne dužnosti. Jedino u slučaju opće mobilizacije upotrebljavali su se za humanitarne svrhe u vojsci. Prije g. 1909. nisu bili teorijski izuzeti, no u praksi je postojalo kleričko oslobođenje od vojne službe. Za vrijeme rata od 1914.—1918. bili su svi građani, pa i svećenici pozivani na obranu domovine, no u tom su slučaju svećenici služili kao vojni kapelani, a ostali bogoslovi kao bolničari, kao što je bilo uređeno i u drugim državama (Austrija, Njemačka i t. d.). (Bouuaert-Simenon, Manuale Juris Canonici, I, Gandae et Leodii 1934, 279, str. 166). Tako je bilo i za vrijeme najnovijeg rata.

[3] Nouv. Rev. théol., 1922, str. 150.

godine smanjen rok na osam mjeseci, a god. 1937. opet je produljen na jednu godinu. Po zakonu[4] od 10. ožujka 1923. (čl. 47) vezani su na bolničarsku vojnu službu i posebno se poučavaju u mirno doba za bolničare: 1) vjerski službenici priznatih vjera označeni u čl. 117. Ustava;[5] 2) svi koji pripadaju vjerskim družbama u domovini, izuzevši samostansku služinčad; 3) svi, koji su se posvetili misijama izvan domovine, a pripadaju jednoj od priznatih vjeroispovijesti; 4) svi koji su određeni za crkvenu službu ili za misije te koji su učenici bogoslovija priznatih vjeroispovijesti.[6] Nastup vojne dužnosti je slobodan. Mogu ići u vojsku iza I., II., pa i III. teć. bogoslovije. Može im se i odgoditi nastup u kadar od 20. do 26. godine. Koji dođu već kao svećenici, nemaju nikakvih posebnih prava.[7] Klerici se mogu svaki mjesec jedamput vratiti u sjemenište ili samostan. Inače mogu dobiti slobodan izlaz kući svake subote do ponedjeljka.[8]

Bilo je otvoreno pitanje: što je s dekretom »*Inter reliquas*« iz g. 1911.:[9] važe li te odredbe za Belgiju i ukoliko se imadu primjenjivati? Bilo je vrlo uvaženih kanonista, koji su poricali, da dekret »*Inter reliquas*« veže i Belgijance. Među tima su se osobito isticali *A. Vermeersch* i *J. Creusen.* Povod tim sumnjama davao je sam vojni zakon odnosno način služenja. Svi duhovnici (t. j. klerici i redovnici pa i oblati) uživali su posebne povlastice u vojsci.[10]

Jedan redovnički poglavar (provincijal) zapitao je sv. Kongregaciju za redovnike: da li vrijedi dekret »*Inter reliquas*« za redovnike njegove provincije. Sveta je Kongregacija 18. I. 1922. odgovorila: »Religiosos de quibus agitur *teneri decreto »Inter reliquas«*.«[11] Usprkos tomu su J. Creusen i A. Vermeersch i dalje držali, da taj odgovor vrijedi samo za one, o kojima se radilo u tom slučaju i da spomenuti dekret *ne važi za sve* belgijske redovnike-vojnike. Vjerojatno je, da će izaći drugo objašnjenje, kojim će po svoj pri-

[4] Bouuaert-Simenon, n. mj.

[5] Priznate su vjeroispovijesti: katolička, evangelička i židovska.

[6] Ne traži se, da netko imade pravo na ovaj bolničarski rok, da pohađa školu, koja je priznata od državne vlasti (kao kod nas), već je dosta da vjerski poglavar priznaje tu školu. Zato je glavno kod nastupa u kadar da vojni obvezanik (bogoslov ili redovnik) donese potvrdu svog nadležnog poglavara (biskupa, provincijala) o svom zvanju.

[7] Belgijski vojni zakon ne čini nikakve razlike u služenju između svećenika i običnog bogoslova, što više niti između svećenika i običnog redovnika, koji nije bogoslov. U tome je za svećenike mnogo povoljniji naš vojni zakon, dok belgijski više pogoduje redovnicima.

[8] Dopuštenje daje sa crkvene strane vojni svećenik (njihov duhovnik), a s vojne strane pretpostavljeni major.

[9] *Decretum s. Congr. de Religiosis* 1. I. 1911. (A. A. S., III, 1911., p. 37—39).

[10] Stanovali su u posebnoj vojarni: imali su posebnog duhovnika; mogli su obavljati sjemenišne dužnosti (molitvu, razmatranje).

[11] Nouv. Revue théol. 1922, str. 151.

lici biti učinjene neke promjene. I to s ovih razloga: 1) jer vojna služba *ne traje preko jedne godine*, a bogoslovi i redovnici mogu često i redovito dolaziti u svoje zajednice; 2) jer je *rod vojske* i organizacija službe specijalno uređena za klerike i redovnike i sasvim različita od redovne vojne službe; 3) jer su klerici i redovnici za vrijeme vojne službe potpuno odijeljeni od ostalih vojnika, što je bio i posebni motiv za dekret »Inter reliquas«. Stoga zaključuju, da se ne može kod zavjetovanja belgijskih redovnika primjenjivati dekret, dok se ne pita Rim.[12]

Doista 20. VI. 1922. na molbu kardinala *Merciera* promijenila je sv. Stolica dekret »Inter reliquas« tako, da svi belgijski redovnici i u vojsci ostaju vezani običnim zavjetima.[13] Vrijeme provedeno u vojsci uračunava se i za svečane zavjete, tako da dotičnik nije dužan biti više od 3 godine s običnim zavjetima, iako je u to vrijeme služio u vojsci. Trazilo se samo da iza vojske bude barem još jednu godinu u običnim zavjetima t. j. koliko je bio u vojsci.[14]

Kad je god. 1928. bila skraćena vojna služba klerika i redovnika na 8 mjeseci, tvrdio je *J. Creusen, da više ne obvezuje dekret »Inter reliquas«.*[15] Budući da je god. 1937. vojna služba bila opet produlina na 12 mjeseci, važe sve odredbe Sv. Stolice kao do 1928. t. j. dekret *»Inter reliquas«* postao je opet obvezatan i za Belgiju.

---

[12] Nouv. Revue théol. n. mj.

[13] Taj indult glasi: *»Ex audientia SSmi diei 20 iunii 1922. — SSmus D. N. Pius Div. Prov. PP. XI. mature consideratis quae ab Emo D. D. Card. Archiepiscopo Mechliniensi exposita sunt circa condiciones quibus in Belgio fruuntur religiosi pro servitio militari praestando, precibus eiusdem obsecundans, concedit ut omnes religiosi, natione Belgae, perdurante servitio militari, votis temporariis ad normam c. 574. et suarum Constitutionum ligati maneant, eaque renovare valeant; exclusa omnino emissione votorum perpetuorum aut sollemnium, et quousque condiciones illae, favorabiles, quibus in praesenti fruuntur, de iure et de facto perduraverint. Derogando quod ad hoc tam Decreto »Inter reliquas« quam declarationi huius S. C. diei 15. julii 1919 ceterisque quibuscumque minime obstantibus«* (Nouv. Revue théol. 1922, str. 543). Ovaj indult nije objavljen u A. A. S.

[14] Tako je odgovorila sv. Kongregacija za redovnike (21. I. 1927.) na upit poglavara kongregacije sv. Barnabe ap. (barnabite). To su onda protegnuli i na druge redovnike. (Nouv. Rev. théol. 1927, str. 302).

[15] »Or la loi de milice du 7 novembre 1928 (cfr. Bulletin usuel des lois et arrêtés, 1929, p. 781, ss.) réduit à huit mois la durée du service militaire à fournir par les clercs et religieux. Celui-ci ne tombe donc plus sous l'article I. du décret, où il est question d'un service *d'une ou de plusieurs années*. Par exceptions graves, qu'il apporte au, droit commun, ce décret est de stricte interprétation. *La durée d'un an était, croyons nous, la seule raison de l'appliquer au service des brancardiers belges.* (Nouv. Revue théol. 1931, str. 139). — God. 1922. piše: »Le projet de loi militaire définitive, élaboré par le Ministre de la défense nationale ne prévoit plus que huit mois de service pour les brancardiers... Le décret Inter reliquas ne s'applique certainement pas a ce service réduit, comme il ressort de son texte luimême... *Un service de six mois,* par exemple, permettrait une organisation des études, que le service d'un an rend totalement impossible« (Nouv. Revue théol. 1922, str. 545).

Iz svega do sada rečenoga, slijedi, da se glavno pitanje kretalo oko redovnika t. j. da li važi za Belgiju dekret *»Inter reliquas«*. No iz različitih se odgovora Sv. Stolice, koje je dala u toj stvari, moglo zaključivati i to, što treba držati o vojnoj službi klerika, koji nisu redovnici. Ako u svemu vrijedi dekret, onda je i vojna služba bogoslova u Belgiji *»servitium militare ordinarium«* i dosljedno je *»impedimentum simplex ordinationis«.*[16] Budući da je dekret bio izmijenjen u vrlo važnoj točki, te protiv njegove odredbe zavjeti ne prestaju ni za vrijeme vojne službe, *Creusen* misli, da belgijski biskupi nisu dužni odgađati ređenje klerika, koji nisu oslobođeni od vojne službe (can. 987).[17]

U slučaju opće mobilizacije mogao je ministar za narodnu obranu naložiti, da vjerski službenici priznatih vjeroispovijesti, koji su vojni obvezanici, ostanu na svojim mjestima, ako vrše župničku službu ili su vikari, pastori ili rabini. Oni su pripadali teritorijalnoj vojsci,[18] ako ih je Ministar pravde na prijedlog vjerskih poglavara označio kao neophodno potrebne za vršenje vjerskih čina unutar kraljevine. Svake godine morali su biti posebno predloženi.[19]

Bugarska.[20] Zakon razlikuje dvostruku službu: vojnu službu, koja traje 18 mjeseci, i rad, koji traje samo 8 mjeseci (Voenna i trudova služba). Tko je, iz bilo kojeg razloga izuzet od vojne službe, vezan je radom. *Svećenici su izuzeti i od vojne službe i od rada.* Potrebno je da biskup dade pismeno svjedočanstvo ministarstvu vjera, da su svećenici i da zamoli ministarstvo, da ih kao takove prizna i da to na tom svjedočanstvu označi. Na temelju toga oslobađa ih vojna vlast i od vojne službe i od rada. Klerici ne uživaju ove povlastice kao takvi, ali im se za vrijeme nauka odgađa vojna služba sve do 27. godine. Ako do toga vremena budu zaređeni, postupa se s njima kao sa svećenicima. U protivnom slučaju moraju služiti vojsku. *Redovnici nemaju nikakvih povlastica* u pogledu vojske. U praksi jedino redovnički laici služe vojsku, i to kao obični vojnici. Redovnici-svećenici uživaju iste povlastice kao i svjetovni svećenici. Katolički svećenici imadu jednake povlastice kao i pravoslavni, dok katolički redovnici nemaju ista prava, koja imadu pravoslavni monasi. Ovi su izuzeti od vojske, dok katolički moraju služiti u vojsci kao i ostali građani.

Engleska.[21] Do god. 1939. postojala je samo dobrovoljna vojska. *Klerici su i redovnici bili posve izuzeti od vojne službe.* Vojska

---

[16] Can. 987, 5⁰.

[17] Nouv. Revue théol. 1922, str. 545., bilj. 1.

[18] Prema zakonu od 5. ožujka 1929. vojna obveza trajala je 25 godina: 15 godina u aktivnoj vojsci i njezinoj rezervi, a 10 godina u teritorijalnoj vojsci.

[19] Bouuaert-Simenon, n. mj.

[20] Prema izvještaju Apostolskog delegata u Sofiji od 7. VIII. 1939.

[21] Prema izvještaju franjevačkog provincijalata u Londonu od 16. svibnja 1938.

je imala kapelane, no ti su dragovoljno i uz pristanak svoga ordinarija vršili u vojsci samo svećeničke čine. Za vrijeme svjetskoga rata (1914.—1918.) bio je g. 1916. izdan zakon o obvezatnoj dužnosti, koji je na prvi mah obvezivao i klerike i redovnike. Zauzimanjem kardinala *Bournes* (nadb. u Westminsteru) bilo je to promijenjeno tako, da su od toga zakona bili izuzeti *svi učenici filozofije*, koji su stupili u sjemenište prije donesenog zakona, kao i *svi redovnici*, koji su već stupili u red. Nakon rata prestao je važiti i taj zakon. Vojna je dužnost opet bila dragovoljna. Za klerike i redovnike nije bila nikakva zapreka da primaju sv. redove, odnosno da se zavjetuju. Radi sadanjeg rata s Njemačkom opet je god. 1939. uvedena opća obvezatna vojna dužnost.[22] To vrijedi samo za Engleze. Na ostale se narode, koji su pod njihovom vlasti, ne proteže taj zakon.[23]

Irska.[24] Vojna služba nije nikad bila obvezatna za sve građane. *Klerici i redovnici* bili su oduvijek *posve oslobođeni* od svake vojne dužnosti i to ne samo sada, za vrijeme slobode, nego i dok su bili pod vlašću Engleza. Postoji vojska, no to je poseban stalež, koji pojedinac odabire posve dragovoljno, kao i ostala građanska zvanja. U njoj ostaje veći dio svog života. Po crkvenim propisima u nju ne mogu i ne smiju stupiti klerici.[25] Ni za vrijeme svjetskog rata nije bila vojna dužnost obvezatna za Irce, iako je kao takova postojala u Engleskoj. Prema novom ustavu katolička je vjera priznata kao državna vjera, te će ta povlastica ostati i dalje na snazi. Stoga klerici mogu primati sv. redove bez obzira na vojsku, a redovnici mogu polagati zavjete. Ni novi engleski zakon iz g. 1939. o općoj vojnoj dužnosti ne važi za Irsku.

Madžarska. Do g. 1918. vrijedili su za duhovnike u Madžarskoj isti zakoni, koji su bili izdani za cijelu *Austro-Ugarsku* monarhiju.[26] Po austrijskom vojnom zakonu od 5. srpnja 1912.,[27] koji je i nakon rata ostao na snazi u Madžarskoj, bilo je u § 29. određeno:

[22] G. 1939. tražio sam nove podatke o uređenju vojne dužnosti. Odgovoreno mi je, da je najstrože zabranjeno išta pisati o vojsci za vrijeme rata.

[23] Za svjetskog rata (1914.—1918.) bilo je isto tako. *(Vd. Irska).* Premda je g. 1939. Engleska bila u ratu, na Malti nije bila vojna dužnost obvezatna. (Prema dopisu P. Bonav. Xicluna, prof. u Rabatu od 20. VIII. 1939.).

[24] Prema izvještaju franjevačkog provincijalata u Dublinu od 4. IV. 1938.

[25] Can. 141.

[26] U austrijskom konkordatu, sklopljenom 18. kolovoza 1855. između Franje Josipa I. i Pape Pija IX., nema govora o vojnoj dužnosti klerika. U čl. 34. postavlja se kao načelo, da će sve, o čemu nema posebno govora u konkordatu, biti uređeno prema crkvenim propisima i odobrenoj crkvenoj disciplini: »*Cetera ad personas et res ecclesiasticas pertinentia, quorum nulla in his articulis mentio facta est, dirigentur omnia et administrabuntur juxta Ecclesiae doctrinam et eius vigentem disciplinam a Sancta Sede adprobatam* (Mercati, str. 828.). U dopisu (noti) od 18. kolovoza 1855. Kard. Rauschera, carevog opunomoćenika, na kard. Viale-Prelá, opunomoćenika papinog, zajamčeno je: VII. »*Theologiae studentes, quodsi ab Episcopo in seminarii sui alumnos suscepti vel vestem religiosam induti sint, nec non monasteriorum ab Ecclesia approbatorum novitii in cunctis Imperii partibus a servitiis militaribus praestandis immunes erunt*«. — God. 1889. 15. travnja bili su izdani potanji propisi o vojnoj službi klerika i redovnika, koji su važili sve do god. 1912. (Haring, Grundzüge des kath. Kirchenrechts, Graz 1910, str. 170.

1. *Kandidati duhovnog staleža* svake zakonom priznate vjeroispovijesti i vjerske zajednice, ako su za vrijeme novačenja u tom stanju i to dokažu, opredijeljuju se, prema vlastitoj molbi, u doknadnu pričuvu. Da mogu nastaviti bogoslovske nauke, oprošteni su u miru i ratu od svake djelatne redovne službe, prve vojničke izobrazbe, porazdobnih oružanih vježbi i kontrolnih smotra.

2. Osim toga imadu jednaku pogodnost:

a) oni koji se prije nego nastupe djelatnu vojnu službu posvete bogoslovskim naukama ili su postali *novaci* duhovnog reda.

b) oni koji nakon dovršene djelatne službe stupe u bogosloviju, ili ju nastavljaju, i žele se posvetiti duhovnom staležu.

3. Kad su zaređeni za svećenike, napose kad su dodijeljeni u duhovnu skrb ili vjeroučiteljsku službu, premještaju se iz doknadne pričuve u raspored (evidenciju) doknadne pričuve za državnu obranu.

4. Svi zaređeni svećenici, osobito koji su namješteni u duhovnoj skrbi ili u vjeroučiteljskoj službi, moraju biti za vrijeme svojih zvaničnih službi u rasporedu (evidenciji) doknadne pričuve za državnu obranu, da se u slučaju mobilizacije i u ratu lako upotrijebe za vrijeme svojih zvaničnih službi i u duhovnoj skrbi za svu oružanu silu.

Po § 5. pod c) zakona *b. Austrije* od 26. prosinca 1912. oslobođene su od svakog ličnog služenja u vojsci »osobe, koje vrše duhovnu skrb«.

Po trianonskom miru g. 1919. bila je u Madžarskoj uvedena plaćenička vojska. Time su bili klerici pogotovo izuzeti od svake vojne službe.[28]

Međutim je u Madžarskoj opet uvedena opća vojna dužnost, ali u pogledu klerika ostali su u kreposti raniji povoljni propisi.

Nizozemska.[29] Klerici i uopće svi duhovnici imali su, dok je Nizozemska bila slobodna, najšire povlastice u pogledu vojne dužnosti. Prema vojnom zakonu od god. 1922.[30] bili su posve oslobođeni od vojne službe svećenici i pripravnici za svećenički stalež ili za koje vjersko-dobrotvorno zvanje.[31] Tu povlasticu uživali su u prvom redu oni, koji su se već nalazili u duhovnom staležu: *sve-*

[27] R. G. Bl. n. 128.; Kušej, Konkordat, Ljubljana 1937., str. 59; Aichner, Compendium iuris ecclesiastici, Brixinae 1915, str. 246., bilj. 23.

[28] Sipos, Enchiridion Iuris canonici, Pecs 1937, str. 119.

[29] Prema izvještaju Dr. P. Eulogija Seelen, profesora na franjev. bogosloviji u Weertu od 6. III. 1938.

[30] Nederl. Dienstpflichwet 1922.

[31] Vojni zakon gl. IV., čl. 12., točka d).

ćenici, misionari, vjerski službenici, protestantski đakoni i rimokatolički redovnici. Nadalje oni, koji su se spremali za duhovni stalež: bogoslovi, pripravnici za misije, sjemeništarci, pripravnici za redovnički stalež i za đakone vjerskih udruženja.[32] Da imadu to pravo dosta je bilo, da mogu pokazati potvrdu o svom staležu, izdanu od nadležnog crkvenog ili redovničkog poglavara.[33] Povlasticu su gubili, čim su napustili duhovno zvanje ili službu.

Španija.[34] Prema vojnom zakonu od 27. II. 1925.[35] svi mladići, koji se bave naukom, mogu kroz pet godina *odložiti nastup vojne službe* (čl. 311). Isto pravo imadu i redovnici, za vrijeme dok se spremaju za svoje zvanje (čl. 314). Oni koji budu pozivani u vojsku za vrijeme dok uče na sveučilištu, u sjemeništima kao i zavjetovani redovnici, ako je moguće, uvrštavaju se u one rodove vojske, koji se nalaze *u mjestu, gdje uče* (čl. 346.). Budu li pozvani u vojsku klerici sa višim redovima i zavjetovani redovnici, oni se upotrebljavaju u prvom redu za duhovne potrebe vojske, i to pod vlašću vojnog vikara, zatim u bolnicama. Radi svog staleža uživaju posebnu povlasticu da stalno borave izvan vojarne, doklegod se vojska ne nalazi na ratištu (čl. 358). Koji su zaređeni za svećenike (svjetovne ili redovničke) moraju poslati vojnim vlastima svjedočanstvo o tom, da budu imenovani kapelanima pod neposrednom vlašću vojnog vikara (čl. 360). *Redovnici,* koji djeluju u španjolskim *misijama,* mogu zamijeniti vojnu dužnost misijskom službom (čl. 362).

2. Evropske konkordatske države.

Italija. God. 1929. bilo je riješeno rimsko pitanje,[36] koje je postojalo od g. 1870., kada je Rim bio pripojen kraljevini Italiji. U isto je vrijeme sklopljen konkordat,[37] u kojem je ponovno[38] riješeno i pitanje vojne dužnosti klerika. Po konkordatu bogoslovi i đaci zadnjih dvaju godišta pripravnih nauka za bogosloviju (propedevtika) mogu na vlastitu molbu svake godine odgoditi služenje u vojsci sve do 26. godine života. Isto tako mogu odgađati nastup u vojsku i redovnički novaci, pa i oni, koji se ne spremaju da budu učenici bogoslovije već redovnički laici.[39] Klerici koji su primili više redove i redovnici, koji su položili zavjete (i jednostavne ili privremene),[40] izuzeti su od vojne službe, osim u slučaju opće mobilizacije. Ne postoji nikakva zabrana sa strane države u pogledu ređenja odnosno zavjetovanja. Bez obzira na vojsku, *klerici* se rede, a *redovnici* polažu zavjete i time postaju *definitivno oslobođeni od vojske* za vrijeme mira.[41] U slučaju pak mobilizacije moraju ići u vojsku i svećenici, no u svom crkvenom odijelu i vrše samo svećeničku službu u vojsci pod jurisdikcijom vojnog ordinarija prema čl. 14. konkordata.[42] Klerici i redovnici za vrijeme opće mobilizacije dodjeljuju se pretežno bolničarskoj službi. Ipak su i u *vrijeme mobilizacije oprošteni* od svake službe u vojsci *dušobrižnici:* ordinariji,[43] župnici, župnički zamjenici i pomoćnici kao i svećenici stalno namješteni za ravnatelje crkava, koje služe javnosti.[44]

U talijanskom je konkordatu zaštićen lični imunitet klerika, ali ne u tolikoj mjeri, kako traži opći crkveni zakon (kao što je to u litavskom konkordatu). Klerici su oslobođeni od vojne službe za vrijeme mira, no u slučaju mobilizacije pozivaju se u vojsku klerici, redovnički novaci pa i svećenici. Povoljnije nego u drugim konkor-

---

[32] Zakon gl. IV., čl. 16., točka a) i b).

[33] Posve jednako kao što je bilo i u Belgiji.

[34] Donosimo prema izvještaju P. Kasijana Saez O. F. M. prof. na bogosloviji u Chipioni od 2. VIII. 1939.

[35] Republikanska je vlada zabacila 13. IX. 1932. sve članke, koji su se odnosili na kleričke povlastice i time je ujedno ukinula sve povlastice klerika i redovnika. Nacionalna je vlada, za vrijeme građanskog rata, 20. VIII. 1936. opet uspostavila prijašnje povlastice (Besteiro J., De Hispaniae reipublicae constitutione, u Apollinaris 1932, str. 306. sl.).

[36] U posebnom ugovoru »Trattato fra la Santa Sede e l' Italia« od 11. veljače 1929. (A. A. S. 1939., str. 209.).

[37] Sklopljen 11. veljače 1929. (A. A. S. 1929, str. 275—294; Perugini, str. 113., sl.; Giannini A. I., Concordati postbellici, vol. II, Milano 1936, str. 47. sl.; Restrepo, str. 263. sl.; Kat. List 1929., str. 321.; Dr. T. Zbirka konkordata, str. 111. O vojnoj dužnosti klerika i svećenika govori čl. 3.

[38] Sloboda klerika od vojne službe bila je zajamčena konkordatom g. 1803. Ukinuta je bila zakonima od 27. V. 1869. i od 24. VIII. 1877. Ponovno je uspostavljena kraljev. dekretom od 17. III. 1924. Po tom su dekretu klerici mogli odgoditi nastup vojne službe sve do 26. godine života, a zatim su bili oprošteni uopće od vojne dužnosti, ako su bili zaređeni i dodijeljeni duhovnoj skrbi. Usprkos tomu bilo je pravnika, koji su tvrdili, da dekret *»Inter reliquas«* vrijedi i dalje za redovničke klerike. Prema tomu, ne smiju polagati svečane ili vječne zavjete prije nego odsluže vojsku. Kod toga treba imati na umu, da je ta vojna služba trajala 18 mjeseci ili 2 godine. Da se izbjegne tomu, biskupi su i redovnike ubrajali u kler, koji se bavi dušobrižništvom. (D' Ambrosio P. Franc., De professione solemni aut perpetua religiosorum italorum onere servitii militaris adstrictorum, u Apollinaris, an. I. num. I., 1928., str. 71.).

[39] Prema *»Circolare Ministeriale«* od 18. srpnja 1929. (Perugini, str. 115., bilj. 51.).

[40] Prevodilac dr. T. u Zbirka konkordata (str. 113.) prevodi *»religiosi«* sa *»sveštenici«* (i religiosi, che hanno emesse i voti = sveštenici koji su položili zavete). Čl. 3.: »Klerici miropomazani *in sacris,* i sveštenici, koji su položili zavete, oslobođeni su vojne službe, izuzev slučaja opšte mobilizacije.« Dr. T. s krivim prijevodom mijenja sam smisao pojedinih stavaka.

[41] Van Hove A. Le Concordat entre le Saint-Siège et le gouvernement Italien, u Nouv. Rev. théol. 1929, str. 523.

[42] Čl. 14 konkordata govori o vojnom dušobrižništvu.

[43] Ne samo rezidencijalni biskupi, nego i Opati, Prelati nullius, Generalni vikari, Apost. Administratori i viši redovnički poglavari u izuzetnim kleričkim redovima (ca. 198 § 1.) (Perugini, str. 115, bilj. 53).

[44] Analogno i svećenici, koji upravljaju javnim oratorijima, jer »oratorija publica eodem iure quo ecclesiae reguntur« (can. 1191 § 1.).

datima određeno je, da i u slučaju rata ne će pozivati u vojsku svećenike, koji se bave dušobrižništvom.[45]

U *Albaniji*, do sjedinjenja s Italijom (g. 1939.), nije bio zakonom zaštićen lični imunitet klerika. Kralj *Zogu I.*, izdao je 9. VII. 1929. zakon o osnivanju vjerskih zajednica.[46] Iako imade u tom zakonu i dobrih uredaba, ipak katolička Crkva nema ni izdaleka onih prava, što ih imade u drugim državama. Sve su vjerske zajednice posve privatne i u svemu zavise od države. Samo one imadu pravo na opstanak, koje država odobri. Glavna im je svrha da njeguju nacionalni osjećaj u narodu. O kakvim pravim povlasticama ne može se govoriti. Ipak su klerici bili izuzeti od vojne službe.

Letonija. Republika je Letonija bila prva, koja je nakon svjetskog rata sklopila konkordat sa Sv. Stolicom.[47] Iako je bila vrlo malena sa nekih 1,900.045 žitelja od kojih je bila samo jedna trećina katolika,[48] ipak je ona prva uredila svoje odnose sa katoličkom Crkvom. Po konkordatu crkvena su lica, počevši od subđakona, bila *izuzeta od vojne službe*[49] i od drugih građanskih službi, koje su nespojive sa svećeničkim zvanjem. Konkordat nije razlikovao mirno i ratno doba, već naprosto odredio, da su odnosna lica izuzeta od vojne službe, t. j. u svako doba, pa i u ratno. U drugim konkordatima, kao na pr. u talijanskom to je posebno istaknuto: »izuzevši stanje opće mobilizacije« (čl. 3).

Litva. Nova je republika[50] Litva *najpovoljnije riješila* pitanje vojne dužnosti klerika. U početku svoga razvoja izdala je zakon, kojim daje potpunu slobodu svim vjerskim ustanovama na svom teritoriju.[51] Već su prije konkordata[52] bila sva crkvena lica po

---

[45] De concordato inter S. Sedem et Italiam, od nepoznatog pisca, u Apollinaris, an. II. 1929, str. 458. Maroto Phil., De peculiari iure personarum ecclesiasticarum in Italia iuxta novas conventiones (u Apollinaris, an. III., 1930., str. 401.).

[46] Isp. *Edicta Albanensia* — Decretum circa creationem communitatum confessionalium, u Apollinaris, an. III, 1930, str. 395.

[47] To je važilo dok je Letonija bila posve slobodna, t. j. do g. 1940. — Potpisan je 30. svibnja 1922. (A. A. S. 1922., str. 577—581; Perugini, str. 1—8; Dr. T. str. 45—51). Ovaj konkordat bio je u mnogom sličan konkordatu predratne kraljevine Srbije iz g. 1914. (Mercati, str. 1100; Restrepo, str. 2.).

[48] Perugini, str. 1. i 2.

[49] Čl. IX. »Les ecclésiastiques à partir de l'ordre de sousdiacre inclusivement sont exempts du service militaire«.

[50] Proglasila se nezavisnom 2. XI. 1918., a 21. XII. 1922. priznata je od Društva naroda (Perugini, str. 57). Slobodna je bila do g. 1940.

[51] Zakon je izdan I. VIII. 1922. (Perugini, str. 57.). U konkordatu bila je na posebni način katol. Crkvi zajamčena potpuna sloboda: »Les ecclésiastiques jouiront dans l' exercice de leur ministère d' une protection juridique spéciale« (čl. V.).

[52] Sklopljen 27. IX. 1927. (A. A. S. 1927., str. 425—431. Perugini, str. 57. sl. Restrepo, str. 146. sl.). O vojnoj dužnosti duhovnika govori čl. V.

ustavu oslobođena od vojne dužnosti.[53] U konkordatu priznala je Litva crkveni Zakonik izvorom prava za odnošaj svojih građana kao vjernika. Što se tiče vojne dužnosti klerika, *priznaje najširi imunitet.*[54] Oslobođeni su od vojne dužnosti: 1) sva crkvena lica, koja su primila redove, ne samo više nego i niže; 2) redovnici, koji su položili zavjete, i to ne samo svečane nego i jednostavne privremene; 3) učenici u sjemeništima i novaci u novicijatu, ako učenici ustraju u crkvenom, odnosno novaci u redovničkom staležu. Svi su ovi oslobođeni od vojne službe, ne samo za vrijeme mira nego i u slučaju rata ili općeg ustanka.[55]

Njemačka. Na temelju versailskog ugovora od 28. VI. 1919. (čl. 171) i državnog zakona od 21. VIII. 1920. bila je u Njemačkoj ukinuta opća vojna dužnost. S tim u skladu bila je, po vojnom zakonu od 23. III. 1921., uvedena samo dobrovoljna vojna služba. Time su i duhovnici bili izuzeti od vojne službe.[56] Prema *konkordatu*[57] klerici i redovnici[58] nisu dužni vršiti javne službe i takve dužnosti, koje su, prema propisima kanonskoga prava, nespojive s kleričkim odnosno redovničkim staležem.[59] Konkordat izričito ne spominje, da su klerici i redovnici oslobođeni od vojne službe, jer u to vrijeme nije vojna služba u Njemačkoj bila za sve obvezatna.

---

[53] Čl. 83 Ustava: »Les ecclésiastiques sont dispensés des obligations militaires«. (Perugini, str. 61, bilj. 7.).

[54] Ottaviani A., Concordatum Lituanicum, u Apollinaris, an. I. 1928, str. 53.

[55] Čl. V.: »seront exempts du service militaire, même dans le cas de guerre et de levée en masse.« Ova stavka konkordata posve je primljena u Ustav iz g. 1928. koji u čl. 84. određuje: »Les ecclésiastiques sont exempts du service militaire«. (Restrepo, str. 153, bilj. 138.).

Sve ovo zajedno s konkordatima izgubilo je važnost pristupom Letonije i Litve ove g. 1940. Savezu Sovjetskih Socijalističkih Republika.

[56] Ziegelhoefer, str. 42.

[57] Sklopljen 20. VII. 1933. (A. A. S. 1933., str. 390—413; Perugini, str. 229; Giannini, str. 363; Restrepo, str. 550.).

[58] T. j. redovnici laici, jer su redovnici-klerici, a osobito svećenici već uključeni u pojmu »klerici«.

[59] »Klerker und Ordensleute sind frei von der Verpflichtung zur Uebernahme öffentlicher Aemter und solcher Obliegenheiten, die nach Vorschriften des kanonischen Rechtes mit dem geistlichen Stande bezw. dem Ordensstande nicht vereinbar sind« (čl. 6.). Jasnije se nije moglo reći, na koje se osobe odnosi ovaj članak. Suvišno je i netočno dodavati iza »klerici« i »svećenički pripadnici« (Kat. List 1933., str. 375). Više bi imalo smisla »svećenički pripravnici« a ne pripadnici. Time bi se taj članak protegnuo i na učenike filozofije, koji bi se u širem smislu mogli nazvati »klerici« i ujedno »svećenički pripravnici«. No u tekstu konkordata toga nema. (I chierici ed i religosi sono esenti — Kleriker und Ordensleute sind frei itd.). Još je veći nesmisao prijevod dr. T. u Zbirka konkordata, Beograd 1934., gdje »Ordensleute« prevodi sa »lica Ordinarijata«. »Klerici i lica ordinarijata oslobođena su zvanične funkcije i takvih obaveza i koje, prema kanonskom pravu, nisu u skladu s njihovim sveštěničkim i religioznim položajem« (str. 140.). Rečenica bez smisla. To je temeljito nepoznavanje lat. jezika i pravne terminologije.

Ali u vezi sa kan. 121.,[60] koji traži da klerici budu od nje oslobođeni jasno se vidi, da je u konkordatu bio zajamčen imunitet duhovnih lica i od vojne službe.[61] To se vidi iz kasnijih zakona, koji su se odnosili na opću vojnu dužnost. Po vojnom zakonu od 21. V. 1935. ne smiju se pozivati pod oružje obveznici rimokatoličke vjeroispovijesti, koji su primili subđakonat.[62] Isto je tako zabranjeno, po naređenju ministra rata i vrhovnog zapovjednika vojske ministra unutarnjih poslova o novačenju (od 17. IV. 1937.), da se pozivlju u aktivnu vojsku za vrijeme mira katolici, koji su primili subđakonat.[63] Prema sporazumu između Reicha i Vatikana[64] imadu pravo na ovu odgodu: 1) *bogoslovi*, koji imadu pismeno dopuštenje od biskupa da uče filozofske ili bogoslovske nauke i žele postati svećenici; 2) moraju učiti na: a) kojem njemačkom filozofsko-bogoslovskom fakultetu ili na b) papinskoj visokoj školi u Rimu ili c) na kojem njemačkom bogoslovskom učilištu, *izuzevši redovničke škole*. Svi učenici bogoslovije, da dobiju ove povlastice, moraju imati svjedodžbu zrelosti. Neobično je, da redovnički bogoslovi nisu u svemu izjednačeni s ostalim bogoslovima. Međutim se na redovničke bogoslove može primjeniti druga odredba, koja daje pravo na odgodu od vojne službe svima onima, koji se spremaju za svoje zvanje, te bi stupanjem u aktivnu vojnu službu trpjeli znatnu štetu.[65] Tako odgađaju vojnu službu do subđakonata, a čim jedamput prime subđakonat, onda su sasvim izjednačeni s ostalim klericima, drugim riječima: onda su oslobođeni od vojne službe za vrijeme mira. — Za vrijeme rata g. 1939. bili su ipak i klerici pozivani u vojsku.

Bivša *Austrija* imala je vrlo povoljne zakone, koji su se ticali vojne dužnosti duhovnika.[66] Od god. 1918. do 1936. nije ovo pitanje dolazilo u obzir, jer nije bila vojna dužnost obvezatna ni za ostale austrijske građane.[67] Kad je g. 1936. uvedena opća vojna dužnost za sve građane,[68] za članove duhovnog staleža bili su učinjeni posebni izuzeci. Zaređeni *svećenici*, zakonito priznatih vjeroispovijesti, kao i *redovnici* sa vječnim zavjetima nisu uopće bili vezani zakonom o novačenju.[69] Učenici bogoslovija, kao i članovi duh. redova, bili su vezani zakonom o novačenju, ali su bili oslobođeni od redovne vojne službe za vrijeme mira.[70] U slučaju rata svećenici su bili određeni, da vrše duhovnu službu u vojsci, a klerici i redovnici, koji nisu svećenici, bili su određeni za bolničare.[71]

Čehoslovačka[72] je imala iza rata opću vojnu dužnost. Klericima se odgađao nastup kadrovske službe do svršetka nauka, a najkasnije do 28. godine života. Nakon svršenih nauka služili su vojsku od 5 mjeseci kao zaređeni svećenici.[73] Do godine 1935. služili su po većim bolnicama republike.[74] Od te su godine, naredbom Ministra Narodne obrane, svi svećenici služili vojsku samo u Pragu, gdje je bila uvedena kao neka vojnička duhovna centrala (Škola na dustojníky duchovní služby v záloze). Bilo im je omogućeno nesmetano vršenje njihove svećeničke dužnosti. Imali su svoj poseban rod vojske. Nisu se ubrajali u bolničare, iako su često dvorili bolesnike. Redovno su se upotrebljavali za kancelarijsku službu. S oružjem nisu nikada imali posla.

Poljska.[75] Poljska je republika u svom konkordatu[76] *vrlo povoljno* i širokogrudno riješila pitanje kleričkog ličnog imuniteta. Kler je uživao sve povlastice, što ih određuje crkveni Zakonik.[77] Duhovnici su bili oslobođeni od vojne službe i to: 1) crkvena lica,

---

[60] »Clerici omnes a servitio militari, a muneribus et publicis civilibus officiis a statu clericali alienis immunes sunt.«

[61] Van Hove A. Le Concordat entre le Saint-Siège et le Reich allemand, u Nouv. Rev. Théol. 1934, str. 166. i 167.

[62] Wehrgesetz vom 21. Mai 1935. (RGBl., 609) Nach § 14, 2 dürfen zum Wehrdienst nicht herangezogen werden: Wehrpflichtige römisch-katolischen Bekenntnisses, die die Subdiakonatsweihe erhalten haben. (Wenner, Reichskonkordat u. Länderkonkordate, Paderborn 1937, str. 93).

[63] Verordnung des Reichskriegsministers und Oberbefehlshabers der Wehrmacht und des Reichsministers des Innern über die Musterung und Ausgebung vom 17 April 1937 (RGBl. I 469) § 18 Wehrpflichtausnahme. — 2. Dienstpflichtige römisch-katholischen Bekenntnisses, die die Subdiakonatsweihe erhalten haben, werden im Frieden zum aktiven Wehrdienst nicht herangezogen. (Wenner, str. 94.).

[64] Archiv für KR. 1936, str. 268.

[65] Prema vojnom naređenju od 17. travnja 1937., § 24.: Es können insbesondere zurückgestellt werden: 8. ein Dienstpflichtiger, der in der Vorbereitung für einen Lebensberuf durch die Heranziehung zur Erfüllung der aktiven Dienstpflicht bedeutenden Nachteil erleiden würde, für die Dauer der Berufsausbildung oder bis zum Abschluss des Hochschulstudiums.«

[66] Zakone, koji su važili prije rata i za rata do g. 1918. izložili smo kod Madžarske (str. 68. i 69.).

[67] Stoga nema o tom govora ni u konkordatu sklopljenom između sv. Stolice i republike Austrije od 5. VI. 1933. (A. A. S. 1934. str. 249. sl.; Perugini, str. 263. sl.).

[68] Zakon 102 čl. 1. od 1. IV. 1936. (BGB 1936, str. 121.).

[69] Zakon 176. § 2 od 30. V. 1936. (BGB 1936, str. 378.).

[70] Zakon 176, § 12. t. 2 od 30. V. 1936 (BGB 1936, str. 379.).

[71] Zakon 285, § 13. od 22. VIII. 1936 (BGB 1936, str. 747.).

[72] Prema izvještaju dr. Funczika, prof. na bogoslovskom fakultetu u Bratislavi.

[73] Nije postojala zabrana ređenja kao kod nas. Što više, oni su mogli služiti vojsku samo kao zaređeni svećenici.

[74] To je bilo propisano vojnim zakonom od 19. III. 1920. (Kindermann Ad., De statu ecclesiastico-civili in republica Cecoslovacha, u Acta Congressus iur. internat., vol. V. Romae 1937, str. 246.).

[75] Donosimo, kako je bilo do propasti Poljske g. 1939.

[76] Sklopljen 10. veljače 1925. (A. A. S. 1925., str. 273; Kat. List 1925, str. 402.; Dr. T., str. 66; Perugini, str. 33.; Restrepo, str. 92. sl.). O vojnoj dužnosti duhovnika govori čl. 5.

[77] Meysztowicz, De conditione juridica Ecclesiae in Polonia, u Ius Pont. 1931., str. 7.

koja su primila redove,[78] 2) redovnici, koji su položili zavjete,[79] 3) učenici u sjemeništima, ako su se prijavili za sjemenište prije navještenog rata; isto tako redovnički novaci, ako su zamolili da budu primljeni u novicijat prije nego je objavljen rat.[80] *Za vrijeme općeg ustanka* nisu vrijedile ove povlastice. U tom slučaju zaređeni su svećenici vršili svoju službu u vojsci kao vojni kapelani, ali tako da ipak ne strada dušobrižništvo na župama. Ostali članovi klera[81] bili su dodijeljeni bolničarskoj službi.

Portugal.[82] Sve do godine 1910. bio je kler slobodan od vojne službe. Dolaskom republike (5. X. 1910.) nestalo je te povlastice. Država je nastojala sve više potisnuti katoličku Crkvu i oslabiti je u njezinoj disciplini.[83] Iza svjetskog rata dolazi do promjene. Da se što više uščuvaju misije u portugalskim kolonijama u Africi, država je godine 1926. izjednačila rad u misijama s vojnom službom[84] i oprostila je od vojne službe sve one, koji bi pošli u misije, bili oni svećenici ili obični redovnici-laici. Ta je povlastica g. 1937. protegnuta na sve svećenike. Iste je godine zakonom »Lei do Recrutamento e servico militar«[85] zajamčeno oslobođenje od vojne službe svima klericima i misionarima. Po čl. 5. pogl. 1. odgađa se za vrijeme mira vojna služba učenicima u sjemeništima[86] i u misijskim zavodima uključivši i pomoćno osoblje. Iza navršene 20. godine moraju bogoslovi i sjemeništarci svake godine moliti Ministra rata, da im odgodi vojnu službu. Kad postanu svećenici, bez posebnog pregleda pred vojničkom komisijom, smatraju se sposobnima da vrše vjersku službu u vojsci, a u slučaju rata i bolničarsku službu.[87] To vrijedi za katoličke svećenike i sve koji se ubrajaju u misionare, što više i za pomoćnike u misijama za sve

[78] T. j. od tonzure i nižih redova dalje. Jasno se veli: »Les ecclésiastiques ayant reçus les ordres« (art. 5.). Dakle svi, koji imadu bilo kakav red, a ne samo viši. Letonski konkordat izričito naglašuje, da izuzima klerike počevši od subđakonata (čl. IX.).

[79] Ne samo svečane nego i jednostavne »Les religieux ayant prononcé leurs voex«.

[80] Da ne bi dolazili u sjemeništa odnosno u red, da izbjegnu vojnoj dužnosti.

[81] T. j. svi koji nisu svećenici, a ipak su klerici.

[82] Prema obavještenju P. Julija dos Santos, prof. na Franjevačkoj bogosloviji u Varatajo (Seminario das Missoes Franciscanas - Varatajo) od 26. II. 1938.

[83] B ö c k e n h o f f - K o e n i g e r, Katolische Kirche und moderner Staat, str. 141.

[84] Dekretom 12485. od 13. rujna 1926.

[85] Zakon 1961. od 7. rujna 1937.

[86] Dakle ne samo bogoslovima već i običnim đacima, koji se spremaju za svećenike ili misionare.

[87] Drugim riječima: tko može vršiti svećeničku i misionarsku službu, sposoban je da vrši slične poslove i u vojsci.

vrijeme, dok su u portugalskim kolonijama.[88] Inače za ostale građane postoji opća obvezatna vojna služba. Za vrijeme rata vrijedi posebni zakon.[89]

Međutim je republika Portugal g. 1940. sklopila konkordat sa Sv. Stolicom.[90] Član XIV. toga najnovijeg konkordata radi o vojnoj službi klerika i glasi: »Il servizio militare sarà fatto dai sacerdoti e chierici sotto forma di assistenza religiosa alle forze armate e, in tempo di guerra, anche nelle *formazioni sanitarie.* Tuttavia il Governo proveder̀a a che in caso di guerra il detto servizio militare abbia luogo con il minor detrimento possibile per le *cura di anime* delle popolazioni nella Metropoli e nelle Colonie«.

Rumunjska.[93] Prema vojnom zakonu[94] od 7. VII. 1930. svi su klerici (i redovnički) oslobođeni od vojne službe. Pod klericima razumijevaju se svi učenici bogoslovija bez obzira, da li imadu kakve redove. Najprije im se odgađa nastup vojne službe do 27. godine života. Ako do te godine budu zaređeni, vojne ih vlasti posve brišu iz evidencije, čim donesu potvrdu nadležnog crkvenog poglavara. Koji nisu do te godine zaređeni, moraju odslužiti propisani vojni rok. Za vrijeme rata svećenici služe kao vojni kapelani. U slučaju da napuste klerički stalež te se povrate u svijet, moraju udovoljiti vojnoj obavezi do 50. godine života. Isti propisi vrijede i za pravoslavne bogoslove. Redovnici, koji nisu klerici, nemaju u vojsci nikakvih povlastica. Služe kao obični vojnici 18 mjeseci. U vojnim su dužnostima posve izjednačeni s ostalim vojnicima.[95] Ni u pogledu svojih vjerskih dužnosti nemaju nikakvih povlastica. Stoga su redovnički laici u svemu vezani dekretom Sv. kongregacije za redovnike iz god. 1911. »Inter reliquas«.[96] U konkordatu,

[88] Vojni zakon. pogl. II. čl. 13. br. 4. a i b. Republika Portugal je sklopila 2 ugovora sa Sv. Stolicom: 1928. i 1929. U ovima nije bilo govora o vojnoj službi klerika, nego su se obadva odnosila samo na crkveno uređenje u portugalskim kolonijama u Goi, Bombyau i Meliaporu. P e r u g i n i, str. 78. sl. 1 A. A. S. 1928, str. 129 i A. A. S. 1929., str. 337 sl.).

[89] Constitutio politica reipublicae Lusitanae. (Apollinaris an. VI. num. 1. 1934, str. 21). Art. 54. — Servitium militare est generale et obligatorium. Lex decernit quomodo perfici debeat. Art. 55. Lex statuet generalem Nationis ordinationem tempore belli, secundum principium nationis armatae.

[90] Potpisan 7. svibnja 1940. (A. A. S. 1940., str. 217—245.).

[93] Prema izvještaju franjevačkog provincijalata u Cluj-u od 5. V. 1938.

[94] Proglašen u službenim novinama br. 148. Pravilnik zakonu izdan je 9. XI. 1932., a štampan iste godine u službenim novanama br. 263, str. 96.

[95] U drugim se državama redovnici određuju za bolničarsku službu, a u nekima su i posve oslobođeni od vojne dužnosti.

[96] Franjevci su dopuštali neko vrijeme svojim laicima da polažu obične zavjete prije vojske. Iza odslužene vojske bi ih ponovili, a nakon godine dana polagali bi svečane zavjete. Po današnjoj praksi najprije odsluže vojsku, onda idu u novicijat i dalje polažu obične, odnosno svečane zavjete, kako to propisuje crkveni Zakonik.

sklopljenom između Sv. Stolice i Rumunjske,[97] nema govora o kleričkom imunitetu od vojne službe. To nije bilo potrebno, jer je taj za klerike postojao već po državnim zakonima.[98]

3. Evropske države, u kojima klerici ne uživaju nikakve povlastice u pogledu vojne službe.

Danas su klerici u većini evropskih država oslobođeni od onih dužnosti, koje su nespojive s njihovim zvanjem. Gdjegod katolici imadu potpunu slobodu ispovijedanja vjere, tu se uz ovo pravo nužno nadovezuje i klerička povlastica imuniteta od vojne službe. Jedino države, koje nisu sklone katoličkoj Crkvi ne priznaju ovu kleričku povlasticu. To su one države, koje su prema njoj zauzele otvoreno neprijateljski stav u obliku progona ili su u svom zakonodavstvu zauzele stanovište sasvim protivno načelima Crkve, te provele rastavu Crkve od države.[99]

Francuska je bila prva, koja je dala primjer u rušenju prava Crkve. U njoj ne postoje osobne povlastice klerika. Klerici su posve izjednačeni s ostalim građanima, a često puta i običnim zanatlijama. U pogledu vojne službe nije nitko izuzet. Vojnom su službom vezani ne samo bogoslovi nego i svećenici, što više i sami biskupi i to tako da moraju u vojsci upotrebljavati i ubojito oružje.[100] Ova nepravda prema kleru u Francuskoj traje od Francuske revolucije 1789. Do tog vremena Crkva je uživala mnoge povlastice. Poslije te godine sve je izgubila. Stanje se nešto popravilo konkordatom g. 1801. između pape Pija VII. i Napoleona. Konačno su, po zakonima o rastavi Crkve od države iz god. 1905. i 1907., oduzete Crkvi i njezinim službenicima prava, koja su joj bila priznavana kroz stotine godina. Država ne priznaje službeno nijednu vjeru niti joj daje bilo kakvu pomoć.[101]

Poslije ratnih nedaća 1940. čini se, da će u Francuskoj opet biti zaveden režim, koji će biti u dobrim odnosima prema Crkvi.

---

[97] *Inter Sanctam Sedem et Romaniae Regnum solemnis conventio* (A. A. S. 1929, str. 441; P e r u g i n i, str. 145.).

[98] De concordato inter Sanctam Sedem et Rumaniam, u Apollinaris 1930, str. 581.

[99] B i e r b a u m Max, Systema separationis Ecclesiae a Statu nostra aetate (1918.—1934.), u Acta Congressus iur. internat., vol. V. Romae 1937, str. 52.

[100] H o f m a n n, str. 470; B ö c k e n h o f f—K o e n i g e r, Katholische Kirche und moderner Staat, Köln 1920, str. 84.

[101] C o u l y Jos. Aug., De conditione juridica Ecclesiae catholicae in Gallia, u Jus Pont. 1931, str. 196.; C e n k i ć, Rastava Crkve od države u Francuskoj, Zagreb 1910., str. 367. sl.

Sličan je položaj crkvenih službenika i u *Švicarskoj*.[102] Dosada nema nikakvog službenog ugovora, po kojem bi bila određena prava katoličke Crkve u republici. Budući da je Švicarska nastala od 42 male državice, koje po sadašnjem ustavu sačinjavaju saveznu državu od 25 kantona, od kojih svaki imade potpunu slobodu i državnu nezavisnost u skladu sa zajedničkim ustavom, često je Crkva izvrgnuta mnogim nepravdama, pa i u samim katoličkikm kantonima. U Ustavu od 29. V. 1874., koji je zadojen liberalizmom i racionalizmom tadanjeg doba, nalaze se mnogi nepravedni propisi protiv katoličke Crkve. Tako čl. 4. Ustava određuje, da su svi građani pred zakonom jednaki isključivši svaku osobnu povlasticu. Klericima se, dakle, i redovnicima ne priznaje pravo ličnog imuniteta. U slučaju rata bili bi dužni služiti vojsku. Taj zakon vrijedi za sve kantone, pa i katoličke. Pojedini kantoni to ne mogu promijeniti (čl. 8. i 10. Ustava.)

Ne može se govoriti o bilo kakvim pravima klerika u boljševičkoj *Rusiji*. Ona je 23. siječnja 1918. posve prekinula svaku vezu i sa pravoslavnom Crkvom. Kler je u njoj otvoreno i bezobzirno progonjen.[103]

Estonija,[104] i dok je bila posve slobodna, nije u svom zakonodavstvu priznavala nikakve povlastice klericima. Morali su služiti vojsku kao i ostali građani. Jedino im se dopuštalo, da mogu, radi nauka, odgoditi nastup vojne službe. Za vrijeme same vojne službe morali su vršiti sve dužnosti, kao i obični vojnici. Smjeli su vršiti vjerske čine, koliko je to bilo slobodno i običnim vojnicima.

Ne postoji klerički imunitet od vojne službe ni u ostalim čisto protestantskim zemljama: *Norveškoj, Švedskoj i Finskoj*. To su prave misijske zemlje, u kojima imade tek koja hiljada katolika sa nekoliko duhovnika.[105]

Misijski dijelovi Azije i Afrike ne dolaze u obzir u ovoj radnji. Glavna je povlastica, što je katolička Crkva u tim dijelovima uživa, sloboda širenja svete vjere. Svećenici - misionari uživaju povlastice, na koje imadu pravo kao članovi pojedinih naroda i država. U samim misijama smatraju se redovno stranim državljanima, na koje se ne odnose urođenički zakoni.

---

[102] B e r u t t i, De Ecclesiae catholicae condicione juridica apud Status Foederatos Helvetiae, u Jus Pont. 1930, str. 167. sl.

[103] B i e r b a u m, str. 51.

[104] Prema dopisu Apost. nuncijature u Rigi od 3. VIII. 1939. Međutim je Estonija 1940. g. sovjetizirana i uklopljena u S. S. S. R.

[105] Norveška ima dva apost. vijkarijata sa 2.800 katolika (O d a r A. Položaj kat. Crkve v sodobnih državah, u Bog. Vestniku 1936., str. 185.); Švedska ima jedan apost. vikarijat sa 4.000 katolika i 22 duhovnika (O d a r, str. 187.); Finska imade jedan apost. vikarijat sa 1.470 katolika (O d a r, str. 182).

4. Američke države.

Mnoge američke države uopće nemaju obvezatne vojne dužnosti, u nekima klerici uživaju najšire povlastice, a vrlo ih je malo, u kojima klerici nemaju nikakvih prava.

Kanada.[106] Pitanje vojne dužnosti ne dolazi u obzir, jer u redovnim prilikama ne postoji obvezatna vojna dužnost. Uvedena je tek prije dvije godine radi sadašnjeg ratnog stanja u Evropi.

Udružene države sjeverne Amerike[107] uvele su u rujnu 1940. obvezatnu vojnu dužnost. Do tog su vremena svi vojnici bili dobrovoljci, koji su služili tri godine. Mogli su biti primljeni i na dulje vrijeme. Pojedine su države imale također svoju vojsku, no i ta je morala biti dobrovoljna. Posve je prirodno da su bili klerici i redovnici, za vrijeme mira, izuzeti od vojne službe. Za vrijeme svjetskoga rata (1914—1918) bila je vojna dužnost obvezatna. Ipak su bili od nje izuzeti: svi svećenici, vjerski službenici (nekatoličkih vjera), svi bogoslovi, među koje su se ubrajali i učenici u sjemeništima, bilo katoličkim bilo protestantskim, makar su učili i samo filozofiju. Ništa se ne razlikuje ni *Aljaska*, koja je posjed Udruženih država. *Grönland* je danska kolonija sa 17.000 stanovnika. Posve je zatvorena katolicima. Samim je misionarima zabranjen ulaz pod smrtnu kaznu. Ondje klerici nemaju nikakvkih povlastica.[108] U *Meksiku* je već od g. 1873. provedena rastava Crkve od države, koja je još više zaoštrena g. 1917. i 1926. Danas ondje Crkva trpi otvoreno progonstvo.[109]

Guatemala.[110] U samom zakonu od 24. rujna 1935. nije određeno, da su klerici izuzeti od vojne službe. Dosada nisu bili pozivani u vojsku niti klerici niti redovnici. Praktički za njih postoji potpuni imunitet od vojne službe. Isto je tako i u republici *Honduras.*[111] Ustav iz g. 1934. o tom ne govori, no klerici i redovnici ne služe vojsku, jer država nema pravu vojsku.

Kuba[112], kao i *Haiti*[113], imade samo dobrovoljnu vojsku.

[106] Prema izvještaju franjev. provincijalata u Montrealu od 12. V. 1938. Caron A., De relationibus inter Ecclesiam et Statum in ditione Canadensi, u Jus Pont. 1933, str. 150.

[107] Lydon P. J., De juridica Ecclesiae conditione in Statibus Foederatis Americae Septentrionalis, u Jus. Pont. 1937, str. 1937; Schaaf T. Val., De libertate cultus in Statibus Foederatis Americae, u Acta Congressus iur. internat., vol. V, Romae 1937, str. 349.

[108] Guida delle Missioni cattoliche, Roma 1935, str. 658.

[109] Bierbaum, n. dj. str. 51.

[110] Prema izvještaju Apost. Nuncijature u Guatemali od 12. IX. 1929.

[111] Prema izvještaju J. Kocha, rektora sjemeništa u Tegucigalpi od 29. I. 1940.

[112] Prema izvještaju Apost. Nuncijature u Habani od 8. VIII. 1939.

[113] Prema izvještaju Apost. Nuncijature u Port-au-Prince od 26. VIII. 1939.

Kolumbija je dala Katoličkoj Crkvi najveća prava u svom konkordatu, sklopljenom 5. srpnja 1888.[114] koji je i danas na snazi. Katoličku vjeru priznaje »tanquam essentiale elementum quo societatis ordo constat« (art. 1). U pogledu vojne dužnosti klerika određuje: »Clerici tum saeculares tam regulares . . . a quolibet servitio militari in perpetuum exempti erunt« (art. 7).

U *Ekvatoru*[115] su izuzeti od vojske samo klerici sa višim redovima. Ostali klerici i redovnici služe osam mjeseci kao bolničari u glavnom gradu Quitu, posve odijeljeni od ostalih vojnika. Uživaju potpunu slobodu u vršenju vjerskih dužnosti. Od subote do ponedjeljka mogu se vratiti u sjemenište, odnosno u samostan. U *Braziliji*[116] su prema vojnom zakonu od 4. travnja 1939. oslobođeni od vojne službe samo svećenici. Za redovnike nije ništa posebno određeno. Vrlo povoljne zakone imade *Peru.*[117] Klerici i redovnici izuzeti su posve od vojne službe: upravo onako kao što su izuzeti, koji su fizički nesposobni. *Paragvaj,*[118] kao i *Urugvaj,*[119] imade vrlo malenu vojsku, samo 3.000 vojnika. Nema opće vojne dužnosti. U *Argentini*[120] su izuzeti od vojne službe svi, koji po svom zvanju borave u sjemeništima i redovničkim kkućama, makar nemaju ni tonzure niti su zavjetovani.

Iz svega rečenoga možemo zaključiti, da odnošaj pojedinih država prema pravima i povlasticama Crkve zavisi od toga, kakvim su duhom zadojeni njihovi zakonodavci. Neprijatelji Crkve bore se protiv tih prava i ne priznaju ih, a države, koje su i malo sklone Crkvi, u pravilu ih zaštićuju u svom zakonodavstvu.

[114] Mercati, str. 105.; Perugini, str. 327.

[115] Prema izvještaju Apost. Nuncijature u Quitu od 27. IX. 1939.

[116] Prema izvještaju P. Filib. Gilles O. F. M. prof. na bogosloviji u Bahii od 18. VIII. 1939.

[117] Prema izvještaju Franjev. provincijalata u Limi od 27. VI. 1938.

[118] Isp. Knaurs Welt-Atlas, Berlin 1939, str. 254.

[119] Knaurs, ondje.

[120] Prema izvještaju Franjev. Provincijalata u Buenos Airesu od 12 IX. 1939.

IV.

Sadanji crkveni propisi o službi klerika u vojsci.

Među mnoge poteškoće, u kojima se danas Crkva nalazi spada i ta, što se u mnogim državama gaze prava, koja po njezinim zakonima pripadaju crkvenim službenicima. To osobito vrijedi za vojnu službu. Usprkos tomu, Crkva u svom zakonodavstvu ne odstupa od svojega staroga prava. Ne dopušta, da se u pogledu vojne službe klerici izjednače ostalim građanima. Codex Juris Canonici usvaja stare propise i ujedno donosi neke nove.

Potrebno je da se posebno osvrnemo na sadanje crkvene propise, koji vrijede za duhovne osobe vezane vojnom dužnošću. U ovom ćemo poglavlju iznijeti one propise, koji sačinjavaju opće pravo bez obzira na klerike pojedinih država. Tu u prvom redu dolaze u obzir odredbe crkvenog Zakonika, zatim dekreti rimskih kongregacija, osobito »Inter reliquas« od 1. siječnja 1911.

1. Vojna služba.

Prije nego iznesemo crkvene propise, koji se odnose na klerike vezane vojnom službom, izložit ćemo ukratko u čemu stoji vojna služba. Vrlo je važno da znamo u koliko je sa stajališta Crkve slobodno da klerik kao i ostali građani vrši ovu dužnost. Važno je i to, da znamo u čemu stoji vojna služba, koja je nespojiva s kleričkim dostojanstvom.

Odmah na početku moramo spomenuti, da se danas kanonisti razilaze u pitanju: što je vojna služba? Jedni prosuđuju vojnu službu prema rodu vojske, u kojem dotičnik služi. Drugi opet veliku važnost polažu na vrijeme, kako dugo ista traje. Budući da ne postoji jedinstveni način vojne službe, već svaka država imade nešto posebna, razumljiva je i ova razlika u mišljenju kanonista. Svaki od njih imade u vidu redovito onakovu vojnu službu, kakova je u njegovoj domovini.

Po crkvenom Zakoniku dolazi u obzir jedino »ordinarium militare servitium«.[1] Glavni izvor za vojnu službu — dekret sv. Kongregacije za redovnike »Inter reliquas« od 1. I. 1911. naziva tu vojnu službu »servitium militare activum«.[2] Iz istoga dekreta možemo jasno razabrati, da nije svaka vojna dužnost odmah zapreka za ređenje odnosno zavjetovanje. Dosljedno klerik može biti ređen, a redovnik se može zavjetovati, bez obzira na svoju vojnu dužnost. Dekret veli jasno: »Juvenes, quos exemptos esse certo non constet *a servitio militari activo,* scilicet ab eo servitio, quod ipsi *primitus ad militiam vocati ad unum vel plures annos* praestare debent, admitti nequeunt ad sacros ordines vel ad sollemnem professionem, quousque non peregerint servitium militare.« Prema ovom, jedino je redovna aktivna vojna služba od jedne ili više godina zaprekom za ređenje i za svečane zavjete.

a) *Aktivna ili redovna vojna služba.* To je služba u kadru, na koju su vezani građani za vrijeme mira po općem državnom zakonu. Ta dužnost ne traje jednako u svim državama. Obično traje barem jednu godinu dana. To pretpostavlja i spomenuti dekret, kad izričito kaže »ad unum vel plures annos«. Prema dekretu bi dakle bezuvjetno vojna služba morala trajati barem jednu godinu, da se može smatrati redovnom vojnom službom, koja bi činila zapreku.[3]

b) *Naknadne vojne vježbe* (exercitia annua, exercitium supplementare) ne čine nikakovu smetnju. Kod nas, i u mnogim državama pozivaju se građani nakon odslužene vojne dužnosti ponovno na vježbu kroz nekoliko sedmica. Na ovakvu vojnu službu, ako se i pozivaju klerici i redovnici, ne odnose se crkveni propisi, jer nisu više »primitus vocati« — po prvi put pozvani — nego tek naknadno, po drugi odnosno treći puta.[4]

c) Isto tako ništa ne smeta *vojna dužnost za vrijeme rata* (tempus extraordinarium). U tom slučaju svaka država imade svoje propise, koji su redovno posve drugačiji nego za vrijeme mira. Budući da se to može uvijek dogoditi, te svaki može biti obvezan na vojnu službu, makar je za vrijeme mira i posve oprošten od nje, ili makar je istu služio kroz više godina, zato se na vojnu službu za vrijeme rata ne odnose crkveni propisi o vojnoj dužnosti.[5]

[1] Can. 987 — 5°.

[2] S. Congregatio de Religiosis, decr. *»Inter reliquas«* (vd. Dodatak I., n. 1.).

[3] Prema posebnoj izjavi sv. Stolice svi propisi o redovnoj vojnoj službi odnose se i na osobe, koje su vezane na javnu radnu službu (Arbeitsdienst) prije vojske. To vrijedi posebno za Njemačku. Ova izjava nije štampana u A. A. S., jedino ju donosi Commentarium pro Religiosis et Missionariis 1937 (vol. 18, str. 78.).

[4] Vermeersch—Creusen, I, n. 730, str. 529; Bouuaert—Simenon, Manuale juris canonici, Tom. II, Gandae et Leodii, n. 205, str. 188.

[5] Vermeersch—Creusen, ondje.

d) Ne ubraja se u vojnu službu *apostolski rad* (ministerium apostolicum), što ga vrše duhovna lica u misijama mjesto da služe u vojsci. Isto tako je i sa strogo svećeničkom službom u vojsci u onim državama, u kojima se dopušta klericima, da vrše dužnost vojnih kapelana u ovisnosti od vojnog vikara.[6]

U pogledu *vršenja vojne službe*, kao i u pogledu *vremena* imademo različita mišljenja. Ni u jednom ni u drugom Crkva nije precizno odredila, kada i koja vojna služba čini smetnju ređenju ili zavjetovanju. To je i nemoguće, jer kako smo spomenuli, ne postoji jednakost ni u vremenu ni u načinu služenja. U nekim državama služe bogoslovi i redovnici u posebnim rodovima vojske (kao bolničari), imadu posebni rok (6, 8 ili 10 mjeseci). Drugdje su opet posve izjednačeni s ostalim vojnicima.[7]

Bez sumnje je redovna vojna služba ona, u kojoj klerici kao i ostali vojnici, nose i upotrebljavaju oružje. To je vojna služba u strogom smislu. Takva je služba sigurno nespojiva s kleričkim staležem i čini smetnju ređenju odnosno zavjetovanju.[8]

Bolničarsku službu, što je vrše redovnici i bogoslovi u mnogim državama, većina kanonista ubraja u vojnu službu u širem smislu. Drže, da se na nju ne odnosi kan. 121., jer da se ta ista ne protivi kleričkom staležu, što više da je s njim posve u skladu. Neki opet ne čine nikakvu razliku između službe u strogom i širem smislu. Jedna i druga služba čini, po njihovom mišljenju, jednaku smetnju.[9]

[6] S c h ä f e r P. Tim., Compendium de Religiosis, Münster i. W. 1931, n. 284, str. 477; W e r n z — V i d a l, Jus Canonicum, tom. III, Romae 1933. n. 317, str. 295; C o r o n a t a P. Mat. Conte, Compendium Iuris Canonici, vol. I, Taurini 1937, n. 1037, str. 559.

[7] Kako služe bogoslovi i redovnici vojsku u pojedinim državama izložili smo u trećem poglavlju.

[8] B o u u a e r t — S i m e n o n, I. n. 279, str. 165: »Servitium militare, a c. 121 reprobatum, intelligitur imprimis *stricte dictum, quod fit armis habitualiter utendo vel armatis imperando*«. Takova je bila vojna služba duhovnih lica u Francuskoj i u Italiji, kad su se izdavali crkveni propisi o vojsci.

[9] B o u u a e r t — S i m e n o n, ondje: »Aliae leges civiles servitium militare late dictum imponunt; clericos nempe adstringunt ad servitia praestanda, sive ut cappellani militum, sive quatenus *curae infirmorum addicti (brancardiers)*. Quae quidem servitia partim cum statu clericali plane concordant, partim ab eo non sunt prorsus aliena. Quare censemus ipsa non directe cadere, sub c. 121 reprobatione. Nihilominus Ecclesiae jura laeduntur, si a gubernio civili solo, invitis vel non auditis episcopis, imponantur.«

V e r m e e r s c h, ondje: »*Nec est servitim misericordiae corporalis quod in quibusdam regionibus in locum servitii militaris a clericis et religiosis postulatur.* Severius tamen pro Belgio respondit S. C. de Religiosis, 18. ian. 1922.«

H i l l i n g, Das Personenrecht des Codex iuris canonici, Paderborn 1924, § 27., str. 81.: »Unter dem Militärdienst ist nicht nur der ordentliche Militärdienst, sonder jeder Dienst mit der Waffe (namentlich auch im Kriege) zu verstehen. *Der Sanitätsdienst und das Amt eines Feldgeistlichen sind ausgenommen.*«

R a u s, Institutiones canonicae, Lugduni — Parisiis 1923, str. 97.: »Hoc impedimento non tenentur, qui *ad curam tantum aegrotorum destinantur*, quam-

No i u slučaju da je bolničarska služba spojiva s kleričkim staležem, po općem i sigurnom mišljenju ipak države nemaju prava da na istu sile klerike bez pristanka njihovih Ordinarija.

U pitanju o *trajanju vojne službe* kao zapreke ređenju nalazimo također velike razlike u mišljenju kanonista. Prva odredba sv. Stolice pretpostavljala je za redovnu vojnu službu, da traje barem jednu godinu. Međutim, čim je bio izdan spomenuti dekret, koji je tražio za redovnike, da budu nakon vojske barem godinu dana u običnim zavjetima, odmah je nastala sumnja: da li u svakom slučaju mora proći godina dana pa i onda, kad je redovnik služio samo tri mjeseca vojsku. Sv. Kongregacija je odgovorila, da je potrebno, da bude u tom slučaju samo tri mjeseca u običnim zavjetima, odnosno onoliko vremena, koliko je vremena proboravio u vojsci.[10] Iz ovog neki zaključuju, da je svaka vojna dužnost bez obzira na vrijeme, da li traje godinu dana ili nekoliko mjeseci, redovna vojna dužnost.[11] S druge strane vrlo uvaženi kanonisti ostaju kod prvotnog izvora, t. j. kod samog dekreta te drže, da se za redovnu vojnu službu bezuvjetno traži jedna godina aktivne službe u kadru. Vojna služba od nekoliko tjedana ili mjeseci nije nikakva smetnja i ne može se ubrajati u vojnu službu u kanonskom smislu.[12]

vis responsio data in casu particulari ab ipsa S. C. de religiosis *contraria appareat* (Nouvelle revue théol. 1922. p. 151)«.

C a p e l l o, Summa Iuris Canonici, vol. II, Romae 1934, str. 525. n. 848: »*Probabiliter non sunt impediti* (scil. ad ordinationem vi can. 987—5°) qui ex praescripto ipsius legis civilis *aegrotorum curae dumtaxat destinantur.*«

W e r n z - V i d a l (ondje) drži da je stvar sporna: »Quoad illos, quibus ad servitium militare vocatis iniunguntur servitia propria corporis sanitarii in hospitalibus, et liberi sunt ab aliis servitiis militum propriis, res est magis dubia; severius pro Belgio respondit. S. C. de Religiosis 18. jan. 1922« (U bilj. 101. veli: »Teneri putant: Bastien, Dirett. can. n. 166; Fanfani, De iure relig. n. 244.; Matth. a Coronata 1. c. aliis contradicentibus.«)

Navest ćemo i *protivna mišljenja.* F a n f a n i, De iure religiosorum, Taurini — Romae 1925, n. 244. str. 277.: »Activum servitium exigitur scilicet realiter et sub disciplina militari praestitum. Hinc dubium: Utrum servitium misericordiae corporalis (servizio di sanità) quod in quibusdam regionibus in locum servitii militaris a clericis et religiosis postulatur, habendum sit tanquam activum? Resp.: A f f i r m a t i v e; etsi huiusmodi clerici vel religiosi destinati non sint ad praeliandum, sunt tamen durante servitio *sub vera disciplina militari* et tanquam milites ab omnibus habentur«. S njim se posve slaže i S c h ä f e r (ondje): »Sed servitium misericordiae corporalis (servizio di sanità), quod in quibusdam regionibus in locum servitii militaris a Clericis et Religiosis postulatur, servitium activum est habendum.«

[10] *Resp. S. C. de Religiosis*, 24 nov. 1911. (vd. Dodatak II, n. 5.).

[11] S c h ä f e r, str. 480, bilj. 1; C o r o n a t a, I, n. 1038, str. 559.

[12] W e r n z — V i d a l, n. 317, str. 294; V e r m e e r s c h ondje; F a n f a n i, koji otvoreno zastupa, da je bolničarska služba redovna vojna služba »servitium activum« (vd. bilj. 9.) u pogledu vremena drži protivno. »Ad unum vel plures annos«: videtur igitur excludi etiam servitium, etsi primitus praestitum sed *brevius anno*, sicubi paucis hebdomadibus vel mensibus constans« (n. dj., str. 278.).

Razlika je u mišljenjima zato što prvi drže, da je jedino mjerilo sam dekret »Inter reliquas«, a druga kasnija rješenja su tek pojedinačna bez opće obvezatne snage. Drugi naprotiv drže da kasnija rješenja u biti mijenjaju prijašnje odredbe, pa i sam dekret »Inter reliquas«, u koliko se tiče vremena.

Teško je i u tom dati jedno pravilo, koje bi vrijedilo za sve slučajeve i po kojem bi se rješavale sve sumnje o toj stvari. To priznaje i sam veliki kanonista Wernz: »Non omnia dubia, quae occurrere possunt, facilem habent solutionem«.[13]

Iz ovog, što smo dosada rekli, možemo donekle stvoriti sud i o vojnoj dužnosti klerika u našoj državi. Imade auktora, po kojima bi vojna dužnost naših klerika bila redovna vojna služba u potpunom smislu. To su Schäfer i Coronata.[14] Jedino ova dvojica tvrde, da je svaka vojna služba redovna vojna služba bez obzira na vrijeme, t. j. da li traje godinu dana ili manje. Isto tako je po njima bolničarska služba u svemu »servitium militare ordinarium«.[15] Drugi međutim imaju o tom protivno mišljenje. Tu možemo navesti vrlo uvažene kanoniste kao na pr. Wernz-Vidal, Vermeersch, Cappello, Bouuaert-Simenon. Svi ovi jednodušno tvrde, da se ne može nazvati redovnom vojnom službom bolničarska služba bogoslova u vojsci. Isto tako vrijeme manje od jedne godine nije dosta, da se njihova služba nazove »servitium militare ordinarium«. U pogledu vremena s njima se slaže i Fanfani. Prema tomu dokgod vojna služba naših bogoslova traje šest mjeseci ne dolaze kod nas u obzir crkveni propisi, koje ćemo sada izložiti u pogledu vojne službe klerika. O tom će biti još govora u narednom poglavlju ove radnje.

2. Propisi crkvenog Zakonika.

1. *Nespojivost kleričkog i vojničkog staleža.* Novi crkveni Zakonik (Codex Iuris canonici a. 1917) naglašuje staro pravo kleričkog staleža: »Clerici omnes a servitio militari immunes sunt«.[16] Poradi svog staleža klerik je oslobođen od vojne dužnosti, kao nespojive s kleričkim dostojanstvom. On uživa tu povlasticu radi svog staleža i zato je se ne može odreći po svojoj volji.[17] Dogodi li se ipak da klerik sa nižim redovima svojevoljno stupi u vojsku, odmah je isključen iz kleričkog staleža.[18] Ovo se ne tiče onih, koji s dopuštenjem svog Ordinarija idu u vojsku, da se što prije riješe te dužnosti, da budu čim prije slobodni.[19] Ako bi minorista stupio u vojsku bez dopuštenja svog Ordinarija, pa makar s nakanom, da se što prije oslobodi od vojne obaveze, bio bi isključen iz kleričkog staleža.[20] Crkva brani da klerici vrše dužnosti »quae a statu clericali manifeste aliena sunt«, kao što je vojna služba. Vrlo teško bi pojedinac mogao vršiti obje dužnosti. Redovno bi to bilo na štetu Crkve, kojoj bi tim bila uzdrmana sloboda i pravo, što ga ona imade na svoje službenike.[21]

2. *Smetnja ređenju.* Po crkvenom Zakoniku (kodeksu) vojna je dužnost zapreka za ređenje: »Sunt simpliciter impediti, qui ad ordinarium militare servitium civili lege adstringuntur, antequam illud expleverint«.[22] Prilike u kojima se danas nalaze crkveni službenici tražile su, da se i vojna dužnost ubroji među zapreke za ređenje.[23] Bilo je i prije kodeksa propisa, koji su se odnosili na klerike vojnike, no ti nisu imali opću obvezu. Za neke su države bili preceptivni, za druge direktivni.[24] Danas za sve klerike vrijedi

[13] N. dj., n. 317, str. 295.
[14] Isp. bilj. 9. i 11.
Goyeneche S. (u Commentarium pro Religiosis 1935, str. 125) načelno drži, da je prava vojna služba i služba ispod jedne godine: »quae sententia theoretice mihi melior videtur«, ali ne zabacuje ni protivno mišljenje, za koje kaže: »Cum ergo lex dubia sit non videtur in praxi obligare...«
[15] U tom se slaže s njim i Fanfani (vd. bilj. 9.).
[16] Can. 121.
[17] Can. 123.

[18] To je vrlo stari propis. Na saboru u Meax-u g. 845. bilo je određeno, da se svi klerici, koji bi uzeli vojničko oružje imadu smatrati »tamquam canonum contemptores et ecclesiasticae sanctitatis profanatores, proprii gradus amissione mulctentur, quia non possunt simul Deo et saeculo militare« (c. 7, C. XXIII, q. 8.).
[19] Can. 141. — § 1, 2. Pugliese Aug. S. S., De clerico religioso militiam capessente (u Consultationes iuris canonici, vol. II, Romae 1939, str. 30).
[20] Upravo tako, kao da je sklopio brak. Can. 132. — § 2. (Le canoniste contemporain., Can. 121, Tome XLVI, Paris 1926, str. 589. i 590.
[21] Wernz — Vidal, n. 129, str. 149.
[22] Can. 987, 5.°
[23] Prije je vojna služba bila neobvezatna. Klerici je nisu morali vršiti. Stoga i Crkva nije izdavala zakona o klericima u tom obziru. Danas postoji opća vojna obaveza u većini država. Stoga se među izvore za can. 987 navodi jedino dekret sv. Kongregacije za redovnike *»Inter reliquas«* od 1. I. 1911. Dakle, vrlo kasno. Zato kanonisti prije kodeksa uopće ne ubrajaju vojnu dužnost u *impedimentum ordinationis.* Gasparri navodi da samo vojnik, dok je u vojsci, ne može biti ređen, jer mu ne dostaje sloboda, a ništa ne govori o kleriku prije vojske. (Isp. Tractatus canonicus de Sacra ordinatione, vol. I., Parisiis—Lugduni 1893, n. 541, str. 349). Isto tako drže i drugi kanonisti, da su samo oni zapriječeni da primaju redove, koji aktivno služe vojsku. (Vering, str. 415; Zitelli Zeph., Apparatus seu compendium Iuris ecclesiastici, Pars II, De rebus, Romae 1907, str. 101, 102.; Rivet, Institutiones Iuris ecclesiastici, Romae 1914, Tom. I, str. 152). Mnogi opet o tom niti ne govore, jer cijeli traktat o sakramentima prepuštaju dogmatičarima, da oni o tom raspravljaju (Belaj, Kat. crkveno pravo, Zagreb 1901; Haring, Grundzüge des kath. Kirchenrechts, 1910, Graz; Aichner, Compendium Iuris ecclesiastici, Brixinae 1915).
[24] Kad je u Italiji bio proglašen zakon, po kojem su bili i klerici dužni služiti vojsku kao i ostali građani, dala je sv. Kongregacija koncila 16. IX. 1875. upute Ordinarijima, kako se imade postupati s klericima vojnicima. Odredila je, da se svima, koji služe vojsku 3 ili 5 godina, odloži primanje viših

propis: nitko, tko je vezan vojnom službom ne smije se rediti prije nego istu svrši. To vrijedi ne samo za one, koji su uzeti u vojsku pa još nisu nastupili svoj obvezatni rok, nego i za sve, za koje postoji mogućnost, da budu pozvani u vojsku, pa makar sada još nisu na to vezani, jer su premladi ili su na stavnji bili proglašeni privremeno nesposobnima.[25] Taj se propis ne tiče onih, koji su stalno nesposobni ili su, iz bilo kojeg drugog razloga, posve oslobođeni od vojne dužnosti.[26]

3. *Smetnja za primanje u red.* Kao što je vojna dužnost smetnja da tko bude slobodno ređen, isto tako smeta, da netko bude slobodno primljen u red: »Illicite, sed valide (in novitiatum) admittuntur — ad sacerdotium in religione destinati, a quo tamen removeantur irregularitate aliove canonico impedimento«.[27] Crkva želi, da na svećeničkom kandidatu (ad sacerdotium destinati) nema smetnje već prije nego isti stupi u red, da ne bi redovnički poglavari prejudicirali Sv. Stolici predmnijevajući budući oprost od smetnje za ređenje. Po mišljenju kanonista ovo zapravo i nije smetnja, ako se radi o redovniku svečanih zavjeta, koji će iste položiti prije primanja redova. Radi se naime o takvoj smetnji, koja će se sigurno ukloniti prije ređenja. Vermeerschovo je mišljenje: »Non obstant impedimenta quae sublata erunt quando ordines suscipi debebunt. Secus dicendum foret recipi non posse in religionem qui ordinarium militare servitium nondum expleverint, cum, ex c. 987, illi impediti sint: »hoc tamen menti legislatoris et usui cotidiano nimis repugnare ab omnibus videtur«.[28] S njim se slažu i ostali uvaženi kanonisti, kao na pr. Wernz-Vidal,[28a] Cappello,[29] Fanfani[30] i Schäfer.[31] Razumije se dakako, da se tu radi o smetnji, koja će se sigurno ukloniti do ređenja.[32] Kandidate se ne bi smjelo primiti u red jedino onda, kad bi se teško dobivao oprost od nepravilnosti. Posve je ispravno, da se kod nas bez ikakve poteškoće primaju mladići u red, pa makar će kasnije služiti vojsku. Njihova se naime vojna obaveza ne može nazvati u potpunom smislu vojnom dužnosti. S druge opet strane naši redovnici redovito služe vojsku već sa svečanim zavjetima, a mnogi i zaređeni. Za naše bi redovnike vojna dužnost bila smetnja po Can. 542 2°, kad bi ta dužnost bila u kanonskom smislu vojna služba.

4. *Osobe, koje uživaju klerički imunitet od vojne službe.* Crkva traži, da od svake vojne službe budu oslobođeni: a) svi *klerici*, koji su barem primili tonsuru. Dakle ne samo klerici sa višim redovima nego i sa nižim redovima od tonsure »qui divinis ministeriis per primam saltem tonsuram sunt mancipati«[33] moraju biti oslobođeni od vojne službe. Oni ne gube ove povlastice, makar bili i kažnjeni nekim crkvenim kaznama, kao na pr. da budu suspendirani od službe, nesposobni za crkvene službe, časti, nadarbine, pa bili i deponirani.[34]

b) *Redovnici* uživaju također ovu kleričku povlasticu: »Religiosi, etiam laici ac novitii fruuntur clericorum privilegiis de quibus in can. 119—123«.[35] Među redovnike se ubrajaju zavjetovani članovi: »Religiosorum nomine veniunt, qui vota nuncuparunt in aliqua religione«.[36] Tu spadaju u prvom redu svećenici, zatim redovnički klerici, koji će kasnije postati svećenici i laici. U pogledu povlastica crkveni Zakonik (kodeks) izjednačuje zavjetovanim redovnicima i novake, bili oni klerici ili laici.[37] Ovu svoju povlasticu redovnik ne gubi, ako dobije eksklaustraciju, t. j. da smije iz posebnih razloga boraviti neko vrijeme izvan samostana, bez redovničkog odijela, izuzet ispod vlasti svojih redovničkih poglavara. I u tom slučaju on uživa povlastice redovničkog i kleričkog staleža, ostaje povezan sa svojim redom, nekim svojim obvezama i pravima.[38]

---

redova, dok ne svrše vojsku (A. S. S., vol. 23. str. 40—44). Zatim je 27. XI. 1892. istu odredbu protegnula i na redovnike u Italiji. Oni ne mogu polagati svečane zavjete niti primati više redove prije nego odsluže vojsku. Nastala je sumnja, da li su gornji propisi preceptivni ili su samo direktivni. Sveti je Oficij odgovorio 31. VIII. 1904., da su te odredbe preceptivne samo za klerike u Italiji, a za druge su direktivne (A. S. S. 1904, str. 239, bilj. 1.). Isto je tako bio dekret za redovnike samo direktivan za redovnike izvan Italije. (Gasparri, str. 349.).

[25] *Pontif. Comm. Codicis* 3 jun. 1918. (vd. Dodatak, IV.).

[26] Cappello, II. n. 848, str. 525.

[27] Can. 542, 2.°

[28] N. dj., Tom. I, n. 686, str. 490.

[28a] N. nj., III, n. 258, str. 213.

[29] On drži, da se svaka privremena smetnja uklanja po svečanim zavjetima, kao što se uklanja nezakonitost (can. 984, 1°), ako se predviđa da će redovnik do ređenja položiti svečane zavjete (vol. II, n. 601, str. 184).

[30] On razlikuje: a) ne treba tražiti oprost od smetnje, ako se radi o smetnji, koja će po sebi otpasti do određenog vremena, ili ako se daje od nje oprost bez ikakvih poteškoća; b) ako se teško daje onda treba tražiti oprost prije primitka u red ili barem prije zavjetovanja (n. 180, str. 203.).

[31] Schäfer, n. 221, str. 372.

[32] Oesterle P. G. (Praelectiones iuris canonici, tom. I. Romae 1931, str. 295.) nikako se ne slaže s autorima, koji drže, da se smiju kandidati primati u red sa smetnjama, od kojih Crkva lako oprašta. Oprost je čin milosti (actus gratiae), koji može poglavar i uskratiti. Primati takve u red znači moralno siliti, da se dade oprost.

[33] Can. 108. § 1; 121.

[34] Can. 303. § 1. Vermeersch-Creussen III, n. 498, str. 254; Blat, Commentarium textus codicis iuris canonici, lib. V, Romae 1924, str. 185.

[35] Can. 614.

[36] Can. 488, 7°, 614. Blat, lib. II, Romae 1921, str. 683.

[37] Can. 614 § 1.

[38] Can. 638. Vermeersch-Creusen, n. 796, str. 588; Piontek C., O. F. M., u djelu »De Indulto exclaustrationis necnon saecularizationis, Dissert., Washingtonii D. C. 1925. piše: »Attamen non obstantibus hisce a legislatore positis exclaustrato conditionibus (scil. depositio habitus, vita extra claustra),

c) Ista prava koja imadu klerici i redovnici u pogledu vojske, imaju i *članovi družbi*, koji živu poput redovnika po odobrenim ustanovama, a da nisu vezani trima redovničkim zavjetima, niti se mogu nazvati redovnicima. »Iidem etiam laici, gaudent clericorum privilegis, de quibus in can. 119—123.«[39]

d) Iako nije posebno spomenuto u crkvenom Zakoniku (kodeksu), ovu kleričku povlasticu, po usvojenom mišljenju, uživaju i svi oni, koji se u strogom smislu *spremaju za svećeničko zvanje*, t j. svi koji se u najširem smislu mogu nazvati klericima, ako i nisu primili tonzure.[40] Ovi klerici su izuzeti od vojske radi svećeničkog zvanja na koje se spremaju, a za koje se traži visoka krepost, osobito što se tiče pobožnosti, ljubavi i čistoće. Svakomu je jasno, da se te kreposti ne mogu sticati u vojsci, nego naprotiv, da se ondje mogu vrlo lako izgubiti.[41] Stoga napose danas i ovakovi klerici imadu pravo na imunitet od vojne službe.

5. *Gubitak povlastice.* Budući da je imunitet od vojne službe staleška klerička povlastica podijeljena radi općeg dobra, to je se pojedinac ne može sam odreći. Gubi povlasticu, čim se vrati u laički stalež, ili ako bude kažnjen, da trajno ne smije nositi crkveno odijelo.[42] Ovim gubitkom kleričke povlastice pojedincu je ujedno dana sloboda, da smije vršiti službe i zvanja, koja su inače klericima zabranjena. On smije stupiti, ako hoće, i u vojsku.[43] Povlasticu dobiva natrag: ako dobije oprost od kazne da trajno ne smije nositi kleričko odijelo i ako bude ponovno primljen među klerike.[44] Redovnik, kao takav, gubi povlasticu, kad napusti red, bilo da dobije sekularizaciju[45] bilo da je otpušten iz reda.[46] U svakom slučaju on se posve odijeli od reda te ne smije nositi redovničko odijelo. Time je izgubio i povlastice, što ih je uživao kao redovnik. Može se dogoditi, da redovnik zadrži kleričke povlastice, no to je samo

ipse ius habet etiam ad hoc privilegium exemptionis (scil. a servitio militari). Ratio precipua enim est, ipsum coram Deo et Ecclesia retinere characterem personae Deo per vota religiosa consecratae. Ergo clausula iuris, aliis religiosis vindicans hoc privilegium etiam exclaustratum comprehendit« (str. 141. i 142.).

39 Can. 680.

40 Coronata I, n. 374, str. 252; Wernz-Vidal II, n. 82, str. 252.

41 Coronata I, n. 84, str. 81: »Quinimo de contrario certo certius constat vitam nempe militarem de se optime aptari vitiis potius illis virtutibus contrariis, gignendis et nutriendis, ut cotidiana experientia constat«.

42 Can. 123; 213. § 1. Klerik sa višim redovima biva povraćen u laički stalež odlukom Sv. Stolice, ako je prisilno ređen — posebnom presudom, i napokon kaznom degradacije (Can. 211, § 1, 214; 2304, § 1, 2, 2300; 2305). Klerik sa nižim redovima, osim slučajeva navedenih u kodeksu, kad ispada iz kleričkog staleža (can. 132, § 2; 136, § 3, 141), može sam svojevoljno napustiti klerički stalež, a može ga i Ordinarij otpustiti. (Can. 211, § 2).

43 Vermeersch II, n. 327, str. 272.

44 Can. 123.

45 Can. 640, § 1 1°.

46 Can. 648; 669, § 2; 670.

onda, ako iste uživa i s naslova ređenja. Tada ih i dalje uživa ne kao redovnik nego kao klerik.

6. *Kazne protiv prekršitelja povlastice.* U crkvenom Zakoniku (kodeksu) nisu posebno spomenute kazne, u koje upadaju oni, koji ne priznaju klericima ovu povlasticu te izdavaju zakone, po kojima su klerici vezani vojnom dužnošću kao i ostali građani. Na njih se mogu primijeniti kazne određene u Can. 2334, 1°: »Excommunicatione latae sententiae speciali modo Sedi Apostolicae reservata plectuntur, qui leges, mandata, vel decreta contra libertatem aut iura Ecclesiae edunt.« Bez sumnje, da svjetovni zakonodavci, koji sile klerike na vojnu dužnost, vrijeđaju prava i slobodu Crkve i njezinih službenika. Time upadaju u izopćenje na posebni način pridržano Sv. Stolici.[47]

Za pravi smisao i primjenu ovih propisa sadržanih u Kodeksu od znatne je važnosti dekret, koji je po svršetku svjetskog rata (1918) izdala Sv. Kongregacija Konzistorijalna[48] o klericima, koji su kao vojnici morali u tom ratu sudjelovali.

3. Propisi za redovnike vezane vojnom službom.[49]

Za sve redovnike, koji su protiv can. 614. i 121. vezani vojnom službom, vrijede posebni propisi u pogledu ređenja i zavjetovanja. Za njih ne važe odredbe Kodeksa, nego, prema izjavi sv. Kongregacije za redovnike od 15. VII. 1919.[50] ostaje i dalje na snazi dekret iste Kongregacije »Inter reliquas« od 1. I. 1911.[51]

I. *Novicijat i prvi zavjeti.* Novaci, nakon svršenog novicijata, ne polažu prve, obične privremene zavjete na tri godine (prema can. 574), nego do vojske »usque ad servitium militare«.[52] Ti zavjeti, prema odredbi sv. Kongregacije za redovnike od 15. VII. 1919., prestaju: a) kada redovnik, nakon što je uzet u vojsku, stupi u stalni kadar te je podvrgnut vojničkoj disciplini »eo die, quo Religiosus

47 Sipos, § 25, str. 114; Bouuaert-Simenon, T. III, Gaudae et Leodii 1934, n. 579, str. 370.

48 Decretum S. C. Consistor., 25 Octob. 1918, *De clericis e militia* redeuntibus (A. A. S. 1918, 481). Authent. declaratio decreti S. C. Consist., 21. Decembr. 1918. (A. A. S. 1919, str. 6).

49 U Jugoslaviji vrijede ti propisi samo za one redovnike, koji nemaju pravo na šestmjesečni rok. Kako je u rujnu 1940. g. bogoslovima rok vojne službe produljen na dvanaest mjeseci vrijede ovi propisi i za redovničke bogoslove u Jugoslaviji.

50 Vidi Dodatak III.

51 Vidi Dodatak I.

52 Formula zavjetovanja bila bi od prilike ovakva: »Ego Frater N. N., intendens hanc professionem facere usque ad servitium militare voveo et promitto Deo omnipotenti etc.« Ostalo će se dodati prema formuli što ju pojedini red imade. Glavno je, da je označeno vrijeme trajanja do vojske.

militiae efective adscriptus et disciplinae militari subiectus evadit«[53]; b) ako je nesposoban za vojsku, onaj dan kada je proglašen stalno nesposobnim »eo die, quo inhabilis ad militiam absolute et in perpetuum declaratur«. Prema tomu, vrijeme običnih zavjeta nije određeno. Može trajati jednu godinu, a može i preko tri godine.[54] Zavjeti mu dakle prestaju onim časom, kad je stupio u vojsku, a ne na dan stavnje, kada je proglašen sposobnim. Isto tako prestaju zavjeti, čim je proglašen stalno (ne privremeno) nesposobnim. Tada se može vratiti u svijet, makar da je bio u zavjetima tek godinu dana. Želi li ostati u redu, mora obnoviti obične zavjete na toliko vremena, koliko mu je potrebno, da se ispuni trogodište što se traži, da ga redovnik proboravi u običnim zavjetima. Ako je prošlo tri godine, može, bez ikakve poteškoće, odmah polagati svečane zavjete.[55]

U onim kongregacijama i redovničkim ustanovama, u kojima redovnici, prema svojim propisima, polažu godišnje zavjete, ne moraju novaci polagati prve zavjete »usque ad servitium militare«. Oni polažu, kao obično, svoje godišnje zavjete bez obzira na vojsku. Njihovi zavjeti prestaju čim stupe u vojsku, makar nije prošla niti potpuna godina dana iza prvog zavjetovanja. Ako je koji ovakav redovnik proglašen stalno nesposobnim, njegovi zavjeti ne prestaju onaj dan, kad je proglašen stalno nesposobnim, nego dok mu ne isteče cijela godina na koju se zavjetovao.[56]

II. *Za vrijeme vojne službe.* Redovnik za vrijeme vojne službe nema nikakvih zavjeta. Slobodno mu je da izađe iz reda upravo onako, kao što bi mu bilo slobodno, da mu je istekao rok zavjeta. Jedino se traži, da o tom pismeno obavijesti svog poglavara ili, da usmeno izjavi pred dva svjedoka, da izlazi iz reda. Njegova se pismena ili usmena izjava mora čuvati u redovničkom arhivu. Jednako tako imade pravo i redovnički poglavar da za vrijeme vojne službe, dok ne postoji obveza zavjeta, otpusti redovnika iz važnih i opravdanih razloga.[57] Tu vlast imade onaj poglavar, koji, po redovničkim propisima, može dopustiti polaganje zavjeta. Nije potrebno, da to čini vrhovni poglavar (general) već je za to dosta

[53] Vd. Dodatak III, n. 1. — »Effectiva ascriptio militiae« je vojni pregled (stavnja), na kojem se pojedinac pred posebnom komisijom proglasuje sposobnim za vojsku. »Effectiva subiectio militari disciplinae« biva nakon toga, kad on stupi u kadar »quando incipit stipendia mereri« (Wernz-Vidal III, 316, str. 292).

[54] Tko je stupio u red kao sposoban za vojsku, prije će nastupiti od onoga, koji još nije bio niti na stavnji, jer je premlad (sa 16—20 god.), ili je bio privremeno nesposoban, pa mu se radi nesposobnosti odgađa nastup kadrovske službe.

[55] Schäfer, 284, str. 476.

[56] *S. Congr. de Rel.*, 3 nov. 1919. (A. A. S. XII, 1920., str. 73).

[57] *S. Congr. de Rel.* 15 jul. 1919. (Vd. Dodatak III, n. 2).

provincijal.[58] Za vrijeme vojne službe redovnikov je pravni položaj jednak onomu, što ga imadu novaci. On je redovnik bez zavjeta, pod vlašću poglavara, koji su dužni brinuti se za nj.[59] Makar nema zavjeta, on nije prekinuo vezu sa svojim redom. I dalje ostaje član svoga reda te mu se vrijeme vojne službe uračunava za aktivno i pasivno pravo glasa, ako se tomu ne protive redovničke Ustanove.[60]

Dekret »Inter reliquas« posebno potsjeća na neke dužnosti, što ih imadu redovnici, koji služe vojsku, kao i na dužnosti, koje imadu njihovi poglavari prema njima. Prije svega moraju redovnici-vojnici paziti, da ne izgube sveto zvanje. Moraju se kloniti sumnjivih mjesta, sastanaka, kazališta, priredaba, novina, ukratko svega, što bi ih moglo dovesti do grijeha. Neka što više idu u crkvu i na sv. sakramente (t. 3). Ako se u mjestima nalazi samostan njihova reda, poglavari tog samostana dužni su bdjeti nad njima. Nema li ondje redovničke kuće, preporuča se, da se druže s kojim svećenikom, koji će kasnije dati o njima izvještaj redovničkom poglavaru. Neka se dopisuju sa svojim poglavarom, da ovaj bude upućen u cijeli njihov život (t. 4). Nakon vojske poglavari će ispitati, kakav je bio život mladića za vrijeme vojne službe. O tome će ih obavijestiti prije spomenuti svećenik, s kojim su imali vezu (t. 5). Dogodi li se, da pogriješe protiv ovih odredbi, mogu ih poglavari otpustiti iz reda (t. 8).

III. *Polaganje svečanih ili vječnih zavjeta.* U redovima, u kojima se polažu svečani zavjeti, ne mogu se mladići, koji nisu stalno izuzeti od vojne službe, pripustiti svetim redovima ili k svečanim zavjetima, dok ne odsluže vojsku.[61] Čim svrše vojsku, moraju se izravno — recto tramite — povratiti u svoju redovničku zajednicu. Ondje će, ako nema nikakvih smetnja, obnoviti privremene zavjete.[62] Ti zavjeti moraju trajati: a) barem toliko vremena, koliko je bio u vojsci, ako je služio manje od godinu dana; b) trajat će samo godinu dana, ako je služio u vojsci više od godinu dana;[63]

[58] Budući da redovnik-vojnik nema zavjeta, nije potrebno da ga otpušta general reda, nego to može učiniti i njegov viši poglavar (provincijal), koji mu dopušta da položi zavjete. U tom je razlika između dekreta *»Inter reliquas«* i izjave sv. Kongregacije iz g. 1919. Po dekretu je to mogao samo general reda, a sada može i provincijal (Palombo P. Jos., De demissione religiosorum, Taurini-Romae 1931, str. 198).

[59] Vermeersch - Creusen, Epitome I, 730, str. 529; Wernz-Vidal, Jus canonicum, III, 316, str. 293.

[60] Can. 578, 3°. Schäfer, 284, str. 475.

[61] *»Inter reliquas«* t. 1. Ti zavjeti ne vrijede niti u slučaju da ih netko položi in bona fide, misleći da je izuzet od vojske, a de facto nije (S. Congr. de Rel. 24. nov. 1911. Vd. Dodatak II, n. 3.).

[62] *»Inter reliquas*, n. 6.

[63] *»Inter reliquas«* n. 1.; S. Congr. de Rel. 24. nov. 1911. (Vd. Dodatak II, n. 5). Na pr. ako je netko služio vojsku devet mjeseci, iza vojske će obnoviti zavjete na 9 mjeseci, ako je služio vojsku 18 mjeseci, ne mora obnoviti zavjete na 18 mjeseci, nego samo na godinu dana. Razumije se, da u oba slučaja moraju biti potpune tri godine običnih zavjeta, uključivši vrijeme prije vojske.

c) ako vrijeme, provedeno u privremenim zavjetima prije vojske, i vrijeme, na koje će obnoviti zavjete, ne dostaje za trogodište, što se traži, da ga svaki redovnik provede u privremenim zavjetima, tada ih mora produljiti na toliko, koliko je potrebno da budu potpune tri godine običnih zavjeta.[64] Za valjanost se svečanih zavjeta traži, da svaki ranije bude tri godine u privremenim zavjetima.[65] Isto se tako traži za valjanost, da bude onoliko u tim zavjetima, koliko je bio u vojsci.[66] Vrijeme provedeno u običnim zavjetima prije vojske uračunava se u trogodište s onim vremenom, što će ga redovnik provesti u tima zavjetima iza vojske.[67] Razmak, za vrijeme vojske, ništa ne smeta. Tek kad je isteklo vrijeme zavjeta, koji su obnovljeni iza vojske, može redovnik polagati vječne, odnosno svečane zavjete.

Iznimku od ovih propisa učinila je sv. Stolica za one redovnike, koji žele ići u misije. Iako su vezani vojnom službom, ipak im se dopušta da prije vojske polože svečane, odnosno vječne zavjete. Zavjete mogu položiti i primati svete redove u zadnjem tečaju bogoslovije. Prije zavjetovanja moraju položiti prisegu, da će poći u misije i da će ondje ostati tako dugo, dok ne budu, po građanskim zakonima, posve izuzeti od vojne službe.[68] Crkva nikako ne želi, da svečano zavjetovani redovnik bude vojnik. Treba da bude isključena i sama mogućnost za to.[69]

Ovi propisi vežu i one crkvene zajednice, u kojima članovi nemaju niti jednostavnih niti svečanih zavjeta nego jednostavna obećanja, kojima su vezani njihovi članovi.[70]

4. Primjenjivanje crkvenih propisa.

Malo se koji crkveni propisi mogu tako teško primjenjivati na sve države kao propisi o vojnoj dužnosti. Svaka država imade u tom pogledu nešto posebno, po čemu se razlikuje od druge države, bilo što se tiče načina, bilo opet što se tiče trajanja vojne službe.

[64] Na pr. ako je netko pozvan u vojsku već nakon pola godine iza novicijata, nakon vojske obnovit će zavjete na dvije i pol godine, pa makar je bio u vojsci samo devet mjeseci. Nedostaje mu vrijeme potrebno za svečane zavjete.

[65] Can. 574.

[66] *S. Congr. de Rel.* 24 nov. 1911. (Vd. Dodatak II, n. 5).

[67] Vermeersch-Creusen, n. mj.; Fanfani 244, str., 281.

[68] *S. Congr. de Rel.* 24 nov. 1911. (Vd. Dodatak II, n. 6).

[69] God. 1924. bilo je dopušteno klericima u Italiji da odlože nastup vojne službe. Kad su bili zaređeni, bili su ujedno i oprošteni od vojske. Vermeersch (Periodica 1928, str. 148—150) se slaže sa D'Ambrosiom (Apollinaris I, 1928, str. 72—73), da je potrebno za klerike u Italiji ne samo da im se odgodi vojna služba, nego da budu posve sigurno od nje izuzeti. Mora na neki način biti apsolutna sigurnost, a ne samo moralna. Odlaganje vojne službe još nije izuzimanje od nje.

[70] *»Inter reliquas«* t. 9.

Stoga se ni crkveni propisi ne mogu jednako primjenjivati na sve klerike po cijelom svijetu. Kao što nisu svi vezani jednakim državnim zakonima, tako ne mogu biti na isti način vezani ni crkvenim propisima. U praksi je bezuvjetno potrebno osvrnuti se i na državne zakone. To naglasuje i Cappello: »In praxi, uniuscuiusque nationis leges inspiciendae sunt, ut inde appareat quinam ratione servitii militaris impediti (scil. ad ordinationem) dicendi sint«.[71]

Kako i koliko obvezuju crkveni propisi o vojsci, bit će, dakle, mjerodavni, uz crkvene i državni zakoni.

[71] Summa Juris Canonici, II, 848, str. 525.

V.

Klerici i vojna služba u Jugoslaviji.

U Kraljevini Jugoslaviji našli su se klerici i redovnici u posve novom položaju u pogledu vojne službe. Državni su zakoni bivše Austro-Ugarske monarhije pogodovali u tom pogledu duhovnom staležu, dok su zakoni predratne Srbije tražili od bogoslova, da služe vojni rok od dvanaest mjeseci. U Jugoslaviji se njihov položaj posve promijenio. Katolički su i pravoslavni bogoslovi dužni da služe vojni rok od šest mjeseci, i to kao bolničari. Taj je propis bio unesen u prvi Zakon o ustrojstvu vojske i mornarice g. 1923. i ostao, uz male promjene, obvezatan do danas. Time je nastala za katoličke bogoslove u Jugoslaviji nova poteškoća. Trebalo je dovesti u sklad vojne i crkvene zakone. Nastala je različita praksa. Jedni su držali, da crkveni propisi, ukoliko se odnose na vojnu službu klerika, u svemu vrijede i kod nas. Drugi su opet mislili, da se crkveni propisi ne odnose na naše bogoslove-vojnike i da ovi mogu bez ikakvih poteškoća primati svete redove.

U ovom ćemo se poglavlju posebno osvrnuti na vojnu dužnost kod nas kako je bila od početka ove države do danas. Posebnu ćemo pažnju skrenuti na pitanje, da li se crkveni propisi odnose i na naše prilike.

1. Uvođenje vojne službe za bogoslove.[1]

Po vojnom zakonu bivše kraljevine Srbije pravoslavni su bogoslovi bili izjednačeni s ostalim đacima. Imali su pravo na skraćeni rok od dvanaest mjeseci.[2] Za katoličke bogoslove (u kraljevini

[1] Punim pravom možemo reći, da je današnja vojna služba katoličkih duhovnika u Jugoslaviji *»uvedena«*. Po bivšem austrijskom zakonu nisu bili na nju vezani. U širem smislu *»uvedena«* je i za pravoslavne bogoslove, ako se uzme u obzir rok i način službe.

[2] Zakon o ustr. vojske iz g. 1904., čl. 8.: »Služba u kadru skraćuje se: b) na dvanaest mjeseci: 1. za đake i svršene đake: univerziteta, velike škole, gimnazije, realke, *bogoslovije*, učiteljske škole, trgovačke akademije, više trgovačke škole, beogradske trgovačke omladine, državne poljoprivredne i zanatlijske škole i njima ravnog ranga škola na strani«. Time su bili pravoslavni bogoslovi izjednačeni ostalim đacima pa i zanatlijama.

Srbiji) nije bilo ništa posebno određeno u zakonima. No ipak se u konkordatu iz g. 1914. naglašuje, da su svećenici i klerici oslobođeni od javnih služba, koje se protive njihovu staležu.[3]

Od god. 1918., t. j. od početka današnje države, postoji kod nas opća vojna dužnost za sve građane. Ispočetka je bilo nejasno, kako će biti s vojnom službom katoličkih svećenika i bogoslova. Činilo se, da će ovi ostati slobodni od vojne dužnosti kao u bivšoj Austro-Ugarskoj monarhiji.[4] Međutim izdavale su se odredbe, koje su vezale i bogoslove na vojnu dužnost.[5] To je doduše bilo u dosta povoljnom obliku. Svećenici su mogli služiti u svom odijelu, i to na dva maha po tri mjeseca preko školskih praznika. Za bogoslove kao đake nije u ovo vrijeme bilo nikakvih poteškoća, jer im se odložio nastup kadrovske službe do svršetka školovanja. Tada su već bili zaređeni, pa su se i na njih primjenjivale odredbe kao i na svećenike. Sa crkvene je strane sve učinjeno, da se i kod nas sačuva

[3] Čl. 19.: »Sveštenici i klerici ne će biti obavezni da vrše javne službe protivne svešteničkom pozivu u životu«, Dr. T., str. 42.

[4] God. 1919 bio je pozvan na stavnju I. M., župnik u V. Nadbiskupski je duhovni stol u Zagrebu zamolio (br. 8888. od 16. VIII. 1919.) Vojni vikarijat, koji je još tada bio u Zagrebu, da izloži, kakve odredbe vrijede za svećenike i svećeničke kandidate u pogledu vojne dužnosti. Pogotovu je to tražio kao hitno, kad su bila pozvana i dva mladomisnika. Vojni vikar je o tom osobno govorio s ministrom vojske za vrijeme njegova boravka u Zagrebu. Ministar je izjavio, da će se skoro iznijeti uredba o jedinstvenom ustrojstvu vojske SHS i da će u tom ustrojstvu vrijediti glede svećenika one ustanove, koje su vrijedile u bivšoj Austro-Ugarskoj monarhiji, a današnji pozivi svećenika na stavnju osnivaju se na zabludi! (Urudžbeni zapisnik vojnog vikarijata u Zagrebu, br. 536 od 26. VIII. 1919., a odgovor 4. IX.). Dne 25. IX. 1919. (br. 557) Vojni vikar javlja nadbiskupskom duhovnom stolu u Zagrebu naređenje Ministarstva vojske i mornarice F. Đ. O. Br. 70969 (Sl. Voj. List, br. 32), po kojem svećenici nisu dužni vršiti vojničke dužnosti (Urudžbeni zapisnik vojnog vikarijata br. 557 od 25. IX. 1919.).

Po naređenju Ministarstva vojske i mornarice F. Đ. O. Br. 79833 od 15. X. 1919. (Sl. Voj. List od 29. X. 1919.; Kat. List 1919., str. 538.) zabranjuje se, da se duhovna lica i kandidati za duhovna lica do daljeg naređenja pozivaju na službu u vojsci.

[5] Naređenje Ministra vojske i mornarice od 14. lipnja 1923. F. Đ. Br. 23. 166: *»Naređujem:* 1. da se bogoslovi katoličke veroispovesti, koji su već primili sveštenički čin, upućuju na odsluženje roka po bolnicama u svome odelu u smislu čl. 65. pravila o regrutovanju tač. 7. stav poslednji, svake godine na *po tri meseca* za vreme velikog škol. odmora, kako je to regulisano naređenjem F. Đ. 29098 od 14. juna prošle godine. (Sl. Voj. List 1922, str. 122. Vd. također Katolički List 1923., str. 638). — Ovako isto postupiće se i sa sveštenicima ostalih veroispovesti koji svoj kadrovski rok još nisu odslužili. 2. Đaci bogoslovi (koji nisu primili sveštenički čin), koji su već regrutovani za bolničare, tamo će se i uputiti na odsluženje roka. Ali pri tome regrutovanju treba imati na umu, da se za bolničare mogu regrutovati samo oni bogoslovi, koji će primiti sveštenički čin, a ne i oni, koji svrše bogosloviju pa po tom odu u učitelje ili se prime druge službe«. (Sl. Voj. List od 22. VI. 1923, str. 1222).

klerička povlastica oslobađanja od vojne službe. No to nije uspjelo.[6] Definitivno je to pitanje riješeno u prvom[7] Zakonu o ustrojstvu vojske i mornarice od 9. kolovoza 1923. g. Po ovom zakonu »bogoslovi, koji će se primiti sveštenićke službe, služe šest meseci kao bolničari. Ako za četiri godine ne stupe u sveštenićki čin, dužni su doslužiti do punoga roka«.[8] Taj je zakon ostao u svojoj biti nepromijenjen do danas. Bilo je sporno samo vrijeme nastupa[9] i odijelo,[10] barem s praktične strane.

[6] Nadbiskupski duhovni stol u Zagrebu upravio je Ministarstvu vojske slijedeći dopis (br. 5841): »Naređenjem visokog tog ministarstva od 8. augusta 1922 F. Đ. br. 38054 oslobođeni su od uputa na kadrovsku službu »sveštenici, kaluđeri i duhovna lica uopšte« sviju priznatih veroispovijesti. Pošto su unatoč tome u zadnje vrijeme nekoji svećenici dobili pozive od nadležne svoje pukovske komande na nastup aktivne vojne službe, časti se ovaj nadbiskupski duhovni stol zamoliti to visoko ministarstvo, da izvoli podređene vojne vlasti upozoriti na gornje naređenje«. Zagreb 20. srpnja 1923. — Ministarstvo je vojske i mornarice odgovorilo na to 6. kolovoza 1923. F. Đ. br. 31488: »U odgovoru na prednji Vaš akt, čast mi je da Vas izvestim, da je nemoguće osloboditi sveštenike i duhovna lica katoličke veroispovesti od služenja kadrovskoga roka u vojsci, zbog toga, što su oni i po ustavu i po sada izglasanom Zakonu o Ustrojstvu Vojske kao i po čl. 65. Pravila o rekrutovanju dužni da odsluže svoj rok od 6 meseci pri vojnim bolnicama, jer inače ne bi imali prava na sveštenički čin odnosno na vršenje sveštenićkih dužnosti, ako to ne učine. U ovom smislu odgovoreno je delegatu Episkopata Gospodinu Biskupu Đakovačkom Dru. Ant. Akšamoviću pod F. Đ. Br. 26.203 od 5. pr. meseca kao i Gospodinu Biskupu Jegliću pod F. Đ. Br. 31.355 od 5. ovog meseca. — Napominjem da su svi bogoslovi i *sveštenici rođeni 1897. god. i stariji* oslobođeni službe u kadru naređenjem F. Đ. Br. 12.169 od 22 marta prošle godine (Sl. Voj. List 1923, str. 507) zbog toga što ih je bila prešla kadrovska obaveza bez njihove krivnje. Međutim rođeni 1898. godine (koji ove godine navršavaju 25 godina starosti) i mlađi dužni su da odsluže svoj kadrovski rok od 6 meseci« (Akt se nalazi u nadb. arhivu u Zagrebu, g. 1923).

[7] Čl. 345: »Ovaj Zakon stupa u život od dana kad ga Kralj potpiše, a obaveznu snagu dobija kad se obnaroduje u »Službenim novinama« od kojeg dana prestaje važiti Zakon o ustrojstvu vojske od 1904 godine, kao i sve odredbe ostalih zakona i uredaba, koje bi bile u suprotnosti sa odredbama ovoga Zakona« (Sl. Nov. br. 203-X od 6. IX. 1923.).

[8] Čl. 49.

[9] U zakonu nije bilo određeno, kad će bogoslovi nastupiti svoju vojnu dužnost. Glavno je bilo, da su bogoslovi. Bogoslov je u kadar mogao doći već poslije I. tečaja. Redovito se išlo poslije II. ili III. tečaja. Time se sačuvala školska godina i udovoljilo vojnoj dužnosti.

[10] U mnogim su komandama služili bogoslovi u svom odijelu. Pisac je sam još g. 1928/29. služio vojsku u potpunom redovničkom odijelu u Osijeku. Dakako da je prema tomu bio uređen sav ostali način života u vojsci. Glavna je dužnost bila kancelarija u stalno vrijeme, potpuna sloboda u vršenju vjerskih čina. Svakomu će biti jasno, da se ovakva vojska ne može smatrati kao »servitium ordinarium« nego »servitium extraordinarium«. Ministar vojske i mornarice izdao je objašnjenje (Đ. Br. 16234 od 11. IV. 1929. g.) »da đaci bogoslovi, koji postanu đakoni ili sveštenici pre stupanja u kadar, imaju da služe u bolnicama u sveštenićkom odelu shodno čl. 65. pravila o regrutovanju«. Tako glasi dopis Komandanta IV. armijske oblasti Đ. Br. 738 od 16. IV. 1929. upravljen vojnom svećeniku u armijskom štabu.

Zakon je glede služenja u vojsci počeo važiti od 1. siječnja 1924.[11] To je osobito vrijedilo za đake i bogoslove.[12] S godinom 1924. počinje služenje bogoslova u jugoslavenskoj vojsci. Do te godine bogoslovi nisu služili, jer su imali pravo na odgodu nastupa do svršetka nauka. Prvi koji su služili bili su svećenici zaređeni g. 1923. Oni su samo položili prisegu u svom kadru, a iza toga su bili pušteni na odsustvo do konca svog roka. Zapravo oni nisu služili vojsku nego su samo položili prisegu. Koji su bili zaređeni g. 1924. morali su odslužiti svoj potpuni rok od šest mjeseci kao bolničari.[13] U pogledu dobi bili su oslobođeni od vojne službe svi bogoslovi i svećenici rođeni 1897., i stariji. Svi mlađi bili su vezani vojnom službom.[14]

Zakon o ustrojstvu vojske i mornarice od 6. rujna 1929. god., koji je u svemu zamijenio zakon iz g. 1923.[15] određuje, da bogoslovi moraju potpuno svršiti nauke, da bi mogli nastupiti skraćeni rok od 6 mjeseci kao bolničari.[16]

[11] Za redovnike bogoslove važna je ova godina u pogledu zavjeta. Prava obveza na vojnu službu mogla bi doći u obzir tek s tom godinom. Kad bi naša vojska bila »servitium militare ordinarium«, na koju se odnose crkveni propisi glede zavjeta, bila bi g. 1924. početak vojne službe.

[12] Čl. 331: »Obaveza služenja u vojsci i mornarici po odredbama ovog Zakona počet će od 1. januara 1924. godine, a do toga dana važit će obaveza po dosadašnjem Zakonu o Ustrojstvu vojske« (t. j. Zakon od god. 1904).

»Za rekrute upućene u kadar u 1923. god. važe odredbe dosadašnjeg Zakona izuzev đake, za koje važe odredbe novog zakona, bez obzira da li su stupili ove godine ili služili prošle godine samo tri meseca, pa sada nastavljaju služenje u kadru«.

[13] Ministar vojske i mornarice izdao je naređenje Đ. br. 28401 od 19. VII. 1924. da se pozovu u kadar: »1) Sveštenici koji su rukopoloženi za sveštenike *do kraja 1923.* godine, a nisu ispunili voinu obavezu, upute se u kadar s tim, da tamo polože zakletvu, pa se onda puštaju na privremeni otpust do otsluženja svog kadrovskog roka. 2) Sveštenici koji su rukopoloženi za sveštenike tek 1924. a nisu ispunili obavezu služenja, upute se u kadar s time, da faktično odsluže šest meseci; rok u smislu čl. 49 t. 1 stav. 1. Zakon o ustrojstvu vojske i mornarice. 3) Pozvani imadu da ponesu sobom dokaz, kada su rukopoloženi za sveštenike«. To je odgovor na dopis Komande savske div. oblasti br. 5716 od 30. VII. 1924. god. saopćen crkvenim poglavarima.

[14] Vd. bilj. 6.

[15] Čl. 358: »Ovaj Zakon stupa u život od dana kada ga Kralj potpiše, a obaveznu snagu dobija kada se obnaroduje u »Službenim novinama« a od koga dana prestaje važiti Zakon o Ustrojstvu Vojske i Mornarice F. Đ. br. 33150 od 9. augusta 1923 godine, kao i sve odredbe ostalih zakona i uredaba koje bi bile u suprotnosti sa odredbom ovoga zakona«.

[16] Čl. 49: »Bogoslovi sa svršenim fakultetom odnosno bogoslovijom ili kojom verskom školom priznatih veroispovesti a ravnom bogosloviji, koji će se kasnije primiti sveštenićke službe, služe šest meseci u bolničarima«.

2. Najnovije odredbe Zakona o ustrojstvu vojske i mornarice.[17]

Danas za svu vojsku i mornaricu vrijedi Zakon o ustrojstvu Vojske i Mornarice od 6 septembra 1929 godine sa izmenama i dopunama od 30 septembra 1931 god. (Sl. Nov. br. 252. LXXVIII od 28. X. 1931, str. 1509). Po tom se zakonu ukidaju sve odredbe ostalih zakona, ako bi bile u suprotnosti s njima.[18] Što se tiče služenja bogoslova i redovnika, nije bilo većih promjena kod odredaba zakona iz g. 1929. Iznijet ćemo cijelo stanje kakovo je danas, t. j. do Uredbe od 23. VIII. 1940.[19]

1. Vojna služba je opća.

Na vojnu su službu obavezani svi državljani Kraljevine Jugoslavije bez izuzetka. To je njihova dužnost i pravo. Svaki koji je sposoban[20] za vojnu službu, služi sam lično. Ne može se zamijeniti drugim licem niti otkupiti. Izuzeti su od vojne službe: 1) nesposobni, 2) osuđeni na gubitak časnih prava, samo dok traje kazna i 3) osuđeni na gubitak vojničke časti. Svi ovi, dok ne služe vojsku, dužni su plaćati poseban porez t. zv. vojnicu.[21] Svako je dužan lično brinuti se kako će udovoljiti ovoj svojoj dužnosti.[22]

[17] Prema novoj Uredbi o izmjenama i dopunama u Zakonu o ustrojstvu vojske i mornarice od 23. kolovoza 1940. izmijenjen je za bogoslove rok službe u kadru, tako, da u buduće služe dvanaest mjeseci, a ne šest, kako je bilo do sada. Povod za tu promjenu su dale sigurno današnje nesređene prilike u svijetu. U našem izlaganju držat ćemo se propisa vojnog zakona iz g. 1931.

[18] Završno naređenje toga Zakona Čl. 401 određuje: »Ovaj zakon stupa u život i dobija obaveznu snagu kad bude obnarodovan u »Službenim novinama« od kojega dana prestaju važiti... sve odredbe ostalih zakona koje su u suprotnosti sa odredbama ovoga zakona«.

[19] O vojnoj je dužnosti duhovnih lica pisao kod nas dr. Ruspini, sveuč. profesor u Zagrebu. Čim je bio izdan prvi vojni zakon za kraljevinu SHS. napisao je u Kat. Listu 1923., str. 638. »Vojna dužnost duhovnika«. Kad je izašao drugi zakon g. 1929. napisao je: »Vojna služba duhovnika i redovnika u stalnom kadru«, Kat. List 1929., str. 573. U oba članka iznio je glavne propise zakona usporedivši ih se crkvenim propisima.

Dr. V. J. (Vitomir Jeličić) napisao je u Franjevačkom Vjesniku. Sarajevo 1928., str. 369. »Pravni učinci obveze vojne dužnosti na redovničke zavjete«.

[20] Ministarstvo vojske i Mornarice izdalo je poseban pravilnik za ocjenjivanje sposobnosti: »Uredba o oceni sposobnosti za vojnu službu i uputstvo za njenu primenu« — Đ. Br. 18840 od 30. VIII. 1938. god. (Sl. Voj. List br. 26/38); sa izmenama Đ. Br. 23699 od 20. X. 1939. god. (Sl. Voj. List br. 36 od 1939). I Đ. Br. 31682 od 12. XII. 1939. g. (Sl. Voj. List br. 47 od 1939).

[21] »*Vojnica* je novčana obaveza za sve naše državljane, koji lično ne služe u vojsci i mornarici, a nije im služba u vojsci i mornarici odložena po odredbama ovog (t. j. vojnog) Zakona (čl. 227). Iz ovog je posve jasno, da su bogoslovi, kojima je odgođena vojna služba do svršetka nauka, oslobođeni od plaćanja vojnice. Pogrešno je, kad se to od nekih tražilo. Vojnicu su dužni plaćati samo: 1) stalno i privremeno nesposobni; 2) zadruge, imanja, radnje ili prihodi onih lica, koja na bilo koji način izbegnu služenju svog kadrovskog roka; 3) zadruge, imanja, radnje ili prihodi onih lica, koje ne mogu lično služiti u vojsci, jer izdržavaju sudsku osudu ili ne uživaju građansku čast. Vojnica se plaća od

To isto vrijedi i za one, koji žele istupiti iz jugoslavenskog državljanstva. Ne mogu dobiti otpust prije nego udovolje vojnoj dužnosti, t. j. odsluže propisani kadrovski rok, osim po odluci Ministarskog savjeta, što može biti samo u mirno doba.[23] Slično je s onima, koji su postali jugoslavenski državljani. Oni moraju služiti propisani rok, osim ako su navršili dvadeset petu godinu života ili su u državi, iz koje su došli, udovoljili vojnoj dužnosti.[24]

Iz rečenog se razabire, da su na vojnu službu vezani i redovnici, bogoslovi, pa i svećenici. Nitko nije izuzet, bez obzira na stalež i njegove propise, osim ako ga izuzima sam vojni zakon.[25] U redovnim prilikama, t. j. za vrijeme mira, vrlo je malo osoba oslobođeno od vojne službe. Prema Uredbi iz g. 1924. bili su oslobođeni u mirno doba samo: najviše osobe u ministarstvu, na dvoru, kod Glavne kontrole, u kasacionim i apelacionim sudovima kao i svi organi finansijske kontrole.[26] Mnogo je više osoba bilo izuzeto od vojne službe u slučaja rata. U ministarstvu vjera[27] u slučaju rata

navršene dvadesete do navršene pedesete godine (čl. 228). Ministarstvo vojske i mornarice izdalo je posebno Pravilo za naplatu vojnice, Đ. Br. 31875/27. (F a r k a š A. S l a v k o, Zakon o Ustrojstvu Vojske i Mornarice, Beograd 1934, Prilog VII., str. 697).

[22] Čl. 7: »Obaveza služenja u vojnoj sili opšta je i *svaki državljanin* Kraljevine ima pravo i dužnost, da u njoj služi. Državljani sposobni za službu služe lično i ne mogu se zamenjivati drugim licima, niti se mogu od obaveze otkupiti. Državljani nesposobni za ličnu službu, podležu plaćanju vojnice po odredbama ovog zakona. — Lice osuđeno na gubitak časnih prava ne može služiti u narodnoj vojnoj sili za sve vreme trajanja ove kazne, ali podleži plaćanju vojnice po odredbama ovog zakona, a u mobilnom i ratnom stanju upotrebljava se za naročite radove. — Lice koje povrati časna prava podleži obavezi služenja po odredbama ovog zakona. — Ne mogu služiti u narodnoj vojnoj sili ni lica osuđena na gubitak vojničke časti. Svako lice uopšte, koje podleži obavezi služenja u stalnom kadru, dužno je da se i lično stara o ispunjenju ove svoje obaveze.«

[23] Čl. 8.: »Istup iz državljanstva Kraljevine može biti samo redovnom stanju. Nijedno lice, sposobno za službu, načelno ne može dobiti otpust iz državljanstva pre otsluženja roka u stalnom kadru, izuzev po odluci Ministarskog saveta«.

[24] Čl. 44.: »Ona lica, koja su postala ili postanu državljani Kraljevine Jugoslavije, a nisu navršila 25 godina, obavezna su odslužiti propisani rok u stalnom kadru, ako su za službu sposobna i ako nisu u državi, iz koje su došla, odslužila rok u stalnom kadru; inače se upisuju u operativnu, odnosnu rezervnu vojsku, prema godinama starosti.«

[25] Nazarenci, po propisima svoje vjere, ne smiju nositi oružje ili služiti u vojsci. Radi toga se kažnjavaju robijom i gubitkom časnih prava. Oni prema tome ne mogu služiti vojsku po čl. 7. (bilj. 22), jer su izgubili vojničku čast. Ako im kazna svršava prije nego svrši rok do kojeg su vezani rekrutacijom, pozivaju se ponovno u vojsku. (Sl. Voj. List 1930, str. 2380, Đ. Br. 25025. Objašnjenje Ministarstva Vojske i Mornarice).

[26] Čl. 1. Uredbe.

[27] God. 1924. kada je izdana Uredba, bilo je posebno ministarstvo vjera samo za vjerske poslove. Danas je to ministarstvo pripojeno Ministarstvu pravde kao »versko odelenje«.

nisu bili vezani vojnom dužnosti: 1) svi načelnici, 4 referenta i 1 glavni arhivar; 2) predsjednici duhovnih sudova; 3) *svi aktivni svećenici i redovnici*, osim onih koji su upotrijebljeni za vojne svećenike.[28] U najnovijoj Uredbi iz g. 1937.[29] nema govora o klericima u slučaju rata. Svi bez razlike: redovnici, klerici i svećenici vezani su, kao i ostali građani, vojnom dužnosti. Na molbu Katoličkog episkopata predložio je Katolički odsjek Ministarstva pravde, da se dopuni Uredba iz g. 1937., tako da budu oslobođeni od vojne dužnosti, u slučaju rata, kao neophodno potrebna »sva sveštena i monaška lica katoličke Crkve, sem onih lica, koja budu provиđenim putem proizvedena za vojne sveštenike«.[30] Na ovo nije došao nikakav odgovor. U vojsku su bili pozivani samo oni svećenici, koji su bili proizvedeni u vojne svećenike.

Služba u kadru počinje redovito u onoj kalendarskoj godini, u kojoj regrut navršuje 21. god. života. Traje osamnaest mjeseci za sve redove (vrste) i struke. U Mornarici i uzduhoplovstvu traje rok služenja dvije godine. Sokoli Kraljevine Jugoslavije služe tri mjeseca manje od određenoga roka. Ministar vojske i mornarice određuje dan stupanja u kadar. To može prema potrebi biti i sa 20. godinom kao i poslije 21. do navršene 25. godine života. Rok službe u stalnom kadru računa se od dana, kada regrut stupi u komandu stalnog kadra.[31]

2. Zabrana ređenja i zavjetovanja.

Nitko ne može postati đakon, svećenik, redovnik ili uopće duhovno lice, ako nije udovoljio vojnoj dužnosti nakon navršene 21. godine života ili poslije svršenih nauka, ako mu je služba u kadru odgođena radi škole. Ovaj propis ne veže one, koji su stalno ili privremeno nesposobni.[32] Oni su po čl. 50. oslobođeni od službe

[28] Čl. 10. Uredbe doslovce.

[29] Uredba o oslobođavanju ljudstva od vojne dužnosti za vreme mira u pripravnom, ratnom i mobilnom stanju Đ. Broj 26371/37; sa izmjenama Đ. Broj 5249 od 6 sept. 1939. (Sl. Voj. List br. 29, 1939.) i Đ. Br. 21160 od 18. sept. 1939. (Sl. Voj. List br. 32, 1939.).

[30] Ministarstvo pravde, Versko odeljenje XIII, br. 89935 od 29. sept. 1939. (Kat. list 1939., br. 44, str. 541.).

[31] Čl. 42. doslovce. Prema Uredbi od 23. VIII. 1940. (§ 10.) produljen je rok za obične vojnike od osamnaest mjeseci na dvije godine.

[32] Čl. 47.: »Niko ne može biti državni, samoupravni ili opštinski činovnik, niti postati đakon, sveštenik, monah ili uopšte duhovno lice, ako posle navršene 21. godine, odnosno po završetku školovanja po odredbama čl. 49. (vd. bilj. 36 i bilj. 56) ovog zakona nije odslužio u stalnom kadru obavezni rok osim ako je po odredbama ovog zakona stalno ili privremeno oslobođen od službe u kadru. Za prijem u spmenute službe... mora se podneti vojnička isprava o odsluženju roka u stalnom kadru ili uverenje da je od službe u stalnom kadru oslobođen, ako podleži plaćanju vojnice, onda i uverenje da je ova plaćena«. Dr. Ruspini je shvatio, da se ta zabrana odnosi na prve zavjete

u stalnom kadru, i to stalno nesposobni za uvijek, a privremeno nesposobni isto tako, ako ne postanu sposobni do navršene 27. godine života.[33] U slučaju da do 27. godine postaju sposobni moraju se uputiti u kadar još iste godine, t. j. prije navršene 27. godine života.[34]

Da se netko smije rediti ili zavjetovati, mora pridonesti: 1) vojničku ispravu o odsluženom vojnom roku ili 2) uvjerenje da je oslobođen od službe u stalnom kadru, t. j. da je stalno ili privremeno nesposoban; 3) ako je vezan na plaćanje vojnice, uvjerenje da je vojnicu platio.

Prema slovu vojnog zakona ne bi se smio nitko rediti niti zavjetovati, ako nije stalno ili privremeno nesposoban.

Ovdje se ne radi o prvoj tonzuri, nižim redovima i subdakonatu, a isto tako ni o prvim (jednostavnim ili privremenim zavjetima), nego o primanju đakonskog reda i o polaganju svečanih (ili vječnih) zavjeta. — Državni zakon priznaje redovničke bogoslovije, kojih učenici imadu pravo na bogoslovski rok od 6 mjeseci. Razumije se samo po sebi, da su ti učenici redovnici i da imadu zavjete, makar jednostavne, privremene. Inače bi na redovničkim bogoslovijama morali učiti kao potpuni svjetovnjaci. Najprije bi morali svršiti 8 razreda gimnazije, zatim cijelu bogosloviju (2 godine filozofije i 4 godine bogoslovije). Poslije toga morali bi služiti vojsku. Zatim bi smjeli stupiti u novicijat da polože prve zavjete. Iza novicijata (1. godina) morali bi čekati barem 3 godine, da mogu polagati svečane ili vječne zavjete.[35] Tim postupkom bi već izgubili pravo na bogoslovski rok, te bi se po zakonu morali prijaviti nadležnoj komandi, da dosluže do punog roka od 14 mjeseci.[36] To bi zadesilo sve redovničke bogoslove, jer nijedan ne bi

i prvo ređenje. Tumačeći ovaj članak zakona iz g. 1929., koji je posve jednak i u zakonu iz g. 1931., veli: »Ovdje se izrijekom zabranjuje samo prvo ređenje (zavjetovanje), a po smislu i svako daljnje. (Kat. list 1929, str. 573., bilj. 7). On tumači, da se ne smiju rediti niti u red primiti lica kojima je služba u kadru odgođena. »Budući da odlaganje službe u kadru ne znači oslobađanje od službe, ne smije se rediti ili zavjetovanjem red primiti lice, kojemu je služba odložena.« (Kat. List 1929., str. 574., bilj. 13). To bi značilo, da nitko uopće ne može biti redovnik, dok nije svršio vojsku. Po našem mišljenju to ne stoji.

[33] Čl. 50.: »Od službe u stalnom kadru oslobađaju se: a) stalno nesposobni; b) privremeno nesposobni, koji do navršene 27 godine života ne postanu sposobni«.

[34] Prema naređenju Ministarstva vojske i mornarice Đ. Br. 12053 iz g. 1930. (Sl. Voj. List 1930., str. 1119).

[35] Can. 574.

[36] Čl. 49. t. 3. pod a) »Bogoslovi sa svršenim fakultetom, odnosno bogoslovijom ili kojom verskom školom priznate veroispovesti a ravnoj bogosloviji, koji će se docnije primiti svešteničke službe, služe šest mjeseci u bolničarima... No ako *za četiri godine po svršetku škole, ili za dve godine* pod odsluženju roka od šest mjeseci u stalnom kadru ne prime sveštenički čin, dužni su doslužiti do punog roka od 14 meseci u rodu vojske, gdje se prema sposobnostima odrede.«

mogao za dvije godine nakon vojske postati svećenik. Tako bi taj propis zakona bio posve bez smisla za redovnike. Zakon se ima tako shvatiti, da svi redovnici pa i oni, koji nisu svećenici (t. j. laici), mogu prije vojske iza novicijata položiti prve jednostavne zavjete. U pogledu prvih zavjeta državni se zakon posve slaže s crkvenim.[37] Mnogo je teže pitanje svečanih (vječnih) zavjeta. Po državnom zakonu mogao bi ih položiti (»zamonašiti se«) i onaj, koji je privremeno nesposoban,[38] bez obzira da li je on redovnik bogoslov ili obični redovnik (laik). Po crkvenim se propisima može svečano zavjetovati samo onaj koji je stalno nesposoban.[39] Kod naših redovnika bogoslova nema nikakvih poteškoća, jer se bogoslovski rok od 6 mjeseci ne računa kao »servitium militare ordinarium«.[40] Za njih je sve isto kao i za obične bogoslove, t. j. mogu se po crkvenim zakonima svečano zavjetovati i primati svete redove prije odslužene vojske. Kod redovnika, koji nisu bogoslovi, treba se držati crkvenih propisa za redovnike vezane vojnom dužnošću. U crkvenim su propisima uključeni i državni zakoni. Stoga redovnici laici, koji su privremeno nesposobni, mogu se svečano zavjetovati tek kad navrše 27. godinu. Do te se, naime, godine vode samo kao privremeno nesposobni i postoji mogućnost, da budu proglašeni sposobnima i tako postanu obvezanima na službu u stalnom kadru.[41] A ako u 27. godini budu proglašeni privremeno nesposobnima, oslobađaju se od službe u stalnom kadru, makar da i u 31. godini budu proglašeni sposobnima.[42]

Isto je tako i s ređenjem. Sama zabrana primati redove izričito veli, koji se redovi ne smiju primati, t. j. đakonat i presbiterat. Ne smije se gledati, što zakon naglašuje: »ne smije postati ... uopšte duhovno lice ...«[43] Tu se ne razumijeva duhovno lice kako

[37] Crkveni propisi nigdje ne brane polagati jednostavne (privremene) zavjete, ako osoba imade po crkvenom zakoniku propisane uvjete (dob, novicijat i ostalo po can. 572). Dekret *»Inter reliquas«* odnosi se samo na polaganje svečanih (odnosno vječnih) zavjeta redovnika, koji su vezani na vojnu dužnost. (Vd. Dodatak I.).

[38] Čl. 47., bilj. 32.

[39] Dekret *»Inter reliquas«* n. 1. od 1. I. 1911.

[40] Vojna služba naših bogoslova nije takova, da bi se na njih morali primjeniti crkveni propisi o redovnoj vojnoj službi. O tome ćemo govoriti kasnije.

[41] Čl. 50. nav. u bilj. 33.

[42] Državljani Kraljevine Jugoslavije dužni su služiti u stalnom kadru samo do 27. godine života. Na stavnju se pozivlju još jednom u 31. god. života. Ako tada budu ipak uzeti u vojsku kao sposobni, ne služe u stalnom kadru, ali su uvršteni u operativnu vojsku. Tako po čl. 51.: »Mladići koji na pregledu i u 27. godini svoga života budu nađeni kao privremeno nesposobni za službu u stalnom kadru, pregledaju se još u 31. godini, pa ako se nađu tada za sposobne, uvršćuju se u operativnu vojsku, odnosno u Operativnu mornaricu, a ako se ni do tada nisu osposobili, oslobađaju se sasvim lične obaveze u vojsci, odnosno mornarici.«

[43] Čl. 47. nav. u bilj. 32.

ga poima katolička Crkva. Vojni zakon nisu sastavljali kanonisti, koji bi poznavali crkveno pravo i pojmovanje, nego vojna lica. Vojska je tu imala u vidu svoje odredbe i propise. Po vojnim propisima lica, koja su postala duhovnici,[44] t. j. đakoni ili svećenici, kao i redovnici (monasi) imadu u vojsci posebne povlastice.[45] Tako: služe u svom redovničkom ili svećeničkom odijelu, izuzeti su od nekih vojničkih dužnosti. Zakonodavac je imao to pred očima. Drugi se, klerici s nižim redovima, ne tiču države, iako bi ovdje za katolike morao biti učinjen izuzetak i u samom zakonu, kao što je to uređeno u drugim državama.[46] I podđakoni bi morali imati iste povlastice kao i đakoni, jer je i podđakonat zasebni viši sv. red. Sadašnji vojni zakon, u ovoj stvari, uređen je potpuno prema shvatanju i naučavanju pravoslavne crkve.[47]

3. Posebni propisi za duhovnike.

a) Bogoslovi.

Bogoslovi priznatih vjeroispovijesti, koji su svršili fakultet, bogosloviju ili koju vjersku školu jednaku bogosloviji,[48] služe *šest mjeseci* kao bolničari. To vrijedi samo za one bogoslove, koji će postati svećenici, a ne za one, koji će odabrati koje drugo zvanje, a ne svećeničko, makar su svršili bogosloviju.[49] Ako za četiri godine nakon svršenih nauka, ili dvije godine poslije odsluženja vojnog roka od šest mjeseci, ne postanu svećenici, dužni su doslužiti do

[44] *»Pod duhovnim licima imadu se razumeti:* a) *sveštenici* (pastori); b) *đakoni;* c) *kaluđeri* (redovnici).« (Naređenje ministarstva vojske i mornarice. F. Đ. O. Br. 79833 od 15. X. 1919. Kat. List. 1919., str. 548).

[45] Naređenje Ministarstva vojske i mornarice od 5. IX. 1923. F. Đ. Br. 38028: »Naređujem: Da nadležni komandanti narede: da se prema sveštenicima strogo postupi i sa potrebnom pažnjom njihovu položaju. A kako sveštenici u buduće odslužuju svoj rok na neboračkim dužnostima, to ih prvenstveno koristititi za kancelarijske i slične poslove«. Na ovo dodaje dr. Ruspini: ‚Propisi ovi govore izričito samo o svećenicima, ali po duhu čitavog zakona vrijedi isto i za đakone i monahe (redovnike svečanih zavjeta)«. Kat. List 1923., str. 638., bilj. 5. — Petar Živković, kao vojni ministar protegnuo je sve povlastice, što ih imadu svećenici, i na đakone.

[46] Isp. Njemačka, Italija, Letonija, Litva, Poljska (u prošlom poglavlju). U tim su državama klerici sa podđakonatom, a u nekim i sa tonzurom oslobođeni uopće od vojne dužnosti.

[47] Milaš dr. Nikodim, Pravoslavno crkveno pravo, dopunio dr. R. Kazimirović, Beograd 1926, str. 252, § 60. Sveštena jerarhija — »Sadašnja nauka crkve poznaje samo tri osnovna stepena sveštenstva: episkopski, prezbiterski, đakonski. No to mišljenje nije jedinstveno, jer su neki (Suvorov) tvrdili, da ih imade 4 t. j. još i podđakonski kako je kod katolika. — Ipođakon se ubraja među crkvenoslužitelje kojih imade 3: ipođakon, čac i pojac. Ova zadnja dva slila su se u III. v. u jedno kao što je to danas«.

[48] Malo kasnije iznijet ćemo popis škola i bogoslovija na koje se odnosi ovaj propis.

[49] Isp. bilj. 5.

punog roka od 14 mjeseci. To može biti i u drugim rodovima vojske a ne u bolničarima.[50]

Pod *svršenim bogoslovima* imali bi se smatrati oni bogoslovi, koji su po crkvenim propisima[51] tako svršili nauke, da mogu postati svećenici. To je posve u skladu s vojnim zakonom, koji brani, da svećenici. To je posve u skladu s vojnim zakonom, koji brani, da neko postane svećenik, ako nije odslužio vojsku.[52] Dosljedno tko je odslužio vojsku, može postati svećenik, a svećenikom može postati sa sedam svršenih semestara bogoslovije. Prema tomu bi svaki bogoslov mogao na početku drugog semestra IV. bogoslovije stupiti u vojsku, jer imade sve uvjete da postane svećenik. Nije u duhu zakona kod nastupa u vojsku tražiti diplomu (koja stoji 800 din.), koju mogu dobiti samo redovni đaci na fakultetima, dok učenici ostalih bogoslovija mogu donesti samo uvjerenje o svršenim naukama. To nema u zakonu nikakva oslona. Nije isto imati pravo na diplomu i svršiti bogosloviju. Sasvim je drugo imati pravo na diplomu,[53] a drugo je svršiti bogosloviju na fakultetu[54] i svršiti nauke, da se može rediti. Ako se traži nešto više nego svršiti bogoslovne nauke, potrebne za primitak svećeničkog reda, dolazi do nejednakosti i prema drugim bogoslovijama i njihovim učenicima. To je doslovno i ukočeno tumačenje zakona. Nakana zakonodavca nije mogla biti takva, jer bi on onda morao izričito naglasiti razliku između slušača bogoslova na fakultetu i običnim bogoslovijama kao i razliku između katoličkih bogoslova i bogoslova ostalih vjeroispovijesti.[55] Kod nas se ni u čemu ne čini razlika, već se sa svima postupa jednako.

Redovni đaci gore spomenutih vjerskih škola, kao i uopće državnih i povlaštenih škola, kojih učenici imadu pravo na đački rok po čl. 49,[56] ili svršavaju propisane škole, pa ih rekrutovanje zateče

[50] Čl. 49. t. 3. u bilj. 36. *Prema uredbi o izmenama i dopunama u Zakonu o ustrojstvu vojske i mornarice od 23. VIII. 1940.* (Sl. Nov. br. 199-LXVII. 1940., str. 1643) *produljen je bogoslovima rok od šest na dvanaest mjeseci* (§ 12).

[51] Can. 975. Presbyteratus ne conferatur ante annum vicesimum quartum completum. Can. 976 § 2: Firmo praescripto can. 975. prebyteratus ne conferatur niti post medietatem quarti anni.

[52] Čl. 47. bilj. 32.

[53] Diplomu može dobiti samo onaj đak, koji imade viši tečajni ispit (maturu) te uči bogosloviju na fakultetu i položi sve ispite.

[54] Prema Uredbi Kat. bogoslovskog fakulteta u Zagrebu (čl. 8.): »Na Bogoslovskom fakultetu nastava traje za sve redovne slušače 6 godina ili 12 semestara (tu su uračunate i 2 godine filozofije, koje ovdje uopće ne dolaze u obzir), a za doktorante 7 godina ili 14 semestara. Doslovno bi se moglo reći, da su samo doktoranti svršili sve nauke na fakultetu. Netko može svršiti bogosloviju, a da ipak nema pravo na diplomu.

[55] Isporedi kvalifikacije jednih i drugih u popisu škola, koji ćemo kasnije iznijeti.

[56] Čl. 49.: »Izuzetno od člana 42 (str. 102) ovog zakona rok službe u stalnom kadru skraćuje se: a) Regrutima-đacima: 1) Regrutu-đaku koji, u zemlji

tokom školovanja, mogu odgoditi nastup kadrovske službe do svršetka nauka. To može biti najdalje do dovršene 27. godine.[57]

U slučaju da bogoslov navrši 27. godinu prije nego je svršio bogosloviju t. j. po našem shvaćanju 7 semestara bogoslovskih nauka, prema zakonu mora nastupiti svoju kadrovsku službu u 27. godini. No tada nema pravo na bogoslovski rok od 6 mjeseci (ili po novoj Uredbi 12 mjeseci) nego na đački rok od 14 mjeseci (po novoj Uredbi 18 mjeseci),[58] prema kvalifikaciji koju imadu iz srednje škole. U tom se slučaju sasvim mijenja položaj bogoslova kao i redovnika. On više nema pravo na skraćeni bogoslovski rok od 6 mjeseci. Rod vojske redovno je drugi, a ne bolničarski. Drugim riječima, on se mora u svakom pogledu smatrati pravim vojnikom čija se služba može nazvati »redovna vojna služba« (servitium militare ordinarium). Na nj se moraju primijeniti svi crkveni propisi, koji se tiču primanja redova i zavjetovanja.[59] To bi se moralo imati u vidu već na početku stupanja u bogosloviju ili kod primanja u red.

Vanrednim se đacima može također odložiti nastup kadrovske službe za vrijeme školovanja. Ministar vojske i monarice može iz

ili na strani, svrši fakultet ili koju višu školu ranga fakulteta ili najmanje srednju školu sa položenim ispitom zrelosti, ili koju stručnu školu ranga potpune srednje škole sa završnim ispitom, skraćuje se rok službe u stalnom kadru na devet meseci (po novoj uredbi na 12 meseci), ako u tome roku položi propisani ispit za rezervnog potporučnika, odnosno za rezervnog nižeg vojnog činovnika IV. klase. Regrut-đak, koji položi ovaj ispit, proizvodi se u čin rezervnog podnarednika pri otpustu iz kadra, a u čin rezervnog narednika naredne godine i pre poziva na vežbu po čl. 129 ovog zakona. Ko ne položi ovaj ispit, služi 14 meseci (po novoj uredbi 18 mjeseci), a regrut-đak član Sokola Kraljevine Jugoslavije, 45 dana manje, ako ispunjava i ostale propisane uslove. — Od ovoga se izuzimaju oni regruti-đaci, koji po svome vladanju u građanstvu ne zaslužuju da postanu rezervni oficiri, odnosno rezervni vojni činovnici. Oni služe pun rok od 14 meseci (18 meseci). — 2. Regrutu-đaku sa nepotpunom srednjom školom, koji svrši najmanje 6 razreda gimnazije ili realke ili ovima ravnih škola, skraćuje se rok službe u stalnom kadru na devet meseci (po novoj Uredbi na 12 mjeseci), ako u tom roku položi ispit za rezervnog narednika u rodu vojske u kome je na odsluženju roka. Regrut-đak, koji položi ovaj ispit, proizvodi se u čin rezervnog podnarednika pri otpustu iz kadra. Ko ne položi ovaj ispit služi 14 meseci (po novoj Uredbi 18 mjeseci), a regrut-đak član Sokola Kraljevine Jugoslavije 45 dana manje, ako ispunjava ostale propisane uslove.« Točka 3. čl. 49. govori samo o bogoslovima: citirana u bilj. 36. Točka 4. istoga članka citirana u bilj. 87.

[57] Čl. 52.: »Služba u stalnom kadru može se regrutu odložiti u ovim slučajevima: a) Ako je rekrut redovan đak koje državne ili povlašćene škole u zemlji ili na strani, a koja u smislu člana 49 ovoga zakona daje pravo na đački rok ili svršava propisane škole... pa ga regrutovanje zateče u toku školovanja i moli da mu se služba u stalnom kadru odloži radi dovršenja školovanja. Ovo odgađanje može biti najdalje do njegove navršene 27. godine starosti«.

[58] Prema čl. 49. t. 1. i 2. pod a) bilj. 56.

[59] Can. 987. »Sunt simpliciter impediti; 5 Qui ad ordinarium militare servitium civili lege adstriguntur, antequam illud expleverint«. Za redovnike vd. Decr. s. Congr. de Rel. *»Inter reliquas«*, (Dodatak I.).

opravdanih razloga odložiti službu u kadru i ostalim vojnicima, makar ne bili đaci. No to može biti najkasnije do navršene 25. godine života.[60]

Molbe za *odlaganje službe* u kadru moraju se u roku od šest mjeseci iza rekrutovanja poslati komandantu nadležnog vojnog okruga. Ako je netko već pozvan u kadar, onda mora već u roku od petnaest dana iza primljenog poziva predati molbu, da mu se odgodi nastup. Molbe, koje dođu poslije određenog roka, ne će se uvažiti.[61]

Redovnim đacima odlaže službu u kadru komandant divizijske oblasti, a vanrednim Ministar vojske i mornarice.[62]

Glavni uvjet za odgodu službe u kadru, da je netko redovan đak škole, koja daje pravo na služenje đačkog roka. Čim svrši ili napusti školu, dužan je da se sam prijavi za odsluženje kadrovskog roka.[63]

Pod redovnim se đacima razumijevaju oni, koji *»redovno pohađaju predavanja«*, bez obzira, da li imadu viši tečajni ispit (maturu). Dakle i vanredni slušači bogoslovskih fakulteta, koji nemaju mature, imadu sve povlastice, što ih daje vojni zakon đacima s maturom. To je i nakana zakonodavca. Jasno se to razabire, ako se uzme u obzir, da sve pravoslavne bogoslovije imadu kao uslov za primitak samo 4 razreda gimnazije, dok sve katoličke bogoslovije i pravoslavni bogoslovski fakultet u Beogradu traže 8 razreda, a većina i viši tečajni ispit. Nikako se ne može dopustiti, da bi jedan slušač bogoslovskog fakulteta sa 8 razreda gimnazije, makar i bez prava javnosti, ili sa 8 razreda javne gimnazije bez ispita zrelosti, bio niži od svojih drugova na kojoj pravoslavnoj bogosloviji, koji imadu tek 4 razreda gimnazije, a ipak imadu povlastice kao redoviti đaci na fakultetu. Bolje je zato upotrebljavati »redovno pohađa predavanja« nego »redovan đak«. Vojska uzima za redovnog đaka onoga, koji redovno pohađa školu, bez obzira, ima li maturu ili nema. Glavno je da je đak škole, koja ima pravo na bogoslovski rok.

[60] Čl. 52. stav. 2, pod a): »Ministar vojske i mornarice može odložiti službu u stalnom kadru i drugim regrutima, po njihovim molbama, u izuzetnim i naročito opravdanim slučajevima. No ovo odlaganje za regrute sa običnim uslovima ne može biti posle njihove navršene 25. godine života«.

[61] Čl. 54. stav 2: »Molbe regruta za odlaganje službe u kadru ... podnose se nadležnom komandantu vojnog okruga u roku od 6 meseci od dana izvršenog regrutovanja, a u roku od 15 dana po saopštenju poziva za upućivanje u kadar«. Stav 3.: »Molbe ... podnete posle određenog roka u prvom i drugom stavu ovoga člana smatraće se kao nepravovremene i neće se uzimati u postupak«.

[62] Čl. 54. stav 4.: »Rešenje po svima predmetima iz prvog i drugog stava ovoga člana Zakona donose u prvom redu nadležni komandanti diviziskih oblasti, sem slučaja gdje je to pravo, po odredbama ovoga Zakona stavljeno samom Ministru Vojske i Mornarice« (bilj. 60).

[63] Pravilnik za čl. 52, točka 15: »U rešenju o odlaganju službe ... uvek stavljati da je dotični đak dužan da se po svršetku odnosno napuštanju škole odmah javi radi otsluženja kadrovskog roka« (F a r k a š, str. 137).

Ovo mi je objašnjenje dano usmeno u Ministarstvu vojske i mornarice.

U vezi s Pravilnikom točka 11, 2 — Đeneralštabno odjeljenje Ministarstva vojske i mornarice skupilo je od nadležnih ministarstva podatke i sastavilo popis škola, koje daju prava na povlastice služenja đačkog roka u kadru. Ministarstvo ga je objavilo u Službenom vojnom listu 1936.[64] Učenici tih škola imaju pravo na služenje đačkog roka po toč. 1, 2 i 3 pod a) čl. 49. i na odlaganje službe u kadru po čl. 52. pod a)[65] Zakona o ustrojstvu vojske i mornarice. Navest ćemo samo one škole, koje služe ili mogu poslužiti za izobrazbu svećenika.

Tek. broj	Naziv škole	Mjesto u kojem se nalazi škola	Koliko godina traje školovanje u istoj	Kakva je prethodna školska sprema uslov za primitak u ovu školu
	I. *Univerziteti.*			
1	Pravoslavni bogoslovski fakultet	Beograd	4 g.	8 razreda gimnazije sa maturom
2	Katolički bogoslovski fakultet[66]	Zagreb	4 g.	» »
3	Katolički bogoslovski fakultet	Ljubljana	4 g.	» »
	II. *Gimnazije i realke.*			
1	Sve državne gimnazije i realke	u našoj zemlji	8 g.	
2	Prva rusko-srpska muška gimnazija	Beograd	8 g.	
3	Franjevačka gimnazija[67]	Varaždin	8 g.	
4	Franjevačka klasična gimnazija	Visoko	8 g.	

[64] Str. 357—378. Đ. Broj 2000 od 1. febr. 1936.

[65] Vd. bilj. 36., 57. i 61.

[66] Prema Uredbi kat. bogoslovskog fakulteta u Zagrebu (i u Ljubljani) od g. 1935. (obnarodovana u »Službenim Novinama« br. 133-XXXIII od 11. VI. 1935.) traje nastava na fakultetu 6 godina ili 12 semestara, a za doktorande 7 godina ili 14 semestara (čl. 8.).

[67] Naredbom bana banovine Hrvatske br. 2150 od 5. III. 1940. (Nar. Nov. br. 55-CVI, str. 1) proširena je ova gimnazija u potpunu klasičnu gimnaziju s pravom javnosti. Učenici te gimnazije imadu sva prava učenika javnih klasičnih gimnazija.

Tek. broj	Naziv škole	Mjesto u kojem se nalazi škola	Koliko godina traje školovanje u istoj	Kakva je prethodna školska sprema uslov za primitak u ovu školu
5	Dominikansko filozofsko teološko učilište[68]	Dubrovnik	4 g.	8 razr. klasične gimnazije sa položenom maturom
6	Franjevačka klasična gimnazija	Dubrovnik	8 g.	
7	Nadbiskupska klasična gimnazija	Zagreb	8 g.	
8	Privatna gimnazija sestara Broh[69]	Zagreb	8 g.	
9	Privatna biskupska gimnazija Št. Vid	Ljubljana	8 g.	
10	Privatna franjevačka gimnazija	Otok (Badija)	7 g.	
11	Gimnazijsko sjemenište konventualaca	Ptuj	8 g.	
12	Privatna gimnazija u samostanu Marije R.	Rajhenburg	8 g.	
13	Šerijatska gimnazija	Sarajevo	8 g.	
14	Privatna gimnazija	Št. Vid	8 g.	
15	Privatna biskupska klasična gimnazija	Split	8 g.	
16	Dvogodišnja franjevačka filozofska škola[70]	Sinj	2 g.	6 razreda klasične gimnazije
17	Nadbiskupska klasična gimnazija	Travnik	8 g.	
18	Gimnazijsko sjemenište Kapucina	Celje	8 g.	
19	Franjevačka klasična gimnazija	Široki Brijeg	8 g.	

[68] Ova je škola pogrešno unešena u Službenom Vojnom listu među gimnazije iako po svemu spada u III. grupu pod »bogoslovije«.

[69] Odlukom Banske vlasti banovine Hrvatske ta je gimnazija god. 1940. ukinuta.

[70] God. 1939. je ova škola pretvorena u Privatnu franjevačku klasičnu gimnaziju u Sinju sa pravom javnosti, tako da njezini učenici imaju sva prava učenika državnih klasičnih gimnazija (§ 46 Finansijskog zakona za god. 1939/40. Služb. Novine br. 74-XCI. Beograd, 1. aprila 1939.).

Uz niže državne gimnazije otvoreni su u nekim mjestima privatni (V—VIII) razredi gimnazije. U njima se radi po programima državnih gimnazija. Ministarstvo je prosvjete odobrilo: otvaranje istih i produženje njihovog postojanja; udžbenike po kojima se radi; izbor nastavnika i podjelu predmeta. Svjedočanstva dotičnih gimnazija imaju istu važnost kao i ona državnih gimnazija. Ovo isto važi i za ostale potpune privatne i vjerske gimnazije.

Đaci Univerziteta i Ekonomsko-komercijalne visoke škole, kao i đaci koji su završili potpunu gimnaziju i položili ispit zrelosti imaju pravo na povlastice iz tač. 1. pod a) čl. 49. Zakona o ustrojstvu vojske i mornarice.[71]

Ostali đaci gimnazija i realki, koji nisu položili ispit zrelosti, ali su svršili najmanje 6 razreda ovih škola imaju pravo na povlastice iz tač. 2. pod a) istog člana zakona.[72]

III. *Bogoslovije:*

Tek. broj	Naziv škole	Mjesto u kojem se nalazi škola	Koliko godina traje školovanje u istoj	Kakva je prethodna školska sprema uslov za primitak u ovu školu
1	Srpska pravoslavna bogoslovija	Bitolj	6 g.	4 razr. gimnazije
2	Franjevačko katol. bogoslov. sjemenište	Dubrovnik	4 g.	8 razr. gimnazije
3	Katoličko bogoslovsko sjemenište	Đakovo	4 g.	8 razr. gimnazije sa položenim višim tečajnim ispitom
4	Franjevačka bogoslovija	Ljubljana	4 g.	8 razr. gimnazije
5	Salezijanska bogoslovija i filozofsko-teološka škola	Ljubljana-Rakovnik	8 g.	6 razr. gimnazije
6	Franjevačka katolička bogoslovija	Makarska	5 g.	8 razr. gimnazije sa položenom maturom i 1 god. novicijata
7	Katoličko bogoslovsko sjemenište	Maribor	5 g.	8 razr. gimnazije
8	Franjevačko katoličko bogoslovsko sjemenište	Mostar	5 g.	8 razr. gimnazije

[71] Bilj. 56.

[72] Bilj. 56.

Tek. broj	Naziv škole	Mjesto u kojem se nalazi škola	Koliko godina traje školovanje u istoj	Kakva je prethodna školska sprema uslov za primitak u ovu školu
9	Bogoslovska škola Kartuzija	Pleterje	6 g. i 1 god. pripr. tečaj	Redovno viši teč. ispit, a najmanje 7 razr. gimnazije izuzetno 5 ili 4 razr. gimnazije
10	Srpska pravoslavna bogoslovija	Prizren	6 g.	4 razr. gimnazije
11	Bogoslovija u samostanu Alumnat opatije Marije R.	Rajhenburg	4 g.	8 razr. gimnazije
12	Srpska pravoslavna bogoslovija	Sarajevo	6 g.	4 razr. gimnazije
13	Franjevačko katoličko bogoslov. sjemenište	Sarajevo	4 g.	8 razr. gimnazije
14	Vrhbosanska filozofsko-teološka visoka škola u nadbiskupskom bogoslovnom sjemeništu	Sarajevo	4 g.	8 razr. gimnazije
15	Šerijatska sudačka škola	Sarajevo	5 g.	4 razr. gimnazije ili četverogodišnji tečaj ruždije, a izuzetno dvogod. tečaj ruždije i medrese
16	Gazi-Husrev-begova medresa	Sarajevo	4 g.	4 razr. priprav. tečaja (Ihdora) iste medrese
17	Jevrejski srednji teološki zavod	Sarajevo	4 g.	4 godine jedne drž. srednje škole
18	Katolička bogoslovska akademija	Senj	4 g.	ispit zrelosti
19	Velika medresa »Kralja Aleksandra I.«	Skoplje	8 g.	Osnovna škola
20	Centralno bogoslovsko katol. sjemenište[78]	Split	4 g.	4 razr. gimnazije
21	Srpska pravoslavna bogoslovija	Sremski Karlovci	6 g.	4 razr. gimnazije
22	Srpska pravoslavna bogoslovija	Cetinje	6 g.	4 razr. gimnazije
23	Biskupsko bogoslovsko sjemenište	Šibenik	4 g.	8 razr. gimnazije

[78] I opet je pogrešno izneseno u Službenom vojnom listu, da se u bogosloviju primaju đaci sa 4 razr. gimnazije, dok se, kao i kod drugih katol. bogoslovija, traži 8 razreda gimnazije.

Svršeni đaci bogoslovija i ostalih vjerskih škola izbrojenih pod III. (Bogoslovije), imaju pravo na povlasticu iz tač. 3 pod a) čl. 49. zakona o ustrojstvu vojske i mornarice.[74]

Nesvršeni đaci ovih škola, ako imaju najmanje 6 razreda, računajući ukupno razrede gimnazije, odnosno odgovarajuće škole, imaju pravo na povlasticu iz tač. 2 pod a) istog člana zakona.[75]

Molbe đaka, koji su svršili ili uče škole, koje nisu navedene u ovom popisu,[76] a za koje se sigurno ne zna, da li daju pravo na povlastice iz tač. 1. odnosno 2. pod a) čl. 49 Zakona o ustrojstvu vojske i mornarice, imadu se dostaviti Ministarstvu vojske i mornarice radi objašnjenja.[77]

Vojne komande nemaju pravo zahtijevati dokazalo o prijašnjem školovanju, t. j. prije nego je tko stupio u bogosloviju. Glavno je da regrut-đak (bogoslov) imade diplomu i svjedodžbu ili uvjerenje da pohađa, ili da je svršio školu, koja daje pravo na đački (bogoslovski) rok. Ne smiju tražiti dokaze o prethodnoj spremi, koja je propisana kao uslov u tu školu od koje imade uvjerenje. Mora se, naime, predmnijevati, da bez potrebne spreme dotični đak ne bi bio primljen u tu školu.[78] Kod bogoslova, da imadu pravo na odlaganje službe u kadru kao i na bogoslovski rok, dosta je da školovanje traje 8 godina uračunavši i gimnaziju.[79]

Drugim riječima, pravo na bogoslovski rok imadu i oni bogoslovi, koji imadu samo 4 razreda gimnazije, jer svaka bogoslovija traje najmanje 4 godine. Za katoličke bogoslovije to nema važnosti, jer se u svima traži kao uvjet za redovne slušače 8 razreda gimnazije. Za vanredne se slušače traži 6 razreda gimnazije.

[74] Bilj. 36.

[75] Bilj. 36.

[76] Ovdje su donesene samo one škole, koje su bile otvorene i dobile državno odobrenje do god. 1936. Koje su osnovane poslije te godine pa imadu sve uslove da đaci dobiju pravo na đački (bogoslovski) rok, prema gore rečenom, rješava to pitanje za učenike tih škola Ministar vojske i mornarice.

[77] Farkaš, str. 627, Prilog V.

[78] Pravilnik; točka 11, 3, pod 1: »Školovanje se dokazuje svjedodžbom, diplomom ili školskim uverenjem, u originalu ili u overenom prepisu. Pri ovome od đaka koji su svršili koju od škola označenih u spisku škola, kako smo malo prije spomenuli, a koja daje pravo na đački rok, ne zahtevati i dokaze o prethodnoj školskoj spremi, koja je propisana kao uslov za stupanje u školu čije svedočanstvo odnosno uverenje podnose pošto se mora pretpostaviti da bez propisane prethodne spreme dotični đak ne bi ni mogao biti primljen u dotičnu školu. (Farkaš, str. 108).

[79] Pravilnik, točka 11, 6: »Radi primene odredbe iz tačke 3 pod a) čl. 49 Zakona (u bilj. 36.) pod verskim školama priznatih veroispovesti, ravnim bogosloviji, imaju se smatrati verske škole za čije je dovršenje potrebno najmanje 8 godina školovanja računajući i prethodno gimnazisko školovanje«. (Farkaš, nav. mj.).

b) Svećenici.

Svećenici su također dužni udovoljavati vojnoj dužnosti. Po vojnom zakonu nitko ne smije biti zaređen za svećenika prije nego odsluži vojsku. Bude li tkogod zaređen kao privremeno nesposoban mora ipak služiti obavezni rok u vojnim bolnicama, ako naknadno bude proglašen sposobnim.[80] Prema naređenju Ministra vojske i mornarice[81] »Regruti-đaci iz tač. 3. pod a) čl. 49 (t. j. bogoslovi) pomenutog zakona, koji su kao privremeno nesposobni po verskim propisima primili duhovno zvanje, pa posle budu usposobljeni, upućuju se na otsluženju roka u bolničarske čete, po mogućstvu grupisani po veroispovestima, gdje će ostati samo dok ne završe najnužniju vojničku obuku. Za to vreme imaju biti u vojničkom odelu, ali se neće brijati ni šišati, ako to po svojim verskim propisima ne smeju činiti. — 2. Po završnoj vojničkoj obuci ovakve đake rasporediti po vojnim bolnicama, izvan dotadašnjeg garnizona, prema potrebi i mogućnosti. Za to vreme ovi đaci biće u svešteničkom odelu i imaju se upotrebljavati za službe i dužnosti koje imaju veze s njihovim duhovnim zvanjem. — 3. Da se ovakvi regruti-đaci, za sve vreme kadrovske službe ne upotrebljavaju na službe, dužnosti i radove koji ne dolikuju njihovom sveštenićkom zvanju.« Iz spomenutog je jasno, da na te povlastice imadu pravo samo oni, koji su po zakonskim propisima postali svećenici, t. j. koji su bili barem privremeno nesposobni za vrijeme ređenja.[82] Ako je tko kao sposoban postao svećenik, nema pravo na njih. No time nije izgubio pravo na bogoslovski rok od 6 mjeseci, na koji je imao pravo i prije već kao bogoslov. Prema naređenju Ministarstva vojske i mornarice[83] moraju vojni poglavari svim svećenicima, bez obzira jesu li zaređeni kao privremeno nesposobni ili kao sposobni za vojsku, dopustiti, da nesmetano vrše svoje svećeničke dužnosti. Naređenje glasi: »Među đacima koji služe rok u kadru ima i rukopoloženih sveštenika iz razloga iznetih u stavu drugom čl. 48. Zakona o ustrojstvu vojske i mornarice ili kojih drugih. Da bi se omogućilo ovakvim đacima sveštenicima da vrše redovne verske obrede po propisima svoje crkve, a na traženje crkvenih vlasti — n a r e đ u j e m: da nadležne starešine odobravaju đacima rukopoloženim sveštenicima, da redovno vrše bogosluženje i druge verske obrede po propisima svoje crkve« (Ministar vojske i mornarice, armijski đeneral Ljub. M. Marić). Po ovom se mora svećeniku dati slobodno vrijeme barem za sv. misu i za brevijar. Mnogo ovisi i o samim svećenicima i njihovim poglavarima, kako će se u praksi provoditi ovo naređenje.

Svećenici nižih vjerskih škola,[84] ako ne postanu svećenici do usposobljenja za vojsku, služe rok, koji im pripada (18 mjeseci odnosno 2 godine) prema zadružnom i imovnom stanju u rodovima vojske u koje budu prema svojim sposobnostima određeni. Koji do osposobljenja postanu svećenici, služe svoj zakonski rok u vojnim bolnicama kao obični redovi.[85]

c) Redovnici.

Za redovničke bogoslove i redovničke svećenike u pogledu vojne dužnosti vrijede isti propisi kao i za svjetovne svećenike i bogoslove, ako u pogledu izobrazbe imadu iste uslove. Redovnici koji nisu ni svećenici ni bogoslovi (laici) služe puni rok od 9 ili 18 mjeseci ili dvije godine. Ako su postali redovnici[86] kao privremeno nesposobni, služe svoj kadrovski rok u bolničarima, a ako su postali kao sposobni za vojsku, služe u rodovima vojske u koje budu prema sposobnosti dodijeljeni.[87] Zakon dopušta, da netko postane duhovno lice t. j. đakon ili redovnik sa svečanim zavjetima tek poslije navršene 21. godine.[88] Prije toga vojni zakon ne dopušta nikome ni u kojem slučaju da postane duhovnik. Poslije 21. godine, pa do navršene 27. mogu postati duhovnim licem samo privremeno nesposobni. Iza navršene 27. g. zakon ne brani nikome da stupi u duhovni stalež. Iz svega je jasno, da svi, koji se ubrajaju među duhovna lica, ako su takvi postali po propisima gore iznesenim, da svi imadu pravo da služe u vojnim bolnicama, a ne da se raspoređuju u druge vojne jedinice. Prema naređenju Ministra vojske i

---

[80] Čl. 47. (bilj. 32.) isp. s čl. 48.: »Regrut, koji kao privremeno nesposoban dobije po zakonskim propisima duhovno zvanje, pa po odredbama prvog stava ovog člana« (Stav 1. čl. 48.: »Regrut, koji kao privremeno nesposoban dobije državnu službu pa do navršene 27. godine bude oglašen za sposobnog za vojnu službu, dužan je da odsluži propisan rok u stalnom kadru . . .)« Zakona bude oglašen za sposobnog za vojnu službu, odslužuje svoj obavezni rok u stalnom kadru u vojnim bolnicama«.

[81] Đ. Br. 26720/34. Služb. vojni list 1935, str. 77.

[82] Čl. 48. nav. u bilj. 80.

[83] ĐBr. 4499 od 3. marta 1938. (Sl. Voj. List. br. 7, 1938., str. 248.).

[84] Čl. 49. t. 4. nav. bilj. 87., t. j. onih škola, koje ne navodi točka 1, 2 i 3, čl. 49 pod a) (bilj. 36. i 56.).

[85] Bilj. 87.

[86] Sa svečanim (ili vječnim) zavjetima, ne redovnici sa jednostavnim zavjetima kako smo izložili na str. 103 i 104.

[87] Čl. 49 t. 4. pod a): »Đaci ostalih nižih verskih i monaških škola služe onaj rok, koji im prema zadružnom i imovnom stanju pripada, i to oni, koji do vremena usposobljenja za službu ne prime sveštenički odnosno monaški čin, služiće svoj rok u rodovima vojske, prema svojim sposobnostima, a oni, koji do tog vremena prime sveštenički odnosno monaški čin, služiće svoj zakonski rok u vojnim bolnicama.« — Ovaj propis odnosio bi se i na neke katoličke redovnike (većim dijelom kontemplativne), koji nemaju uređeno školstvo prema državnom planu, već je sve uređeno samo po njihovim redovničkim propisima. No i njima daje Ministarstvo vojske iste povlastice što ih imadu i ostali bogoslovi, ako donesu uvjerenje nadležnog poglavarstva da redovno pohađaju školu ili da su svršili bogosloviju.

[88] Čl. 47. stav. 1. nav. u bilj. 32.

mornarice[89] svi, koji su nakon vojske postali redovnici moraju se prevesti u bolničare: »Povodom pokrenutog pitanja, kako će se voditi i raspoređivati obveznici monasi, koji su svoj kadrovski rok otslužili u rodu vojske, pa docnije primili monaški čin, shodno odredbama tač. 4. člana 49. i člana 192. Zakona o ustrojstvu vojske i mornarice, a na predlog načelnika Glavnog đeneralštaba ĐBr. 1462/40. — naređujem: da se svi obveznici monasi od dana prijema monaškog čina prevedu u obveznike bolničare, bez obzira u kome su rodu vojske služili svoj kadrovski rok. Prema tome, rukovaoci glavnih spiskova, koji u svojim glavnim spiskovima imaju ovakvih obveznika, odmah će iste brisati i predati u evidenciju komandirima nadležnih bolničarskih četa, radi upisa u glavni spisak obveznika, postupajući po odgovarajućim odredbama Privremenog pravila o prevođenju« (tačka 5. na str. 24. stav. 11 na str. 32. u čl. 61. na str. 112.). Po ovom naređenju svi redovnici spadaju u bolničarsku četu. Da pojedinci budu prevedeni u bolničarsku četu pobrinut će se redovnički poglavari, izdavši svjedočanstvo o položenim zavjetima (t. j. o »monaškom činu«). U svjedočanstvu će prema gornjem naređenju tražiti da se spomenuti redovnik vodi kao bolničar.

Đaci nižih vjerskih i redovničkih škola nemaju nikakvih posebnih povlastica. U pogledu roda vojske i trajanja službe izjednačeni su s običnim vojnicima. Jedino ako postanu svećenici ili redovnici, u duhu državnih zakonskih propisa (Čl. 47.) dodjeljuju se u bolničare (Čl. 49. t. 4. pod a).

3. Crkveni propisi i vojna služba klerika u Jugoslaviji.*

Dolazimo do najvažnijeg pitanja: odnose li se crkveni propisi o vojnoj službi u svemu i na klerike u Jugoslaviji? Drugim riječima: smiju li se po kanonskim odredbama klerici rediti prije nego odslože vojsku, a redovnički klerici smiju li prije vojske polagati svečane odnosno vječne zavjete?

[89] ĐBr. 28182 od 2. sept. 1940. vd. Sl. vojni list od 6. sept. 1940., str. 2239—2240.

*** Kad je radnja bila dovršena objavljena je Uredba o izmjenama i dopunama u zakonu o ustrojstvu vojske i mornarice (M. s. br. 1161 od 23 aug. 1940 g. Sl. Nov. Nr. 199 od 31. VIII. 1940). Prema § 12 te Uredbe produžuje se rok vojne službe svim bogoslovima od šest na dvanaest mjeseci. Prema svemu, što smo iznijeli u prošlom poglavlju bila bi ovakva vojna služba naših bogoslova redovna vojna služba (servitium militare ordinarium). Dokgod je ta Uredba na snazi odnose se svi crkveni propisi o vojnoj službi i na naše bogoslove i redovnike. Promjene, koje se tiču bogoslova već smo spomenuli kod onih članaka na koje se odnose.**

Odgovaramo: vojna služba klerika u Jugoslaviji, kakva je danas, nije takva, da bi se na naše klerike-vojnike morali primjenjivati crkveni propisi o zabrani ređenja i zavjetovanja. Ne mislimo reći da vojna dužnost, kako je oni ispunjuju, nije po našim državnim zakonima vojna služba u pravom smislu. Želimo samo istaknuti da nije takva vojna služba, na koju bi se u svemu odnosili crkveni propisi, kako je to u nekim drugim državama.[90] Za našu tvrdnju poslužit ćemo se unutarnjim i vanjskim dokazima.

A) Unutarnji dokazi.

Iz unutarnjih razloga ne mogu se na klerike u Jugoslaviji primjenjivati crkveni propisi o vojsci.

Prema vojnom zakonu imadu bogoslovi pravo na šestmjesečni rok službe u kadru kao bolničari. Da uživaju tu povlasticu bezuvjetno je potrebno, po državnom zakonu, da su potpuno svršili bogosloviju.[91] Svaki bogoslov, koji bi išao prije u vojsku nego je svršio bogosloviju, morao bi kao i drugi đaci služiti 9 odnosno 14 mjeseci.[92] U tom slučaju postupa se s njime kao i s ostalim đacima t. j. ako imade ispit zrelosti, te položi ispit za rezervnog potporučnika, služit će 9 mjeseci. Isto će tako služiti 9 mjeseci ako imade samo šest razreda gimnazije i položi ispit za rezervnog narednika. Ako ne načini ispit, služit će u jednom i drugom slučaju 14 mjeseci.[93] Poslije ovoga redovnog roka morao bi dolaziti na dvomjesečnu vježbu. Time postaje, kao i ostali đaci, rezervni oficir.[94] Postaje, dakle, u svemu izjednačen ostalim đacima, što više, nema prava niti da služi kao bolničar, nego u drugim rodovima vojske, gdje bude raspoređen. To je redovno oružana vojska: pješadija ili artilerija.

Hoćemo li obdržavati crkvene i državne propise, onda se mora računati s boravljenjem bogoslova u klerikatu barem na osam godina. Klerik, naime, da ima pravo na šestmjesečni bolničarski rok, mora uz gimnaziju od osam godina, svršiti 2 godine filozofije i 4 godine bogoslovije. Iza toga bi tek mogao nastupiti kadrovsku službu. U srpnju, iza četvrte bogoslovije, mogao bi predati molbu da bude primljen u vojsku, koju bi mogao nastupiti tek u rujnu ili listopadu. Vojsku bi svršio u travnju slijedeće godine. Po crkvenom

[90] Na pr. Francuska ili Italija prije konkordata, zatim države, koje ne priznaju klericima imunitet od vojne službe, već ih posve izjednačuju s drugim građanima: Rusija, Mehiko, bivša republikanska Španjolska.

[91] Čl. 49, t. 3. pod a) Zakona o ustrojstvu vojske i mornarice.

[92] To se može dogoditi i bogoslovu ako navršuje 27. godinu života, do koje mu se godine najdalje može odložiti nastup vojne službe (čl. 52. a) Zakona o ustrojstvu vojske i mornarice), a bogoslovije nije još svršio.

[93] Čl. 49. t. 1. i 2. pod a) Zakona o ustr. voj. i mor.

[94] Čl. 129. t. 2. i čl. 123. t. 2. Zakona o ustr. voj. i mor.

zakoniku[95] vojna dužnost mu je bila zapreka da kroz cijeli klerikat od 6 godina nije smio (bez oprosta) primiti ni jedan sveti red. To znači, da on može biti ređen, kad svrši cijelu filozofiju, bogosloviju i uz to kad odsluži svoj vojni rok. Ni u jednom slučaju ne može primiti sv. redove odmah, čim se vrati iz vojske. Treba barem nekoliko mjeseci pričekati, da se vidi, da li ja kandidat podesan za svete redove, nije li se u čemu promijenio. Trebat će tražiti i izvještaj o njegovu vladanju u vojsci. Nije li možda u vojsci nastala kakva kanonska zapreka ređenju.[96] Uzevši u obzir pripravu za pojedine redove, te propisani razmak između njih,[97] proći će i godina dana, dok bude klerik, uz mnoge oproste od razmaka između pojedinih ređenja, mogao konačno da primi svećenički red. Tako će najdragocjenije vrijeme kleričkog života — primanje svetih redova — proći na brzu ruku, uza sve moguće oproste. Život u klerikatu prije vojske bio bi uglavnom posvećen samo naucima, od kojih bi se morao odijeliti najljepši dio — priprava za svete redove. Tek nakon vojske morali bi klerici dolaziti posebno u klerikat, da se spremaju za svete redove i da ih primaju.

Ova se poteškoća još više opaža kod redovnika. Kod njih dolaze u obzir ne samo navedene neprilike u pogledu ređenja, nego se napose stvaraju nesavladive zapreke u pogledu zavjeta. Redovnički bogoslov također može ići u vojsku tek nakon svršene bogoslovije. Po crkvenim zakonima nije mogao prije vojske položiti svečane (ili vječne) zavjete.[98] Kroz cijelo je vrijeme do vojske bio samo u jednostavnim (privremenim) zavjetima. To se vrijeme mora protegnuti najmanje na šest godina, a može se protegnuti na osam pa i deset godina.[99] Ovakvo je dugo trajanje jednostavnih (privremenih) zavjeta protiv duha crkvenog zakona.[100] U redovitim prilikama Crkva želi, da ti zavjeti traju tri godine. Tek u posebnom slučaju mogu se produžiti na šest godina.[101] Preko tog vremena ne može

[95] Can. 987, 5.
[96] Can. 994. — § 1.
[97] Can. 978. — § 2.
[98] Dekret sv. Kongregacije za redovnike »Inter reliquas« od 1. siječnja 1911., t. 1.
[99] Ako je redovnički klerik stupio u red sa svršenom srednjom školom, bit će u jednostavnim zavjetima 6 godina; ako je imao šest razreda srednje škole, morat će dvije godine pohađati gimnaziju, 2 godine filozofiju i 4 godine bogosloviju. Dogodi li se, da koji redovnik bude primljen sa 4 razreda gimnazije, morat će biti u jednostavnim zavjetima 10 godina t. j. do vojske; šest mjeseci za vrijeme vojske i šest mjeseci iza vojske.
[100] Vermeersch-Creusen, I, n. 276, str. 523: »Professio temporaria est ad tres annos taxative definita. Utilissima enim probatio professionis temporariae non nimis diuturna esse potest, ne, contra mentem legislatoris, nimis impeditum faciat reditum ad saeculum religiosi qui ad vota perpetua non videtur admittendus.«
[101] Can. 574. — § 1. i 2.

nitko ostati u redu s jednostavnim (privremenim) zavjetima. Ako postoji opravdan razlog, da se neko ne pripusti svečanim zavjetima nakon šest godina, može taj, samo uz posebno dopuštenje svete Stolice, čekati još jednu godinu bez svečanih zavjeta. Dakle najviše sedam godina, uključivši oprost svete Stolice, koji ona ne daje redovno preko jedne godine.[102] Kad bi kod nas vezali crkveni propisi, morao bi biti svaki redovnik-bogoslov najmanje 6 godina u jednostavnim zavjetima. Tek kad bi nastupio vojnu službu, bio bi od njih oslobođen. Svečane bi zavjete mogao polagati nakon svršenih bogoslovskih nauka, iza odslužene vojske od 6 mjeseci, te nakon što je u jednostavnim zavjetima proboravio šest mjeseci iza odslužene vojske.[103] Iza toga bi mogao primati više redove. U pogledu ređenja i priprave za svete redove dogodilo bi se s njima isto što i s drugim bogoslovima. Morao bi u najkraće vrijeme biti zavjetovan i zaređen.

Iz ovoga, kako je danas, vidi se, da je vrlo teško dovesti u sklad vojnu dužnost naših klerika s crkvenim propisima. Kad bi naša vojska i bila servitium militare ordinarium, na koju se odnose crkveni propisi o vojnoj službi, trebalo bi tražiti od svete Stolice poseban oprost za naše prilike. Tako na pr. da vojska ne bude impedimentum ordinationis, da klerici mogu primati svete redove. Ne mislimo time tvrditi, da je za sve najbolje da prime više redove prije vojske. O tom će odlučiti poglavari i uzgojitelji. Kod redovnika bi trebalo dobiti oprost, da jednostavni zavjeti ne traju preko tri godine, nego kako je određeno u kodeksu. Nakon tri godine mogao bi se redovnik odlučiti, hoće li ponoviti jednostavne zavjete do vojske, ili će ići u svijet. Mislim, da ne bi smetalo ni da se dobije dopuštenje, da mogu polagati i svečane zavjete prije vojske.[104]

Da li će se pojedincima dopustiti da primaju redove ili da se zavjetuju, odlučit će u konkretnom slučaju poglavari i uzgojitelji. Za neke će biti bolje da se ne ređe niti da se zavjetuju prije vojske. Nekima to ne će smetati. U tome se ne može odrediti stalno pravilo, kao što se ne može uzeti, da propisi o vojsci, što ih je sv. Stolica izdala, vrijede kao opće pravilo bez obzira na okolnosti pojedinih država.[105]

[102] Vermeersch-Creusen I, n. 276, str. 524.
[103] Prema dogovoru sv. Kongregacije za redovnike od 24. studenoga 1911. Dodatak II, n. 5.
[104] Tako je 9. sviječnja 1937. dopušteno kapucinima na pet godina, da njihovi bogoslovi mogu polagati svečane zavjete prije vojske.
[105] Isp. Schäfer P. Tim., De religiosis, Münster i. W. 1931, 283, str. 474.

B) Vanjski dokazi.

1. *Odgovori svete Stolice.*

Bezuvjetno je za nas najmjerodavnije što misli Sveta Stolica o vojnoj dužnosti naših klerika. Iz njezinih odgovora mi ne možemo doznati najvažnije: je li vojna služba, kako je vrše bogoslovi u Jugoslaviji, servitium militare ordinarium ili extraordinarium. U pogledu pak redovnika ti se odgovori donekle razilaze, što je posve razumljivo, kako ćemo vidjeti.

Čim je godine 1924. ovo pitanje postalo aktualno, izložio je zagrebački nadbiskup dr. Antun Bauer, u ime Biskupske konferencije, cijelu stvar Sv. Stolici. Dne 5. lipnja upravio je na sv. Kongregaciju koncila ovaj dopis:[106]

Beatissime Pater!

Antonius Bauer, archiepiscopus zagrebiensis ad pedes Sanctitatis Vestrae provolutus, ea quae sequuntur humillime exponit: Juxta canonem 987 C. J. C. n. 5. impediti sunt simpliciter ad sacros ordines promovendos, qui ad ordinarium militiae servitium civili lege adstringuntur antequam illud expleverint. Juxta legem in toto Regno SHS (Jugoslavia) vigentem quilibet civis per 18 menses in militia servire tenetur, et pro clericis facta est exceptio, ita ut tantum in cancellariis et nosocomiis non vero in aliis officiis et proinde videtur quod servitium militare clericorum in Jugoslavia sit extraordinarium. E decreto sacrae Congregationis de Religiosis de die 1. Januarii 1911 (Acta Ap. Sed. annus III vol. III. pg. 37), quod decretum inter fontes ad canonem 987 citatur, apparet iuvenes, quos exemptos esse certo non constet a servitio militari activo, scilicet ab eo servitio, quod ipsi primitus ad militiam vocati ad unum vel plures annos praestare debent, admitti nequeunt ad sacros ordines.« Humillime peto Sanctitatem Vestram nomine totius Episcopatus SHS, ut velit declarare, num servitium militare clericorum in Jugoslavia sit ordinarium an extraordinarium, ita ut in ultimo casu clerici ad sacros ordines promoveri possint. Et Deum etc.«

Kongregacija koncila predala je cijelu stvar Kongregaciji sakramenata. Ona je 7. srpnja zatražila, da joj se pošalje cijeli tekst vojnog zakona, u koliko se tiče vojne dužnosti klerika.[107] »Dignetur Amplitudo Tua Illma ac Rma huic S. C. de Sacramentis remittere intgrum textum legis respicientis servitium militare clericorum in Regno Jugoslaviae.« Na to je zagrebački nadbiskup 27. kolovoza i. g. poslao u prijevodu vojni zakon i to član 7.[108] 42,[109] 47,[110]

[106] Ovaj i slijedeći dopis zagrebačkoga nadbiskupa Sv. Stolici kao i odgovori na njih nalaze se u nadbiskupskom arhivu u Zagrebu (Biskupske konferencije g. 1924.).

[107] Sacra Congregatio de Sacramentis, Num. Prot. 3150/24 de die 7 Julii 1924.

[108] Ovaj član ostao je posve isti kao i danas. Vd. bilj. 22. Art. 7.: »Servitium militare est generale et quilibet civis Regni habet ius et officium ut ei se subiciat.«

49[111] i 52.[112] Poslije ovog očekivali bismo da će Sv. Kongregacija odgovoriti ili affirmative, t. j. vojna služba klerika je servitium militare ordinarium, ili da će reći negative, t. j. nije servitium militare ordinarium nego extraordinarium, a prema tome nije ni impedimentum ordinationis. Međutim 5. studenoga 1924. odgovorila je sv. Kongregacija sakramenata: »Illme ac Rme Domine, Relatis ab infrascripto Emo Card. Praefato S. C. de Sacramentis in audientia SSmi Dni Nostri Pii Papae XI diei 3 Novembris cur. iis, quae ab A. T. litteris eidem S. C. exposita sunt circa servitium clericorum militare in Jugoslavia, Sanctitas Sua statuit »ut recurratur in singulis casibus.«

Dakle nema ni govora o tom, je li naša vojska servitium militare ordinarium ili extraordinarium. Čini se, da je sveta Stolica hotimice mimoišla odgovor. Sam odgovor »ut recurratur in singulis casibus« ne znači ni affirmative, ni negative. Doslovno shvaćen ovakav odgovor značio bi da treba pitati za svakog klerika, je li njegova vojna služba bila redovna ili izvnredna vojna služba. Stvarno to znači, da u praksi treba za svakog bogoslova moliti poseban oprost od smetnje ređenju zbog vojne dužnosti. Ipak je iza ovog odgovora ostala kod nas i dalje sumnja, kako se ima shvatiti vojna dužnost naših bogoslova. Naši su kanonisti[113] držali, da se naša vojna dužnost ne mora smatrati redovnom vojnom dužnosti, pa se i crkveni propisi ne odnose na nju. U svakom slučaju ostali su ti propisi i dalje za nas lex dubia, a ovakav nas zakon ne veže.[114]

[109] Art. 42: »Servitium militare incipit calendario eo anno quo civis complet 21 annum et durat 18 menses pro omni genere et specie militiae«. Isto kako je i u današnjem zakonu, samo što se još određuje, da rok u mornarici i uzduhoplovstvu traje 2 godine (vd. bilj. 31.).

[110] Art. 47: »Nemo potest esse civilis autonomus aut municipalis officialis neque fieri diaconus, sacerdos, monachus aut in genere clericus, neque potest gerere aliquod negotium nomine proprio, pro quo requiritur approbatio potestatis civilis aut autonomae nisi praescripto servitio militari satisfecerit, excepto casu quo liberatus est aut definitive aut ad tempus a servitio militari juxta praescriptiones huius legis« (Isp. današnji zakon u bilj. 32.).

[111] Art. 49: »Theologi, qui promovendi sunt ad sacerdotium, servitium praestant per exceptionem a lege articulo 42 sex menses ut infirmarii. Nisi intra quadriennium promoventur ad sacerdotium, tenentur supplere tempus usque ad praescriptum terminum.« Ovaj član je u najnovijem zakonu tako izmijenjen, da bogoslovi mogu nastupiti svoj rok tek nakon svršene bogoslovije (Bilj. 36.).

[112] Art. 52: »Servitium militare potest differri hoc in casu: Si miles est auditor ordinarius alicuius scholae civilis aut a Statu approbatae in Regno aut similium scholarum in aliis regionibus, et petit, au ei servitium militare diferratur ad studia complenda, at haec dilatio nequit fieri nisi ad 27. annum completum« (Bilj. 57.).

[113] Mišljenje naših kanonista iznijet ćemo kasnije.

[114] Can. 15. — Leges, etiam irritantes et inhabilitantes, in dubio iuris non urgent.

To, što je dosad rečeno vrijedilo bi za svjetovne bogoslove. Iz toga se moglo zaključiti kako i ukoliko su se dužni držati propisa o vojnoj službi i redovnici. Gornji se upit ticao dopuštenosti ređenja bogoslova vojnika. Mnogo je teže s redovnicima. Kod njih se ne radi o dopuštenosti, nego i o valjanosti samih zavjeta. Ako je vojna služba naših bogoslova redovna vojna služba, onda su nevaljani redovnički zavjeti, ako se polože prije odslužene vojske.[115] To je bilo povodom da su neki redovnički poglavari tražili posebne povlastice za svoje potčinjene. Ovo je bilo suvišno. Ako je naime naša vojska neredovna vojna služba (servitium militare extraordinarium) ili barem, ako je kod nas opravdana sumnja, da nije redovna (servitium ordinarium), onda nema nikakve smetnje zavjetovanju te se ne treba posebno obazirati na vojnu službu. Iz odgovora sv. Kongregacije za redovnike ne može se ništa stalno zaključiti te ostaje i dalje sumnja.

Iznijet ćemo dva reskripta sv. Kongregacije za redovnike. Obadva se među sobom dosta razlikuju.

Franjevački je provincijalat u Zagrebu zamolio god. 1928. sv. Kongregaciju,[116] da sanira svečane zavjete nekih bogoslova, koji su ih položili prije odslužene vojske. Neki su od klerika primili i svete redove. U molbi se traži: 1) sanacija svečanih zavjeta i 2) da se dopusti klericima iste provincije da mogu u buduće polagati svečane zavjete i primati svete redove prije nego svrše vojsku.

Franjevačka je generalna prokuratura u Rimu upravila na Kongregaciju ovaj dopis:

»Beatissime Padre!

Il Superiore della Minoritica Provincia di Croazia, prostrato al bacio del Sacro Piede, umilmente espone e implora quanto appreso:

Non ostante il Decreto INTER RELIQUAS e credendo di non agire contro il Decreto stesso perchè non si trattava di servizio militare protrato *ad un anno* l'oratore ammise alla professione solenne e quindi agli Ordini Sacri, compreso il Sacerdozio, i seguenti religiosi: N. N. N. N....; ammise alla professione solenne e quindi al Diaconato N. N.; ammise solo alla professione solenne: N. N.

I. Per tutti gli anzedetti religiosi l'oratore umilmente implora *quatenus opus sit*, la sanazione della professione solenne; con facoltà di procedere all'ordinazione in sacris per quelli che ancore non ricevettero gli Ordini maggiori.

II. Poichè nella suddetta regione il servizio militare è d'ordinario di sei mesi e sempre inferiore ad un anno, e dai chierici viene compiuto negli ospedali ed uffici, l'oratore umilmente implora di poter continuare con i religiosi suoi

[115] Dekret *»Inter reliquas«* t. 1.; odgovor sv. Kongregacije od 24. stud. 1911. Vd. Dodatak I. i II.

[116] Upit i odgovor nalaze se u arhivu Franjev. provincijalata u Zagrebu pod *»Vota, studia, Ordines«* br. 48.

sudditi, la prassi di ammetterli alla professione e agli Ordini maggiori nonostanto il detto servizio.

Che della grazia ecc.

Na ovo je Kongregacija odgovorila:

Vigore facultatum a SSmo Domino Nostro concessarum, Sacra Congregatio Negotiis Religiosorum Sodalium praeposita, attentis expositis et audito voto Revmi Proc. Gen., Revmo P. Ministro Generali benigne facultatem tribuit pro gratia senationis professionis emissae ab alumnis de quibus agitur, necnon admittendi eos, qui promoti non sunt, ad SS. Ordines suscipiendos, servatis servandis, dummodo ii spem certam dederint se vitam ducturos conformem suae religiosae vocationi: atque emissa a singulis declaratione in scriptis sese praesenti indulto uti velle, quae declaratio, una cum hoc rescripto eiusque decreto executoriali caute servetur in archivo Ordinis; ad 2um Sacra Congregatio rescribendum censuit: NON EXPEDIRE.

Iz ovog odgovora slijedilo bi, da je naša vojna dužnost bogoslova »servitium militare ordinarium«. Crkva, dakle, traži da se obnove svi zavjeti učinjeni prije vojske. S druge strane ne dopušta klericima da se zavjetuju ni da se rede prije nego odsluže vojsku. Ovo je posve logički odgovor, koji je slijedio na izneseni upit. Međutim ovdje moramo naglasiti, da su morale biti iznesene neke okolnosti drukčije nego što je to učinjeno. I to:

I. Bolje je reći, da naša vojska traje šest mjeseci, nego što je spomenuto, da su klerici zato polagali zavjete, jer njihova vojna dužnost ne traje jednu godinu (»perchè non si trattava di servizio militare protrato ad un anno«). Tu je vrlo važna okolnost vremena, koja je sigurno djelovala i na sam odgovor.

II. Govori se samo o sanaciji, a u pogledu redova i njihova primanja (o nepravilnosti) nema ni govora.

III. Iz teksta se razabire, da kod nas vojna služba svih građana redovno traje šest mjeseci, a uvijek manje od godine dana, dok klerici služe ili u bolnicama ili u kancelarijama. Naprotiv, redovni rok vojske nije šest mjeseci nego osamnaest (odnosno 2 godine), a bogoslovi izuzetno služe 6 mjeseci. To jasno veli sam zakon: »Izuzetno od člana 42. ovoga Zakona rok službe u stalnom kadru skraćuje se: a) Regrutima-đacima: .... 3. — Bogoslovi« itd.[117]

Gornje rješenje bilo je dano samo Hrv. franjevačkoj provinciji. Dok je vojna dužnost bila kao godine 1928., kad je Sv. Stolica dala ovaj odgovor, Provincija se u svemu držala propisa dekreta »Inter reliquas«. Kad se vojni zakon g. 1929. i 1931. promijenio, te je bilo nemoguće spojiti crkvene i državne propise, povela se i ova Provincija za općom praksom te je dopustila svojim članovima da polažu zavjete i primaju svete redove bez obzira na vojsku. Po

[117] Vd. bilj. 36. i 56.

vojnom zakonu iz g. 1929. i 1931. klerici su mogli nastupiti vojnu dužnost tek nakon svršenih bogoslovskih nauka. K tomu je njihov položaj kao zavjetovanim odnosno kao zaređenim postao u vojsci mnogo povoljniji od onih, koji nisu imali svečanih zavjeta ili viših redova.[118]

Ovaj odgovor, koji je podijeljen franjevcima Hrvatske provincije, bio je dosta strog. Mnogo blaži je bio odgovor što ga je dala ista Kongregacija kapucinima. Gen. prokurator Reda upravio je na svetu Kongregaciju slijedeći dopis:[119]

Beatissime Pater!

Hodiernus Moderator Provinciae Fratrum Minorum Capuccinorum Illyricae humiliter exponit proprios subditos clericos ita servitio militari subiectos esse, iuxta legem loci militarem, ut ipsis liceat quidem huiusmodi servitium retardare quoadusque studia theologica absolverint: cum vero ad praestandum servitium militare accedunt, si sacerdotes adhuc non sint, adhibentur uti infirmarii per sex menses, si iam sacerdotio aucti sint in iisdem de quibus servitiis adhibentur maiore tamen habita reverentia erga sacrum characterem secluso in utroque casu quocumque usu armorum et in secundo, si de nempe sacerdotibus agatur, etiam vestis militaris (exceptis tantum primis 14 diebus).

Quapropter attenta indole huiusmodi valde mitigati et abbreviati servitii militaris, Orator, ad pedes Sanctitatis Vestrae provolutus humiliter implorat, saltem ad cautelam, dispensationem super vetito Decreti S. Congregationis de Religiosis 1. Januaarii 1911 quod incipit »Inter reliqua« necnon dispensationem a canone 987, 5. ita ut possit proprios subditos clericos tum ad professionem solemnem, tum ad sacros ordines ad normam iuris promovere, licet servitium militare de quo supra nondum expleverint.

Petit insuper Sanationem, quatenus opus sit, super quavis irregularitate a se vel a suis praedecessoribus in antecessum in hac re quomodocumque commissas.

Et Deus...

Na ovo je 9. siječnja 1937. Kongregacija odgovorila:

Vigore facultatum a SSmo Domino nostro concessarum s. Congregatio Negotiis Religiosorum Sodalium praeposita, audito voto Rev. P. Proc. Gen. Revmo P. Ministro Gen. benigne commisit, ut pro suo arbitrio et conscientia petitam gratiam iuxta preces concedat ad quinquennium, dumodo clerici spem certam dederint se fideles permansuros muniis status sacerdotalis, super quo Superiorum conscientia graviter onerata manet. Praevia sanatione quoad praeteritum a quavis irregularitte, quatenus opus sit.

[118] Pogotovu je bilo nemoguće obdržavati jedne i druge propise iz unutarnjih razloga, kako smo malo prije iznesli. Bilo je slučajeva da je jedan klerik bio 6 godina u jednostavnim zavjetima, jer je čekao, dok nije odslužio vojsku. No i tada je išao u vojsku prije svršetka bogoslovskih nauka. Da je išao iza posve svršene bogoslovije morao bi biti u jednostavnim zavjetima punih 8 odnosno 10 godina!

[119] Reskript sam dobio od Kapucinskog provincijalata u Celju.

I ovdje je potrebno neke stvari posebno naglasiti:

I. U dopisu se spominje, da je klericima slobodno (ut eis liceat) odgađati nastup u vojsku, dok ne svrše bogoslovske nauke. Trebalo je istaknuti, da oni moraju odgađati nastup u vojsku. Prije svršenih nauka nemaju uopće prava da služe bogoslovski rok od 6 mjeseci.[120] II. Moli se oprost od dekreta »Inter reliquas« i to »ad cautelam«, a sv. Kongregacija dopušta sanaciju zavjeta »quatenus opus sit«. To znači, kao što se molilo, da za svaku sigurnost sanira zavjete, tako je i Kongregacija za svaku sigurnost to dopustila. Kod same sanacije unatrag nije ništa odredila, kako se mora postupati s onima, koji su položili svečane zavjete prije nego su odslužili vojsku. U odgovoru je Hrv. franjevačkoj provinciji točno odredila.

U prvom je reskriptu sv. Kongregacija postupala vrlo strogo. Bez obzira na naše okolnosti željela je, da se u svemu obdržava dekret »Inter reliquas«. U ovom drugom odgovoru, kad su se prilike u mnogom promijenile, postupa posve drukčije. Ne govori, da je naša vojska redovna vojna dužnost, pa prema tomu da su zavjeti nevaljani, da se moraju sanirati, te da svaki pojedini mora dati očitovanje, da se želi poslužiti tom povlasticom, kao što je određeno za franjevce. Sada dopušta kapucinima da kroz pet godina mogu polagati svečane zavjete i rediti se bez obzira na vojsku, dok to prije nije dopustila. Kod svih ovih odgovora treba posebnu pažnju svratiti na samo iznošenje stvari u molbama. Odlučivalo je to, kakva je rješenja davala Sv. Stolica.

II. *Mišljenje crkvenih pravnika.*

Bezuvjetno je potrebno, da se osvrnemo i na stručne tumače crkvenih propisa, t. j. na mišljenje crkvenih pravnika.[121] Prigodom sastavljanja ove radnje obraćao sam se, bilo pismeno bilo usmeno, na poznavaoce crkvenog prava kod nas i tražio sam od njih savjet u rješavanju ovog pitanja.

U prvom redu spominjem dr. Franju H e r m a n a, profesora bogoslovskog fakulteta u Zagrebu.[122] On je od početka, otkad je bila vojna dužnost obvezatna i za klerike, držao, da se njihova vojna služba nema smatrati redovnom vojnom službom, i to iz razloga, što traje šest mjeseci i što klerici služe u vojnim bolnicama. S tim se posve slaže i dr. Alojzije O d a r, profesor bogoslovskog fakulteta

[120] Isp. Unutarnji dokazi.

[121] U prošlom smo poglavlju izložili mišljenje mnogih velikih pravnika o vojnoj službi. Ovdje ćemo se posebno osvrnuti na naše pravnike.

[122] On mi je davao direktivu i stručne savjete u cijeloj radnji, a posebno u ovoj stvari.

u Ljubljani,[123] kao i o. dr. Alojzije Curinaldi D. I. prije profesor crkvenog prava Nadbiskupske bogoslovije u Sarajevu.[124]

O vojnoj dužnost naših bogoslova jedini je pisao dr. A. I. Ruspini, prije profesor bogoslovskog fakulteta u Zagrebu.[125] I on je držao, da vojna dužnost naših klerika nije redovna vojna služba ukoliko se odnosi na već zaređene svećenike. Kao razlog navodi vojne propise u kojima se određuje, da se sa svećenicima postupa dolično prema njihovu staležu.[126] »Držimo, da šestmjesečna služba, što je kod nas svećenici vrše u bolnicama u svećeničkom odijelu, zabavljeni poslovima doličnim njihovom položaju, ne potpada crkvenoj zabrani, pa da zato svećenici, i dok tu službu obavljaju, smiju izvršivati redove. Iz toga slijedi, da naši Ordinariji po crkvenom pravu (can. 987) smiju kod nas zarediti za (đakone i) svećenike one, koji su proglašeni privremeno nesposobnima za vojnu službu, jer će ti danas sutra, ako budu proglašeni za sposobne, morati služiti u svećeničkom odijelu u bolnicama i tamo vršiti njihovu položaju dolične poslove, dakle službu, koja u smislu crkv. Zakonika nije »ordinarium militare servitium«. Slijedilo bi nadalje to, da naši Ordinariji po crkvenom pravu smiju zarediti svakoga za svećenika, jer kod nas svećenik, nakon što je svećenik postao, nije obvezan na vojnu službu, koja bi u smislu crkv. Zakonika bila »ordinarium militare servitium«. On dakle drži, da svatko smije biti zaređen za svećenika i đakona prije odslužene vojske, jer za sve, koji će služiti kao svećenici ili đakoni, vojna služba nije ordinarium militare servitium. Dosljedno, redovnici smiju polagati svečane, odnosno vječne zavjete. Za praksu je dr. Ruspini zastupao stajalište najstrožih crkvenih i vojnih propisa: »U praksi će naši Ordinariji rediti za đakone i svećenike samo one, koji su ili odslužili propisani rok u kadru ili su proglašeni za nesposobne (trajno, privremeno), a to zato, da ne dođu u sukob sa vojnim zakonom.[127] Tonzuru, niže redove i subđakonat dijelit će onima, koji su odslužili propisani rok ili su proglašeni za trajno nesposobne; dok proglašenima za privremeno nesposobne ne će dijeliti tonzuru, niže redove ni subđakonat, jer ta lica mogu biti proglašena za sposobne prije nego li prime đakonat ili svećenički red, pa bi tad morali redovitu vojničku službu vršiti. Ostalima ne će dijeliti ni tonzure ni niže redove ni subđakonat, jer ti redovi ne oslobađaju od redovite vojničke službe«. Ovdje moramo imati u vidu vrijeme, u koje je klerik mogao nastupiti svoj kadrovski rok. God. 1923., kad je dr. Ruspini ovo

[123] Izložio mi je usmeno svoje mišljenje.
[124] Prema dopisu od 2. III. 1938. Umro 1939. g. u Sarajevu.
[125] Vd. bilj. 19.
[126] Ruspini, Vojna dužnost duhovnika. Katol. List 1923., str. 638. sl.
[127] Crkveni propisi dopuštaju da se rede samo trajno nesposobni, a naši vojnički zakoni dopuštaju to i privremeno nesposobnima.

pisao, klerici su mogli ići u vojsku i za vrijeme bogoslovskih nauka. U to vrijeme mnogi nisu primili ni đakonat ni presbiterat. Za ove je bila vojna obaveza »redovna vojna dužnost«. Po današnjem vojnom zakonu klerici mogu nastupiti svoj kadrovski rok tek nakon svršenih nauka, dakle kad već mogu primiti đakonat i presbiterat. Dosljedno, možemo ustvrditi, da po dr. Ruspiniju današnja vojna služba, kako je vrše klerici, nije servitium militare ordinarium nego extraordinarium, pa prema tomu, po crkvenim propisima, vojska nije smetnja zavjetima niti ređenju. Ovo načelo provedeno je danas u praksu, tako te se danas klerici rede i zavjetuju bez obzira na vojnu dužnost.[128]

Isto mišljenje u ovom pitanju imadu i profesori crkvenog prava na drugim našim bogoslovijama. Nitko nije pobijao našu praksu, već su svi držali, da se bogoslovi smiju rediti bez obzira na vojnu službu. Koliko god sam tražio savjeta i ispitivao mišljenja, svuda sam nailazio na uvjerenje, da se crkveni propisi o vojnoj službi ne odnose na naše bogoslove. Od redovnika moram s posebnom važnošću istaći mišljenje o. dr. Vitomira Jeličića,[129] prije profesora crkv. prava Franjevačke bogoslovije u Sarajevu, a sada profesora Franjevačkog sveučilišta »Antonianum« u Rimu. On drži, da vojna služba naših bogoslova nije takova, da bi se na nju morao protezati dekret »Inter reliquas« i kasnija tumačenja u vezi s njim.[130] Radi toga je preko Generalne prokurature u Rimu god. 1936., stavio poseban upit na sv. Kongregaciju za redovnike. Naveo je, kako su klerici u Jugoslaviji dužni služiti vojsku od šest mjeseci, a redovnici ipak polažu svečane zavjete, jer drže da ova njihova služba nije redovna vojna dužnost; quid faciendum? Na ovo nije dobio nikakav odgovor. Znači da se ona slaže s našom praksom. Kad bi naša praksa bila kriva, bezuvjetno bi odgovorila, da je to nedopušteno te da se mora popraviti. Inače bi šutke prešla preko toga da zavjeti tolikih redovnika u Jugoslaviji budu nevaljani, što se ni u kojem slučaju ne može dopustiti. Što se tiče roda vojske, u kojem klerik vrši vojnu službu, o. Jeličić se slaže sa Schäferom i Fanfanijem, da je bolničarska služba servitium militare ordinarium.[131]

[128] Ovo je pitanje bilo, koliko sam mogao doznati, raspravljano i na Biskupskim konferencijama. God. 1924. se to pitanje načelno rješavalo u vezi sa odgovorima svete Stolice, koje smo prije naveli. God. 1938. referirao je o toj stvari preuzv. g. dr. Tomažić, mariborski biskup. On je mišljenja da se crkveni propisi o vojnoj službi ne odnose na vojnu službu naših bogoslova.
[129] Ovo što navodim, ne bih htio uzeti kao meritorno rješenje. Nisam mogao sigurno doznati, da li je doista taj podnesak bio primljen kod sv Kongregacije niti sam mogao dobiti njegov tekst. O. dr. Jeličić saopćio mi je samo sadržaj.
[130] Prema dopisu od 6. XI. 1936.
[131] Dr. V. J., Pravni učinci obveze vojne dužnosti na redovničke zavjete, u Franjevačkom Vijesniku 1928., str. 372.

O. dr. A. C r n i c a obara tvrdnje onih auktora, koji tvrde, da dekret »Inter reliquas« veže i one redovnike, koji služe vojsku manje od godinu dana. »Falso quidam auctores ex responso S. C. de Rel. 1. II. 1912 ad V concludunt (vd. Dodatak II), etiam illos qui infra annum serviunt hoc decreto teneri. Leges, quae liberum iurium exercitium coarctant, ad normam can. 19, stricte interpretandae sunt, et responsum S. Congregationis, cum nihil novi eo statuatur intelligendum est de illis qui tenentur ad servitium ad annum vel ultra, etsi de facto serviant tres menses.[132]

III. *Praktično provođenje crkvenih i državnih propisa.*

Kao dokaz, da kod nas vojna obaveza klerika nije redovna vojna dužnost, ili barem da nije takova da se na nju odnose crkveni propisi, može nam poslužiti i naša praksa od početka do danas. Moramo priznati, da je ispočetka bilo pokušaja, da se provode državni i crkveni propisi. Neki su crkveni poglavari odgađali svojim podložnicima ređenje ili zavjetovanje, dokle god klerici nisu svršili svoj kadrovski rok. Ovako se radilo većim dijelom do g. 1931., kad je bio izdan vojni zakon, koji je dopuštao klericima, da mogu nastupiti svoj rok tek nakon posve svršene bogoslovije. No ni prije te godine nije bilo jedinstvenosti. Neki su išli u vojsku s tonzurom, neki kao podđakoni, a neki već kao đakoni i svećenici. To je bilo neispravno. Ako klerici prije vojske ne smiju biti svećenici, jednako ne smiju po kanonskim propisima, biti ni đakoni ni podđakoni. Bilo je protiv duha svih crkvenih propisa, da klerici idu u vojsku kao đakoni ili opet odmah nakon vojske da budu ređeni za svećenike, kao da je vojska bila priprava za ovaj red. Danas je u tom jedinstvena praksa u svim biskupijama. Klerici se rede prema potrebama biskupija, uzevši u obzir sposobnosti kandidata. Vojna dužnost kao takva ne smatra se da je »impedimentum ordinationis«.

Slično je bilo i s redovnicima. Neki su polagali svečane odnosno vječne zavjete bez obzira na vojnu dužnost, dok su se drugi barem neko vrijeme držali dekreta »Inter reliquas«. Neke su f r a n j e v a č k e p r o v i n c i j e od početka bile na stajalištu, da kod nas vojna dužnost ne čini smetnje ni zavjetima ni ređenju.[133] Druge su opet na neko vrijeme pokušale raditi strogo po crkvenim propisima. Kad je to postalo skoro nemoguće, nakon vojnog zakona iz g. 1931., i ove su se povele za općom praksom.[134] Na sastanku svih jugoslavenskih provincijala na Trsatu dne 27. I. 1937. zaključeno je, da će se i ubuduće držati dosadašnje prakse, te će i dalje pripuštati svoje potčinjene svečanim zavjetima i ređenju bez obzira na vojnu obvezu.[135] Franjevci konventualci, više manje, od početka polažu svečane zavjete bez obzira na vojsku. Jedno je vrijeme u tom nastala sumnja. Generalni je definitorij u Rimu javio neka i dalje rade kao do sada, bez obzira na vojsku, jer je tako ispravno.[136] Franjevci trećoreci imadu istu praksu. Jedino kapucini, kako smo prije naveli,[137] uz poseban oprost svete Stolice, rede svoje klerike prije vojske.

S a l e z i j a n c i[138] prema zaključku inspektorijalnog vijeća, što je odobrio generalni savjetnik za ove stvari u Torinu, ne smatraju vojnu obvezu naših redovnika redovitom vojnom službom (servitium militare ordinarium) u odnosu prema dekretu *»Inter reliquas«*. Glavni je razlog za to: jer je vojna služba bogoslova kraća od jedne godine i jer je bogoslovi služe kao bolničari. Stoga: 1) klerici, koji su mladi te imadu pravo na bogoslovski rok (od 6 mjeseci) pripuštaju se zavjetima prema propisu konstitucija; ne polažu zavjete »usque ad servitium militare«, već ih zavjeti vežu i za vrijeme vojske; 2) na ovo imadu pravo klerici, koji do svoje 26. godine dođu do II. tečaja bogoslovije[139]; 3) na vojsku po dekretu »Inter reliquas« vezani su oni, koji u svojoj 27. godini budu još u II. tečaju bogoslovije[140] i ovim, a iz posebnih razloga, može inspektor dopustiti vječne zavjete, ako je jasno, da će služiti bogoslovski rok od 6 mjeseci; 4) Inspektor tumači autentično na kojeg člana se odnosi dekret »Inter reliquas«; 5) On određuje vrijeme, kada će koji član stupiti u vojsku. Redovito će to biti poslije IV. godine bogoslovije, a može biti poslije druge i treće. Viši se redovi primaju poslije odslužene vojske.

I s u s o v c i. Pitanje vojne službe ne čini kod njih nikakvu poteškoću. Svečane zavjete polažu nakon više godina (10 godina kod braće laika, kod svećenika i 16 godina iza novicijata.). Kad dođe vrijeme svečanih zavjeta, redovito su već i udovoljili vojnoj dužnosti. Kod braće laika to može biti u 30. godini života, a kod svećenika više, sve do 40. godine.

---

[132] Commentarium theoretico-practicum Codicis Juris Canonici, vol. I. Šibenik 1940., str. 404, bilj. 35.

[133] Tako na pr. Provincija Bosne Srebrene, Provincija sv. Križa u Sloveniji, Hercegovačka provincija i Dalmatinska provincija sv. Jeronima.

[134] Na pr. Hrvatska provincija sv. Ćirila i Metodija; zatim Provincija presv. Otkupitelja (prema dopisu o. Ante Antića, mag. klerika od 2. III. 1936. g.).

[135] Prema zapisniku sastanaka franjevačkih provincijala.

[136] Prema izjavi preč. p. dr. Bone Burića, provincijala.

[137] Vd. B. Vanjski dokazi (str. 124).

[138] Prema okružnici g. inspektora (provincijala) od 3. lipnja 1932.

[139] Vrlo se lako dogodi da bogoslov tek u 26. godini dođe do II. tečaja bogoslovije. Kod salezijanaca je slijedeći način studija: 1) 8 razreda gimnazije, u kojima su uključena i tri godišta filozofije; 2) 3 godine prakse i 5 godina bogoslovije. Privatnu gimnaziju sa 5 razreda polaze u Veržeju, filozofiju uče u Radni kraj Sevnice, a bogosloviju u Rakovniku (Ljubljana). Svi učenici spomenutih škola u pogledu služenja vojnog roka, potpuno su izjednačeni s ostalim đacima i bogoslovima javnih škola.

[140] Kod salezijanaca imade t. zv. »kasnih zvanja«. Mladići u poodraslijoj dobi žele se posvetiti redovničkom zvanju.

4. Jugoslavenski konkordat i vojna služba duhovnika.

U pogledu vojne službe bogoslova i redovnika jugoslavenski je konkordat[141] sastavljen na osnovici sadašnjeg vojnog zakona (iz g. 1931).[142] Katolička je Crkva u tom pitanju išla do zadnjih granica mogućnosti, da sačuva dostojanstvo svojih službenika, a opet da to bude u skladu s državnim propisima. Pristala je, da pripravnici za svećenički stalež budu vezani vojnom dužnošću, ali samo prije primitka viših redova.

Svi svršeni bogoslovi imali bi pravo da služe u vojsci skraćeni rok od šest mjeseci kao bolničari.[143] Ako bogoslov ne bi postao svećenik za četiri godine iza svršenih nauka ili dvije godine iza odslužene vojske, bio bi dužan doslužiti do punog roka od 14 mjeseci, kao i ostali đaci.[144] Svim bi se bogoslovima mogao odgoditi nastup kadrovske službe do svršetka nauka.[145]

Posve je nova konkordatska odredba u stavci četvrtoj čl. XXX.: »Klerici koji su primili svete redove i zavetovani redovnici biće oslobođeni svake vojne službe, sem slučaja opšte mobilizacije. U tom slučaju, oni će, iako u sastavu oružane sile, vršiti duhovnu službu u korist vojnika katolička u zavisnosti od vojnog Ordinarija (kao što je rečeno u čl. XXX-om)[146] ili će biti upotrebljeni za funkcije, koje su u skladu sa njihovim pozivom«. Konkordat izričito veli »Klerici koji su primili svete redove«. To znači da bi bili ne samo svećenici i đakoni, nego i podđakoni[147] oslobođeni od svake vojne službe osim u slučaju opće mobilizacije. No i tada bi

141 Potpisan 25. srpnja 1935., ali je ostao neratificiran.

142 Isp. Odar dr. A., Srbska Pravoslavna Cerkev o jugoslovanskem konkordatu, Bog. vestnik 1937, str. 85. Isti, Ugovori proti jugoslov. konkordatu, u Bog. Vestniku 1937., str. 164. i 165. Kušej dr. R., Konkordat ustava in verska ravnopravnost, Ljubljana 1937, str. 58 sl.

143 Čl. XXX, st. 1.: »Za svešteničke kandidate koji su svoje studije svršili na nekom javnom fakultetu, bogoslovskom seminaru ili drugoj ekvivalentnoj školi, vojna služba će biti ograničena na period od šest meseci i oni će biti dodeljeni sanitetu«. Tekstovi, str. 31. — Isporedi sa vojnim zakonom čl. 49. t. 3. nav. u bilj. 36.

144 Čl. XXX, st. 2.: »Ako za četiri godine pošto su završili svoje studije ili dve godine pošto su otslužili vojni rok od šest meseci, o kome je reč u prethodnom stavu, ne budu rukopoloženi za sveštenike, oni će biti dužni da dosluže svoj vojni rok u rodu vojske koji im bude određen«. Tekstovi, str. 31. Isporedi s vojnim zakonom čl. 49, t. 3. nav. u bilj. 36.

145 Čl. XXX, st. 3.: »Ostali sveštenički kandidati, kako iz svetovnog tako i iz redovničkog klera, koji podleže regrutovanju pre završetka svojih studija, moći će, po molbi, odložiti svoju vojnu službu do kraja svojih studija, ali ne preko 27-me godine starosti«. Tekstovi, str. 31. Isporedi s vojnim zakonom čl. 52. nav. u bilj. 57.

146 Čl. XXXI. govori o vojnom dušobrižništvu.

147 Can. 949. — »In canonibus qui sequuntur, nomine *ordinum maiorum vel sacrorum* intelliguntur presbyteratus, diaconatus, subdiaconatus ...«

vršili u vojsci »svetu službu«[148] kod vojnika katolika, pod upravom vojnog ordinarija, ili bi se upotrijebili za službe, koje se mogu spojiti s njihovim zvanjem. Isto je tako i s redovnicima. Konkordat govori bez ikakvog ograničenja o »zavetovanim redovnicima«. To znači da bi bili oslobođeni od vojske ne samo svečano zavjetovani nego i oni koji imadu jednostavne (ili privremene) zavjete, jer i oni uživaju povlasticu kan. 121,[149] po kojem su slobodni od vojne službe.

U konkordatu se nigdje ne brani bogoslovima, da se ne smiju rediti, ni redovnicima da se ne zavjetuju. Prema tomu, bez daljnjega mogu se rediti i zavjetovati oni koji imadu za to sve uslove, što ih traže crkveni propisi. To znači drugim riječima, da bi bogoslovi bili de facto oslobođeni od vojne dužnosti te da bi mogli bez smetnje primati niže i više redove. Do svršetka nauka svaki bi po crkvenim propisima imao uslove, da primi podđakonat, a time bi bio eo ipso oslobođen i od vojne službe. Slično je i s redovnicima. Po državnim zakonima mogli bi svi, koji su privremeno nesposobni, položiti svečane zavjete (»postati monasi«),[150] a to bi bilo i u duhu konkordata i crkvenih propisa. Crkva doduše traži, da se prije svečanih zavjeta ili odsluži vojska ili da redovnik bude proglašen stalno nesposobnim. No, jer naši vojni zakoni dopuštaju da neko postane redovnik, ako je barem privremeno nesposoban, znači da je postao redovnik u skladu s državnim zakonom. Prema tomu bi imao pravo na povlastice što mu ih daje konkordat, t. j. »oslobađa se od svake vojne službe«. Time ne bi bilo ništa učinjeno protiv crkvenih odredaba, koje traže, da bude stalno nesposoban ili da je odslužio vojsku. Svrha je naime zakonodavca ovdje posve postignuta, jer je dotični kao redovnik (sa svečanim zavjetima) od vojske oslobođen. Čini se da bi bilo teže s onima, koji su bili uzeti u vojsku prije jednostavnih zavjeta. Po slovu konkordata, kad polože jednostavne zavjete, bili bi oni oslobođeni od vojske. Ali jer su zavjete položili kao sposobni za vojsku, teško bi mogli biti od nje oslobođeni. Oni ne bi mogli položiti svečane zavjete, prije nego odsluže vojsku.

148 Smisao se ovoga propisa mnogo jasnije razabire iz francuskog originalnog teksta: »Les clercs qui ont reçu les Ordres sacrés, et les religieux profés serront exempts de tout service militaire, sauf le cas de mobilisation générale. Dans se cas, tout en faissant partie des forces armées, ils exerceront le *Saint Ministère* au profit des soldats catholiques sous la dépendance de l'Ordinaire militaire (come il est dit à article XXXI) ou seront affectés à des fonctions conformes à leur vocation«. Pod »Le Saint Ministère« može se razumjeti samo služba, koja je usko povezana sa svetim redom (svećenički i đakonski). A podđakon, koji nema posebne svete službe upotrijebit će se za druge funkcije, koje su spojive sa svetim redom subđakonata (bolnice, kancelarije), ali nikada za službe, koje su u vezi s oružjem.

149 Can. 614.

150 Vojni zakon čl. 47., nav. u bilj. 32.

Da je konkordat ratificiran i proveden u praksu, donekle bi se udovoljilo pravednim zahtjevima katoličke Crkve, kako je to u drugim zemljama već prije uređeno.

I ovaj član konkordata bio je kamen smutnje za srpsko-pravoslavnu Crkvu. Ona je tvrdila da povlastica, što bi je konkordatom dobila katolička Crkva za svoje duhovnike u pogledu vojske, »nije u skladu sa ustavnim odredbama« da ima »suviše širok karakter«, »da se ugrožava bezbednost zemlje« i da »grubo vređa versku ravnopravnost u Kraljevini Jugoslaviji«.[151] Ovo neosnovano tvrđenje svako će prozrijeti. Mi ih ne ćemo pobijati svojim dokazima nego naukom pravoslavne Crkve o kleričkim i redovničkim povlasticama. Zakon o srpsko-pravoslavnoj Crkvi u čl. 15[152] određuje: »Sveštena lica mirskog i monaškog reda nisu obavezna lično da vrše one javne poslove, koji se prema kanonskim propisima, protive svešteničkom činu i pozivu«.[153] Kao tumačenje uz ovaj član napisao je dr. Vojislav Janić[154]: »Članovi klira oslobođeni su od izvesnih ličnih i materijalnih obaveza prema državi (privilegium immunitatis). Tu spada: kuluk, vojna obaveza (sem dužnosti rezervnog i vojnog svešteništva), starateljstvo i t. d.«. Tko može, neka dovede u sklad gornje tvrdnje protiv prava katoličkih duhovnika sadržavnih u čl. 30. Konkordata i ovu nauku pravoslavne Crkve o pravima klera. To, što su zavjetovani redovnici oslobođeni od vojske, to za pravoslavnu Crkvu »ugrožava bezbednost zemlje«. Ne će da vide, da je katolička Crkva dopustila u Konkordatu da u slučaju rata budu i redovnici pozvani u rat. Hotimice zaboravljaju da »u predratnoj Srbiji monaška lica (kaluđeri) nisu mogla biti upotrebljena ni za vreme rata u vojnoj službi, sem po svojoj želji i po svom pristanku«.[155] Moralo se nešto i ovdje predbaciti katoličkoj Crkvi, makar bez razloga i temelja.

---

[151] Primedba i prigovori na projekat Konkordata između naše države i Vatikana parafiranog 25. VII. 1935. god. Štampa Patrijaršiska štamparija u Srem. Krlovcim 1936, Čl. 30, str. 56 i 57.

[152] Zakon o srpskoj pravoslavnoj Crkvi. Ustav pravoslavne Crkve sa sprovedbenom naredbom sv. arhijerejskog sinoda i tumačenjima. Od dr. Vojislava Janića i Milenka M. Janoševića, Beograd 1932.

[153] Doslovce ovako glasi i 37. čl. Ustava pravoslavne Crkve.

[154] U komentaru uz ovaj članak Zakona o srp. pravosl. Crkvi. On je poznat javnosti kao *»najhrabriji«* borilac protiv konkordata.

[155] Tekstovi, str. 31.

Zaključak.

Iz svega, što smo iznijeli u ovoj radnji o vojnoj službi, vidimo da je ista nespojiva s kleričkim staležem. To mišljenje ne zastupa samo Crkva nego i država. Jedna i druga je to pokazala u svom zakonodavstvu od početka do danas.

Crkva je uvijek tražila za svoje službenike, da budu izuzeti od vojne službe. Razlozi i temelj za to nalazi se u sv. Pismu. Crkveni zakoni od početka do današnjega dana to neprestano naglasuju.

Država je u tom pogledu mijenjala svoje stajalište. Dok je bila neprijateljski raspoložena prema Crkvi, nije joj priznavala tu povlasticu. Čim se popravio njezin odnos prema Crkvi, odmah su bila zajamčena i prava klerika, među kojima se posebno ističe imunitet od vojne službe. To se jasno vidi u starom, srednjem, a osobito u novom vijeku. Stoga možemo mirne duše ustvrditi: kakav je bio odnos pojedinih država prema Crkvi, takav je bio odnos prema kleričkim imunitetima.

Usprkos tomu Crkva je u svojim zakonima ostala nepopustljiva. Premda su i države gazile njezine zakone, ona nije nikad dopustila, da klerici u pogledu vojne službe budu izjednačeni ostalim građanima. Toga se načela drži Crkva i danas. Ako nikako nije moguće, da klerici budu izuzeti od vojne službe, onda im Crkva brani, da primaju redove, dok ne svrše vojsku. Ona radije brani svojim službenicima da se rede i zavjetuju, nego li da im dopusti da se njihovo dostojanstvo toliko povrijedi, da budu obični vojnici.

Dodatak.

Documenta de servitio militari clericorum et religiosorum.

I.

Decretum *s. Congr. de Religiosis* »Inter reliquas«, 1. Jan. 1911.

(A. A. S. III. 1911. p. 37—39).

Inter reliquas difficultates, quibus premitur Ecclesia Christi nostris temporibus, ea quoque recensenda lex est, qua ad militiam adiguntur etiam iuvenes, qui in religiosis Familiis Deo famulantur.

Nemo sane non videt, quantum detrimenti ex hac infausta lege provenire possit, quum iuvenibus, tum ipsis Sodalitatibus. Dum enim militiae vacant religiosi tirones, facile vitiis maculari possunt, quibus infecti, vel neglectis, quae emiserant, ad saecularia remigrabunt, vel quod longe peius est religiosam repetent Domum cum periculo alios contaminandi.

Ad haec igitur praecavenda mala, S. Congregatio Negotiis Religiosorum Sodalium praeposita, in plenario coetu Emorum Patrum Cardinalium, 26 aug. 1910 ad Vaticanum coadunato, sequentia decrevit:

1. In Ordinibus regularibus, in quibus vota sollemnia emittuntur, iuvenes, quos exemptos esse *certo* non constet a servitio militari activo, scilicet ab eo servitio, quod ipsi *primitus ad militiam vocati ad unum vel plures annos praestare debent*, admitti nequeunt ad sacros ordines vel ad sollemnem professionem, quousque non peregerint servitium militare, et hoc expleto, *saltem per annum*, iuxta infra dicenda, in votis simplicibus permanserint, servato quoad Laicos decreto Sacrosancta Dei Ecclesia, hac eadem die edito.

2. In Institutis votorum simplicium iuvenes, de quibus in articulo praecedenti, ad vota dumtaxat temporaria admitti poterunt, usque ad tempus militaris servitii: nec illis dum militiae operam dant, professionem renovare liceat. A militari servitio dimissi cum fuerint, professionem iterum, saltem ad annum emittent, antequam professionis perpetuae vinculo se obstringant.

3. Caveant autem iuvenes militiae servientes, ne sanctae vocationis donum amittant ac ea semper modestia et cautela conversentur, quae decet Religiosos viros. Quamobrem a locis et conventiculis suspectis abhorreant, a theatris, choreis aliisque spectaculis publicis abstineant: malorum commercium, lubricas conversationes, res a Religione absonas, viros doctrinas suspectas profitentes, lectiones moribus aut fidei Sanctae Sedis dictatis contrarias ceteraque peccandi pericula evitent; ecclesias, sacramenta, quantum eis liceat, frequentare non omittant; circulos seu coetus catholicos ad animi recreationem et instructionem adeant.

4. Ubicumque eorum statio ponatur, si ibi Domus suae Religionis aut Instituti habeatur, eam frequentent et sub Superioris immediata vigilantia sint. Si vero Domus praedicta non adsit, vel eam commode frequentare nequeant, sacerdotem ab Episcopo designatum adeant, eius consiliis et consuetudine utantur, ut, quando eandem stationem deserere oporteat, testimonium in scriptis de observantia eorum omnium quae in articulo praecedenti praescripta sunt, ab eodem accipere valeant. Quodsi sacerdos ab Episcopo designatus non habeatur, ipsi sibi eligant prudentem sacerdotem, statim indicandum Superioribus suis, qui ab Ordinario de moribus, doctrina et prudentia eiusdem sibi notitias comparabunt. Praeterea, epistolarum commercium instituant ac, quantum fieri potest, sedulo persequantur cum suo respectivo Superiore aliove Religioso seu Sodali sui Instituti ad id designato, quem certiores faciant de suae vitae ratione et conditione, de singulis mutationibus suae stationis et praesertim illi notificent nomen et domicilium illius sacerdotis, cuius consuetudine et directione utuntur, ut supra praescriptum est.

5. Superiores generales aut provinciales etiam locales iuxta uniuscuiusque Instituti morem, per se vel per delegatum Sodalem (qui sacerdotali ordine sit insignitus in clericalibus Institutis), de vita, moribus et conversatione alumnorum, perdurante militari servitio, inquirere omnino teneantur, opera praecipue sacerdotis vel sacerdotum, de quibus supra, per sacretas epistolas, si opus sit, ut certiores fiant, an ii rectam fidei et morum viam servaverint, cautelas supra praescriptas et divinae vocationi se fideles praebuerint, graviter onerata eorum conscientia.

6. Cum a militari servitio activo definitive dimissi fuerint, *recto tramite* ad suas quisque religiosas Domos remeare teneatur ibique, si certo constet de eorum bona conversatione, ut in articulo praecedenti dictum est, praemissis aliquot diebus sanctae recollectionis, qui Institutis votorum simplicium addicti sunt, ad renovandam professionem temporariam admittantur; in Ordinibus vero regularibus inter iuniores, Clericos seu professos, aut saltem in Domo, ubi vigeat, regularis observantia, sub speciali vigilantia et directione Religiosi, pietate et prudentia commendabilis, qui in Institutis clericalibus sacerdos esse debet, collocentur. In eo statu integrum tempus (quod minus anno esse non poterit iuxta dicta in articulis I et II) ad tramitem apostolicarum praescriptionum et propriae religiosae Familiae Constitutionum praemittendum votis sollemnibus vel perpetuis, complere debent, ita tamen, ut computetur quidem in votis simplicibus vel temporariis transactum a prima votorum emissione usque ad discescum a Domo religiosa, servitii militaris causa; non vero quod militiae datum fuit.

7. Eo tempore studiis et regulari observantiae dent operam; Superiores autem immediati ac Sodales iuniorum directioni praepositi eos diligentissime considerent, eorum mores, vitae fervorem, placita, doctrinas, perseverandi studium

perscrutentur, ut de eis ante ultimam professionem maioribus Superioribus rationem sub fide iuramenti reddere valeant.

8. Si qui, perdurante militari servitio vel eo finito, antequam ad professionem sollemnem, aut perpetuam admittantur, dubia perseverantiae signa dederint, vel praescriptis cautelis militiae tempore non obtemperaverint, aut a morum vel fidei puritate deflexerint, a Superiore generali de consensu suorum Consiliariorum seu Definitorum dimittantur, eorumque vota ipso dimissionis actu soluta habeantur. Quodsi ipsi iuvenes a votorum vinculo se relaxari desiderent aut sponte petant, facultas fit Superioribus praedictis, tanquam Apostolicae Sedis Delegatis, vota solvendi, si agatur de Institutis clericalibus, si vero res sit de Institutis laicorum, vota soluta censeantur per litteras Superiorum, quibus licentia eis fit ad saeculum redeundi.

9. Hisce prascriptis teneantur etiam *ecclesiasticae Societates*, quae, licet non utantur votis, neque sollemnibus neque simplicibus ,habent tamen simplices promissiones, quibus earum alumni ipsis Societatibus adstringuntur.

10. Si quid novi in hoc decreto non praevisum, vel si quid dubii in ipsius intelligentia occurrerit, ad hanc S. Congregationem in singulis casibus recurratur.

Quae omnia Pius X, rata habuit et confirmavit, 27 aug. 1910. Contrariis non obstantibus quibuscumque.

II.

Aliqua dubia de Decreto »Inter reliquas«. Responsio *S. Congr. de Religiosis*, 24 nov. 1911, publicata 1. febr. 1912 (A. A. S. IV, 1912, p. 246—247).

Edito Decreto Inter reliquas, die prima Ianuarii superioris anni, respiciente servitium militare a viris religiosis praestandum, nonnulla exorta sunt dubia, quorum solutio expetita fuit a Sacra Congregatione de Religiosis, nempe:

I. Utrum vota perpetua emissa ante promulgationem Decreti Inter reliquas, cessent ipso facto, quando servitium militare activum assumitur?

II. Utrum vota temporanea item cessent ipso facto, quando idem servitium assumitur?

III. Utrum valida sit professio solemnis in Ordinibus, et perpetua in Institutis votorum simplicium, emissa in bona fide ab eo qui falso existimavit se a servitio militari exemptum esse?

IV. Utrum valida sit professio solemnis in Ordinibus, et perpetua in Institutis votorum simplicium, emissa antequam completus fuerit annus a die expleti servitii militaris activi?

V. Utrum integer annus defluere debeat, antequam ad professionem solemnem vel perpetuam admittatur ille qui per tres tantum menses servitio militari activo addictus fuit?

VI. Utrum ad professionem solemnem, vel perpetuam, admitti possint ii Religiosi qui, servitio militari activo subiecti, firmum tamen habent et manifestant animum sese exteris Missionibus addicendi, in eisque permanendi usque ad tempus a lege civili statutum ad perpetuam exemptionem a servitio militari adipiscendam, ut, verbi gratia, in Italia est trigesimus secundus aetatis annus?

Emmi autem ac Rmmi Patres Cardinales Sacrae huius Congregationis de Religiosis, in Plenario Coetu ad Vaticanum habito die 24 Nov. 1911, omnibus mature perpensis, respondendum censuerunt:

Ad I. Negativne.

Ad II. Negative per se, seu vota non cessare ipso facto, initio servitii militaris; posse tamen Religiosos petere votorum dispensationem a prima die militaris, servitii, iuxta Art. VIII Decreti Inter reliquas si perseverate non intendant; si perseverare intendant, in nullo casu novam votorum professionem emittere posse, nisi expleto servitio militari, etiamsi tempus professionis durante servitio militari expiraverit.

Ad III. Negative.

Ad IV. Negative.

Ad V. Negative, sed necessarium esse et sufficere in casu trimestre, vel spatium temporis, brevius anno, correspondens tempori in servitio militari transacto.

Ad VI. Negative per se. Concedit tamen Sacra Congregatio ut ultimo studiorum curriculi anno liceat iuvenes ad sacras Missiones intra annum profecturos, ad solemnem, seu respective ad perpetuam professionem admittere et ad sacros Ordines promovere, emisso prius ex parte candidati iuramento de servitio Missionibus praestando usque ad tempus praefinitum a lege civili ad exemptionem obtinendam, et onerata Superiorum conscientia de eiusdem executione.

His autem omnibus et singulis responsionibus relatis Sanctissimo Domino Nostro Pio Papae Decimo, in Audientia die 6 Decembris 1911 ab infrascripto Sacrae Congregationis Secretario habita, Sanctitas Sua easdem approbare et confirmare dignata est. Contrariis quibuscumque non obstantibus.

Datum Romae ex Secretaria Sacrae Congregationis de Religiosis, 1 Februarii 1912.

III.

Decretum »Inter reliquas« post Codicis promulationem in suo robore manet. *S. Congr. de Religiosis*, 15. Jul. 1919 (A. A. S. XI. 1919. p. 321—323).

Cum in Codice Iuris Canonici nihil habeatur circa ea quae continentur in Decreto de Religiosis, sub die la ianuarii 1911 dato, dubium nonnullis exortum est utrum adhuc praedictum Decretum vigeat post Codicis promulagationem.

Haec autem S. Congregatio, attenta negotii nullam haberi potuisse rationem praefati Decreti Inter reliquas, nec eiusdem praescripta Canonibus inserta fuisse, cum idem Decretum, natura sua, ad circumstantias temporum et loocorum habeat relationem, nec generalis legis ecclesiasticae rationem induere possit. Etenim iuxta can. 614: »Religiosi, etiam laici ac novitii, fruuntur privilegiis clericorum de quibus in can. 119—123«; quae inter canon 121 absolute edicit: »Clerici omnes a servitio militari... immunes sunt.«

Cum autem causae ob quas datum fuerit Decretum Inter reliquas, difficultate temporum perseverent, et viri religiosi, etiam professi, ad servitium mi-

litare, pluribus in regionibus, cogantur, nullo habito respectu ad eorum statum, quo Dei servitio iam fuerint mancipati, consequens est praescripta eiusdem Decreti in suo robore esse servanda.

Propositis igitur dubiis:

1) utrum Decretum Inter reliquas S. Congregationis Religiosorum, diei lae ianuarii 1911, de Religiosis servitio militari adstrictis adhuc vigeat;

et quatenus affirmative;

2) utrum Novitii servitio militari adstricti, obsoluto Novitiatu, vota religiosa temporanea emittere debeant ad trennium iuxta modum in can. 574 expressum?

haec Sacra Congregatio, re mature perpensa, respondendum censuit prout respondet:

ad primum affirmative;

ad secundum negative; et vota temporanea emittantur valitura usque ad servitium militare.

Quapropter statuit S. Congregatio, ut:

1) vota praedicta cessent eo die quo Religiosus militiae effective adscriptus et disciplinae militari subiectus evadit, vel inhabilis ad militiam absolute et in perpetuum declaratur;

2) perdurante militari servitio, alumnus, quamvis votis religiosis non sit ligatus, tamen membrum religionis esse perseverat, sub auctoritate suorum Superiorum, qui de eo curam habere debent forma praescripta in Decreto Inter reliquas, nn. IV et V. Attamen, ad normam can. 637, alumnus potest libere religionem deserere, praemonitis Superioribus per declarationem in scriptis vel coram testibus, quae declaratio cante in Archivo Ordinis vel Instituti servetur; Religio pariter potest eum, ob iustas et rationabiles causas, dimissum declarare;

3) ad praecavendam autem dubitationem omnem circa professiones, quae forte post promulgationem Codicis bona fide emissae sunt contra praescriptum Decreti Inter reliquas, S. Congregatio facultates tribuit Suprioribus eas sanandi, dummodo accedat consensus Religiosi, in scriptis declarandus ac in Archivis servandus.

Facta autem de his relatione SSmmo D. N. Benedicto Pp. XV in audientia diei 15 iulii 1919 ab infrascripto Card. Praefecto, Sanctitas Sua praedicta omnia approbavit et publici iuris fieri mandavit.

IV.

Servitium militare impedimentum ordinationis. *Pontif. Commiss.* 2—3. Jun. 1918 (A. A. S. X. 1918, p. 344—345).

I) Utrum, ad sensum can. 987 n. 5. impediti sint qui ad militiam forsan vocabuntur, sed de facto nondum sunt vocati, vel quia aetate impares sunt, vel quia examine, peracto, ad tempus inhabiles sunt declarati. Et, quatenus negative;

II. Utrum praedicti non solum ad primam tonsuram et minores ordines, sed etiam ad maiores licite promoveri possint, servato tamen, quoadusque hoc bellum perduraverit, decreto »Ut ius certum«. Resp. Ad primum: Affirmative. — Ad secundum: Provisum in primo.

Kazalo kanona.

Kazalo imena i država.

Brojevi označuju stranice

Sadržaj.

V. KLERICI I VOJNA SLUŽBA U JUGOSLAVIJI.

